

2026. 4.

NYELVÜNK ÉS KULTÚRÁNK

A Magyar Nyelv és Kultúra
Nemzetközi Társaságának folyóirata
Alapítva 1970-ben

NYELVÜNK ÉS KULTÚRÁNK

**A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia)
folyóirata**

LVI. (56.) évfolyam, 227. szám, 2026/4. szám.

Szerkesztőbizottság:

Adamikné Jászó Anna (nyelvész, retorikus, ELTE), Hidasi Judit (szemiotikus, BGE),
Cs. Jónás Erzsébet (nyelvész, NYE), Kövecses Zoltán (nyelvész, ELTE), Lőrincze
Péter (közgazdász, Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége), Maior
Enikő (irodalmár, Óbudai Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem), Már Orsolya
(magyartanárdíjas magyartanár, Antos János ÁI, Réty, Románia), Szűts-Novák Rita
(irodalmár, EKKE), Temesi Ferenc (Kossuth-díjas író, Magyar Művészeti Akadémia),
Várady Tibor (jogász, író, Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia)

Szerkesztették: Imre Samu (1970–1989), Ginter Károly (1990–1991),
Beke György – Ginter Károly – Kolczonay Katalin – Kulcsár Katalin (1992–1996),
Beke György (1997–2000), Komlós Attila (2001–2005), Cservenka Judit (2006–
2012), Balázs Géza – Pomogáts Béla (2013–2022), Balázs Géza (2023–)

Főszerkesztő: Balázs Géza (balazs.geza@gmail.com)

Szerkesztő: Minya Károly és Pölcz Ádám

Munkatárs: Barta Éva, Takács Róbert, Vesszős Balázs

Tördelés, arculat: Fancsek Krisztina

Elektronikus változat: E-NYÉK (www.mnyknt.hu)

Együttműködő partnerek:

Bolyai Műhely Alapítvány

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Magyar Szemiotikai Társaság

Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

ISSN 0133-2066

Kiadja:

a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Felelős kiadó: dr. Arató Balázs

Cím: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: irodavezető@mnyknt.hu

Honlap: mnyknt.hu

TARTALOM

Halmai Tamás: Genezis; Genezisek	2
--	---

Párbeszéd

„A diktatúrákat emberi sorsokon keresztül lehet megérteni.” A recski kényszermunkatábor kutatóját, Herczeg Sándor politológust Balázs Géza kérdézi	4
--	---

Gézák Társasága

Bodolay Géza: Falon innen, falon túl – túl a falon van egy... ..	10
--	----

Nyelv, nyelvi tájak

Boga Bálint: A latin nyelv jelenvalósága	13
Reider Péter: Triggerel, toxikus, validál, narcisztikus. A pszichológiai terminológia térnyerése – elemzés Nádasdy Ádám felfogása nyomán	22
Salamon Ferenc: Toponímiai kecskebukák Romániában	24
Balogh Lajos: Feljegyzések a Nyelvörvidékről	26

Irodalom

Balázs Géza: Aranyiszap (öködráma)	31
--	----

Helyzetkép

H. Tóth István: Étlap hungarikumokból. Szemezgetés hungarikumainkból – művelődéstörténeti körséta	63
Rácz Márk: Szilánkok az ELTE ideológiai oktatásának történeteiből	77
Marxizmusoktatás és kritikai értelmiség. Balázs Géza egyetemi tanárt kérdézi Rácz Márk	84

Könyvekről

Bodnár Ildikó: „Tarka lepke, szép arany pillangó!” Különleges albumok a Tinta Könyvkiadó kínálatában	89
H. Tóth István: Ideje, hogy lássuk a medvét!	94
Balázs Géza: A mai tramtrainek elődei: a Ganz-sínautóbuszok	98

Hírmondó

Minya Károly: A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda postaládájából	100
Balázs Géza – Minya Károly: Új szavak, kifejezések	103
Csicsely Tamás: Gráci magyarok és osztrákok közös segélyakciója a vörösiszap-katasztrófa után, 2010 és 2012 között	106
Szerzőink	108

HALMAI TAMÁS

Genezis

Szeretés nélkül mennyi minden elvesz,
a mű, a munka, a tanok, a termés,
a kéz, az arc, a hajlott hát, a homlok,
a vérerek, az izmok és a csontok,
a ház, a templom, az apszis, az oltár,
az ikonok, a kódexek, a zsoltár,
az írnokok, az építők, a szentek,
a puha poklok s fegyelmezett mennyek,
a kert, az udvar, a szőlő, az alma,
a mandala, a szentély és a mantra,
a jövevény, a távozó, az élő,
a megtörténő és az elbeszélő,
a kéz, amely a bűnt elsimogatja,
az arc, mely nem hasonlít másik arcra,
a pont, a kör, a négyzet s a spirál is,
a nehézkedő s a spirituális,
a dolgok és a lények és a lélek,
az anyagtalan, az anyag, a fények,
a kereszt és a keresztre feszített,
a fölhasított s a megszelídített,
a jóslatok, a krónikák, az álmok,
a vizigótok és a katalánok,
a sivatagok és a birodalmak,
az, aki beszél és az, aki hallgat,
az eposzok, a legendák, a versek,
a jelképek, a jelek és a nyelvek,
Bonaventura, Monteverdi, Rilke,
a naphimnuszok minden rejtett ríme,
a totemek, a rítusok, a maszkok,
a Kabbala, a Zen, a titkos kasztok,
a fenti karok és a lenti rendek,
a földi vágyak és égi szerelmek,
a templomszolgák, prépostok és abbék,
a siralomvölgy és a boldogabb lét,
a csermelyek, a fürjek, a platánok,
a platina, az arany és a bádog,

egyetlen vízcsepp egyetlen levélen,
egyetlen levél egyetlen tenyérben,
a fent, a lent, az egy, a minden: elvész –
a szeretet a második teremtés.

(Halmai Tamás Kalligráfia című kötetéből)

Genezisek

A világban egyetlen vér kering.
Az egysejtűek is testvéreink.

Teremteni tanulnak teremtmények.
És kitudódik a testről, hogy lélek.

Micsoda ötlet volt! Hogy valami
legyen, s a létnek fái, tavai.

Csak rád találni tudok – mint ki ujjong –,
ha szavak előtt szavak mögé bújok.

(Forrás: Halmai Tamás FB-oldala)

A RECSKI KÉNYSZERMUNKATÁBOR RABJAINAK NÉVSORÁT REKONSTRUÁLÓ HERCZEG SÁNDOR POLITOLÓGUST BALÁZS GÉZA KÉRDEZI

A DIKTATÚRÁK TÖRTÉNETÉT EMBERI SORSOKON KERESZTÜL LEHET MEGÉRTENI

Nemrég egy rokonszenves egyetemista megkérdezte tőlem: mit jelent a Gulag, mit jelent a málenkij robot? Örültem a kérdésnek, mert szerintem mások sem nagyon tudják, csak nem kérdezik meg. Mit szólsz a felejtéshez?

Herczeg Sándor

Először is örülök annak, hogy a hallgató megkérdezte. Sokkal nagyobb problémának tartom, ha valaki nem tud valamit, de mégsem mer vagy akar kérdezni. A történelem megértése ugyanis mindig kérdésekkel kezdődik. A Gulag a Szovjetunió kényszerszermunkatáborainak állami rendszere volt, amelyben politikai elítéltek, köztörvényesek és más, a hatalom által nem kívánatosnak tartott emberek millióit dolgoztatták embertelen körülmények között. A málenkij robot ezzel szemben a Magyarországról és más közép-európai országokból összefogott és elhurcolt civilek és hadifoglyok kényszerszermunkájának elnevezése lett. A „kis munka” ígérete sok esetben éveken át tartó szovjet fogságot jelentett. Ha egy mai egyetemista nincs tisztában ezekkel a fogalmakkal, semmiképpen sem indokolt felháborodni. Ezen inkább elgondolkodni kell. A második világháború és a kommunista diktatúra eseményei ma már több-

generációnyi távolságra vannak tőlünk. Az élő tanúk szinte valamennyien elhunytak, így a személyes emlékezet helyét fokozatosan átveszi a történeti. Amennyiben ezt nem ápoljuk tudatosan, a felejtés természetes folyamat lesz. Éppen ezért óriási a felelőssége a történészeknek, a pedagógusoknak, a levéltáraknak, a múzeumoknak, a filmeseknek és a sajtónak. Nem pusztán adatokat kell megőriznünk, hanem történeteket is. Egy név, fénykép vagy családi sors gyakran többet mond a múltról, mint egy tankönyv fejezete. Mégsem tartok attól, hogy a történelem végleg feledésbe merül. Attól viszont igen, hogy leegyszerűsödik. Ezért kiemelten fontos a forrásokon alapuló kutatás és a hiteles ismeretterjesztés. Ha a fiatalok kérdeznek, és mi tudunk hiteles válaszokat adni, akkor a történelmi emlékezet tovább él. A felejtés ellenszere végső soron nem a nosztalgia, hanem a tudás.

Miért kezdte Recskkel, a recski internálótáborral foglalkozni?

2023 szeptembere óta önkéntes vállalás alapján, a tiszteletadás okán kutatom az egykori recski kényszerszermunkatábor volt rabjainak névsorát, melynek célja, hogy a Recski Sző-

vetség Egyesület internetes oldalán lévő nevek után a halálozásuk időpontját is feltüntethessük, illetve az esetleg névhibákat kijavíthassuk. A kutatás eredményeként már közel 1 400 egykori recski rabot tudtam beazonosítani, közülük legalább hárman még élnek, közel a 100. életévükhöz. A kutatással sok olyan embernek is méltó emléket szeretnék állítani, akik máshol ezt esetleg nem kapnák meg. Törekvésemben a Recski Szövetség Egyesület hivatalosan támogat, tudományos kutatói állásfoglalást pedig a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, a Szegedi Tudományegyetem, valamint a szegedi Móra Ferenc Múzeum állított ki számomra. A céloom megvalósítása érdekében számtalan szervezettel, önkormányzattal, nagykövetséggel, határon inneni és túli történelmi egyházzal, sőt sok leszármazottal is felvettem a kapcsolatot. Közel ezer adatkérő levelet küldtem bárhová, ahol a legapróbb nyomot is találtam. Tavaly óta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárával is együttműködöm. A Recski Nemzeti Történeti Emlékparkban van egy emlékmű, amelyen jelenleg is számos recski rab neve olvasható. A névsor sok helyen téves (névelírások), ugyanakkor sok internált neve nem került fel. Az emlékparkot fenntartó Recski Szövetség Egyesület azt szeretné, hogy a kutatás végén kialakuló névsor legyen az emlékművön, ezért nekik – és persze az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának – fogom átadni. A recski rabok névsorában eddig több száz adathibát, névelírást sikerült javítanom, sőt kiderült az is, hogy a Recski Nemzeti Történeti Emlékparkban lévő emlékműről megközelítően 500-600 név hiányzik, holott ők is ott raboskodtak. Álláspontom szerint ez emlékezetpolitikai és kegyeleti okból is tarthatatlan, sőt méltatlan helyzet.

Nem maradt fenn az internáltak hivatalos névsora? Az internáltak nem kaptak valamilyen igazolást? Ez jogi kérdést is fölvet, például a nyugdíjasévek kiszámításánál...

A Böszörményi–Gyarmathy-filmből (Szökés) készült könyvben megjelent egy névsor, amelyet Bank Barbara történész, a téma jelenlegi legjobb szakértője állított össze

az akkor rendelkezésre álló adatok alapján. Ez az az alap, amelyből dolgozom azóta is, felhasználva az új, felkutatott adatokat, melyeknek a megismerése javítja az eredeti névsort. Értelemszerűen ez a korábbi lista került a Recski Szövetség Egyesület internetes oldalára is, valamint utánközlésként még számtalan helyre, így az általam 2023 óta feltárt hibák mindenhol előfordulnak. Korábban – még a rendszerváltás idején – több helyen, még a sajtóban is jelentek meg leginkább az emberi emlékezet által összeállított névsorok, ám ott is nagy hiátussal. Ezért is szeretnék egy olyan névsort összeállítani, amely kiküszöböli ezeket, s valós képet ad a Recskre került internáltak neveiről. Azt is érdemes tudni, hogy az Államvédelmi Hatóság recski anyagait nem professzorok és diplomás emberek írták, hanem sokszor néhány elemít vagy még azt sem végzett ávosok, így a helyesírás nagyon sok esetben tragikus, rengeteg név esetében szimplán fonetikus, egy-egy vezetéknév simán leírtak hallás alapján, s ez számtalan azonosítási nehézséghez vezetett. Én minden egyes megtalált rabhoz anyakönyvi forrást kötök, melyet vissza is követek, s ebben – Kis-Kapin Róbert, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) munkatársa mellett, aki az általam pontosított neveket ellenőrzi, hogy tényleg Recsken raboskodtak-e – nagy segítségemre van a genealógia, hiszen családfakutatással már közel egy évtizede foglalkozom. A nyugdíj kérdése jogos, nagyon sok egykori internálnak voltak ilyen gondjai a rendszerváltásig, ismereteim szerint akkor ezt a kérdést megpróbálták rendezni, bár ez sajnos azokon nem segített, akik már 1990 előtt elhunytak.

Mit tudhatunk a még élő három tanúró? Készült velük interjú?

A három, ma is élő egykori rab közül egyvalaki járult hozzá ahhoz, hogy nyilvánosságra kerüljön a neve, ő a Kiskunhalason született (de már nem ott élő) Szabó Zoltán, aki idén töltötte be a 97. életévét. Azonban leszögezte, hogy először és utoljára beszél a megpróbáltatásairól, s nem fedhetjük fel a lakhelyét sem. Amikor megtaláltam, akkor a testvérem, Herczeg Zsolt, az InfoRádió főmunkatársa készített vele interjút, ami a rádió internetes portálján jelent meg 2025 májusában. Számomra ez megható és érzelemdús pillanat volt, hiszen magam sem gondoltam, hogy még élő tanút találhatok. Később még két egykori internálttal beszéltem telefonon, de ők nem szerettek volna a közvélemény elé lépni, amit mélységesen megértek. Annyit talán elárulhatok, hogy az egyikük már 70 éve nem él Magyarországon, de pontosan ugyanolyan tisztán beszél az anyanyelvén, mintha soha nem emigrált volna.

Mit tudunk (vagy másként: mit kellene mindenkinek tudnia) a recski internálótáborról?

Mindenekelőtt azt, hogy Recsk nem csupán egy tábor volt a sok közül, hanem a kommunista diktatúra egyik legfontosabb jelképe Magyarországon. A kényszermunkatábor is megfelelő szó rá, mindkét megnevezés helytálló, hiszen internálási helyszín volt. Az Államvédelmi Hatóság 1950 és 1953 között működtette teljes titoktartás mellett.

Az ide hurcolt embereket bírósági ítélet nélkül tartották fogva, kemény fizikai munkára kényszerítették a közeli kőbányában, miközben a tábor létezését a hatalom igyekezett eltitkolni a társadalom elől. A szabaduláskor a foglyokat titoktartási nyilatkozat aláírására kötelezték, ezért hosszú éveken át alig lehetett tudni arról, mi történt a Mátrában. Legalább ennyire fontos azonban megérteni, hogy Recsk nem elszigetelt történet volt. A tábor a kommunista állam működésének egyik legszélsőségebb megnyilvánulása volt, hiszen azt üzenté a társadalomnak, hogy bárki elveszítheti a szabadságát, ha a hatalom ellenségnek tekinti. Ez a félelem legalább akkora része volt a rendszernek, mint maga a kényszmunka. Azt is tudnunk kell, hogy a recski rabok nem egyetlen társadalmi rétegből kerültek ki. Volt közöttük egykori főispán, országgyűlési képviselő, katonatiszt, pap, mérnök, munkás, paraszt és egyetemista is. Éppen ez mutatja, hogy a diktatúra nem egyetlen csoport ellen irányult, hanem mindazok ellen, akiket politikai, társadalmi vagy világnézeti okból veszélyesnek ítélt. Recsk ezért nemcsak egy tábor, hanem a magyar társadalom egy darabjának története is. Ha egyetlen mondatban kellene megfogalmaznom, mit kellene mindenkinek tudnia Recsktől, azt mondanám, Recsk arra figyelmeztet bennünket, hogy a jogállam hiánya nem elvont politikai probléma, hanem emberi sorsokat meghatározó valóság. Ezért nemcsak történelmi emlékhely, hanem erkölcsi figyelmeztetés is minden nemzedék számára.

Mi az, amit nem tudunk? Nyilván ez foglalkoztat, ezt igyekszel pótolni.

Politológus vagyok és nem történész, de abban csaknem biztos vagyok, hogy a történelmi munkának talán legfontosabb mozgatórugója a múlt fehér foltjainak megismerése, illetve a hiteles források feltárása. A történelemkutatás ugyanis soha nem tekinthető befejezettnek. Mindig kerülnek elő új levéltári dokumentumok, családi hagyatékok, visszaemlékezések vagy külföldi források, amelyek árnyalják a korábban kialakult képet. Számomra a recski kutatás is ezt jelenti. Nem egy már ismert történet újramesélését, hanem emberi sorsok feltárását. Minden azonosított név, pontosított életrajz közelebb visz bennünket ahhoz, hogy ne csupán a diktatúra működését ismerjük meg, hanem azokat az embereket is, akik annak áldozataivá váltak.

Az internálótábornak voltak közvetlen áldozatai? Mit tudunk erről?

A kegyetlen bánásmód és az embertelen körülmények sok ember halálát okozták Recskben, melyhez hozzájárult több ör szadista természete is. Az, hogy mennyien veszítették életüket a táborban, még ma sem ismert tény, sőt talán soha nem is lesz az. Ennek oka, hogy az Államvédelmi Hatóságnak nem volt „elszámolási” kötelezettsége senkivel, az elhunytakat jeltelen sírokba temették. A témával foglalkozó szakkönyvek több tucat ilyen esetet tártak már fel, köztük olyanokét, akik közvetlenül Recskben haltak meg, de voltak olyan internáltak is, akiket gyakorlatilag félholtan vittek el budapesti rabkórházba. Ők szállítás közben végezték be az életüket, vagy a börtön falai között. Jankech

József például egy villanypózna tetején dolgozott, amikor leejtett egy szerszámot. A rá vigyázó őt ezt támadásnak vette, és lelőtte.

Tudom, hogy a történészek óvakodnak az összehasonlítástól, de mégis megkérdezem: mi a hasonlóság vagy különbség a hitleri koncentrációs táborok, a szovjet Gulag-GUPVI lágerok és a magyarországi internálótáborok között?

Valóban óvatosnak kell lennünk az összehasonlításokkal, mert ez a három intézményrendszer eltérő történelmi célokat szolgált. A náci koncentrációs táborok – és különösen a megsemmisítő táborok – a nemzetiszocialista fajelméletből következő üldözés és tömeges megsemmisítés eszközei voltak. A szovjet Gulag elsősorban a politikai elnyomás és a kényszermunka intézményrendszereként működött, míg a GUPVI főként hadifoglyok és internált civilek fogva tartását szolgált. Abban ugyanakkor tökéletesen azonosak voltak, hogy az emberi életet semmibe vették. A magyarországi internálótáborok a kommunista diktatúra belső elnyomó mechanizmusának részei voltak. Az internálás lényege az volt, hogy az állam bírósági ítélet nélkül foszthatta meg szabadságuktól azokat, akiket politikai vagy társadalmi okokból veszélyesnek minősített. A rendszer célja elsősorban nem a fizikai megsemmisítés volt, hanem a politikai ellenfelek elszigetelése, megfélemlítése és megtörése – az más kérdés, hogy abban Egri György egykori recski rabbal értek egyet, miszerint Recsk sokkal inkább arról szólt, hogy akik odakerültek, azok ne hagyják el élve a táborot. Gábori György, aki zsidóként Auschwitzot is megjárta, Recsket rosszabbnak tartotta. A kérdés az volt, hogy Sztálin hal meg előbb, vagy ők... A három rendszer közös vonása a jogállamiság hiánya, az önkényes szabadságelvonás, a kényszermunka alkalmazása és az emberi méltóság semmibevétele. A különbségek ugyanakkor történeti szempontból talán lényegesebbek lehetnek. Ezek pontos megértése segít abban, hogy ne mossuk össze a XX. század diktatúráinak eltérő működési mechanizmusait, ugyanakkor felismerjük közös tanulságukat is, jelesül amikor az állam a jog fölé helyezi magát, mindig megnyílik az út a súlyos emberi jogsértések előtt.

Hány internálótábor volt Magyarországon? És miért Recsk lett az egyik leghírhedtebb? Közrejátszott-e ebben Faludy György szerepe vagy Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza Szökés című filmje?

Erre nincs egyetlen számmal megadható válaszom, nem történészként nem is vállalkozhatom a pontos válaszadásra. Nálam sok, e témához nagyságrendekkel jobban értő szakember van. Sőt ez attól is függ, hogy kizárólag az internálótáborokat számoljuk-e, vagy idesoroljuk a kényszermunkatáborokat, a rendőrségi internálóléhelyeket, a zárt kitelepítési telepeket és az átmeneti gyűjtőtáborokat is. A történészek ezért ma inkább internálási rendszerről beszélnek, mint néhány elszigetelt táborról. A kommunista hatalomátvételt követően országos hálózat épült ki, amelynek legismertebb helyszínei közé Buda-dél, Kistarcsa, Tiszalök, Kazincbarcika és Recsk tartozott, de mellettük

számos kisebb internálóhely és kényszermunkatábor is működött, mint például a keveset emlegetett Bernátkút. A hortobágyi zárt kitelepítési telepek ugyancsak ennek az elnyomó rendszernek a részét alkották. Emberek ezreinek életét érintette ez a rendszer. Az internálás családokat szakított szét, életpályákat tört derékba, és hosszú időre – sokak esetében örökre – meghatározta az érintettek sorsát. Ezért szerintem egy történész feladata ma már nem csupán a táborok számba vétele, hanem az áldozatok életútjának feltárása is. Recsk ismertségének nem egyetlen oka van, sokkal inkább több történelmi és emlékezetpolitikai tényező együttes hatásáról beszélhetünk. Faludy György visszaemlékezései kétségtelenül sokat tettek azért, hogy Recsk története a szélesebb közönséghez is eljusson. Ugyanilyen jelentős volt Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza példaértékű, díjat is nyert dokumentumfilmje, majd később a Szökés című játékfilm is. Mindezek mellett azonban nem szabad megfeledkezni a túlélők évtizedes munkájáról, a Recski Szövetség tevékenységéről, az emlékhely létrejöttéről és a történészek kutatásairól sem. Együtt formálták azt a közös emlékezetet, amelynek eredményeként ma Recsk a kommunista diktatúra egyik legismertebb jelképe. Végül kiemelendő, hogy a rendszerváltáskor a Recski Szövetség részéről két egykori internált is parlamenti mandátumot nyert Kéri Kálmán és Zimányi Tibor személyében, ami szintén hozzájárult a kényszermunkatábor történetének megismerésében.

Végül visszatérnék az első kérdéshez. Mit kellene tennünk – közösen, mindenkinek a maga területén – a történelmi felejtés ellen?

A történelmi felejtés ellen nincs egyetlen megoldás. Ez közös felelősség, mégpedig a történészeké, a levéltáraké, a múzeumoké, a pedagógusoké, a filmeseké, az újságíróké és a családoké egyaránt. A történész feladata nyilvánvalóan a hiteles forrásfeltárás. A múltat nem csak emlékezetből, hanem dokumentumok alapján is rekonstruálnunk kell. Ugyanakkor legalább ennyire fontos, hogy a tudomány eredményei ne maradjanak a levéltárakban vagy a szakkönyvek lapjain. El kell jutniuk az iskolákba, a filmekbe, a kiállításokra, az emlékhelyekre és a közbeszédbe is. A diktatúrák történetét szerintem elsősorban emberi sorsokon keresztül lehet megérteni. Egy internált neve, élettörténete vagy családjának története gyakran többet mond a korról, mint a statisztikák vagy a jogszabályok. Minden feltárt életút egyben annak az emberi méltóságnak a részleges helyreállítása is, amelyet a diktatúra megpróbált elvenni.

Hiszem, hogy a történelmi emlékezetet nem pusztán az emlékművek őrzik meg, hanem a tudás. Ha a következő nemzedék nemcsak azt tudja majd, hogy létezett Recsk, hanem azt is, kik voltak azok az emberek, akik ott raboskodtak, akkor valóban tettünk valamit a történelmi felejtés ellen.

BODOLAY GÉZA

FALON INNEN, FALON TÚL – TÚL A FALON VAN EGY...

(Kiállítás az OSZMI Krisztina körúti lépcsőházának falán, 2026. április 1.)

Száz évvel ezelőtről – 1926-tól kezdődően – moszkvai szovjet plakátok 50 éven át, s hozzá 13 évvel ezelőtről a berlini Volksbühne egyik nagy méretű, s így szinte végiglapozhatatlan évados műsorfüzete ilyen kulcsszavakkal: OLVASNI – HALLGATNI – LÁTNI – HAZUGSÁG – MÁMOR – GLAMOUR – és persze a játszásra szánt színdarabok... Ilyen pompás kivitelben a nagy méretű füzetet berlini kiöltői sem láthatták egyben...

Mottó:

*Tiszán innen, Dunán túl,
túl a Tiszán van egy csikós nyájastul.
Kis pej lova ki van kötve
Szűrkötéllel, pokróc nélkül, gazdástul.*

Falon innen, falon túl, túl a falon van egy... népdal – átirott fordulattal. Ha rákeres az ember a hálón, kijön a népdaléneklési minősítő verseny fővárosi fordulója. Egyrészt túlkorosak lévén iskolásnak, amúgy meg már februárban lekéstünk, viszont április elsejének és május elsejének közös megünneplésére még itt az ÜRES TÉR: a Lépcsőház.

Töltsük meg tehát „tartalommal!” – gondolám.

Walter Benjamin tanonckorunkban magyarul is megjelent, íme: „A véletlen szerepe a művészetben”. – Ezt a szöveget sokkal többször használtuk utóbb, mint ahányan elolvasták az egész fejtegetést. – A legtöbb esztétikai „alapnak” fontosított írásművel is ez a helyzet.

EZ minket (azaz Mira Jánost és engem) a nyolcvanas évek eleje óta nem ráz meg – hanem mulattat. – EZ a multság hozatta velünk létre a szinte sehol nem jegyzett PREMODERN föliratot – számos közös, korai színházi tevékenységünkre.

A sok elméleti mellébeszélést utóbb általában diskurzusnak majd narratívának kellett volna szakmai hozzáértést demonstrálva nevezgetni, de ez a *Vidám tudomány* nietzschei címén mit se változtatott a szemünkben.

Az olykor rendszeresen föltett műértői kérdésre: Hogy kerül a csizma az asztalra? – a válasz mindenkoron igen egyszerű volt: – Úgy, hogy odatesszük. – Ennek művészi demonstrálására valamelyik díszletünkben rá is adtuk a csizmát az egyik asztallábra. – Akinek megfajtési kényszere volt: nyilván gondolkozhatott: – Rajta!

A nyolcvanas évek végén nagyszabású kiállítás nyílt *Párizs-Moszkva* címmel a francia fővárosban, a száz évvel ezelőtti avantgárd közös ünneplésére, a németeken mintegy átítvén mindkét világháborút. Aztán a Pink Floyd már előre szépen megzenésítette a fallal a Fal lebontását.

Lépcsőházunk falán most – a régiségek közötti rátalálás örömeivel – a száz évvel ezelőtti moszkvai öt évtized plakátjaiból egy tucatra, valamint egy tizenhárom esztendővel ezelőtti berlini népszínházi kiadványakcióra nyílik lépcsőházi kilátás. Mindez persze másolatban, függetlenül attól, hogy olvastuk a teóriát is: „A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában.”

Van-e fal? – És hány oldala van? – akinek van kedve, törje rajta a fejét bátran, ahogy Mészöly Miklós javasolta volt: „A feladat továbbra is: fejjel neki a falnak, aztán tovább az ütött résen...”

A lépcsőházi fal közönsége pedig nézelődjön jókedvvel, ahogy mindig is tettük, a véletlenül egymás mellé kerülő két korszak közötti negyven esztendőben.

Végül is: száz esztendeje minden évben van tavasz is, nem csak április és május elseje.

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet

Gézák Társasága

Szőcs Géza ötlete volt, hogy legyen egy „Gézák fóruma”. Géza közös gondolatfölvetések is javasolt. 2015–2020 között, február 25-én össze is jött egy kis Géza-társaság. Szőcs Géza egy korábbi levelezéséből előkerült, polemizáló írással indult a sorozatunk:

NYÉK 2025/1–4: 7–8. Szőcs Géza: Tecc és cöveg – Balázs Géza: Szómagyarító: az adattolltól a palágyig. <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2025/>

NYÉK 2026/1: 8–9. Arday Géza: Errefelé sok a valóság – Balázs Géza: Adj hálát azért, amid van! <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2026-1/>

NYÉK 2026/2: 20–1. Légli Géza: Borivóknak bort készíteni nem kunszt – Balázs Géza: A bortalanság filozófiája. <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2026-2/>

NYÉK 2026/3: 14–18. Szentmártoni Szabó Géza: Szárnyát vagy szarvát? – Balázs Géza: Szólásba zárt hagyomány: faképnél hagy. <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2026-3/>

BOGA BÁLINT

ÉLET- ÉS VISELKEDÉSFILÓZÓFIA, MARADANDÓSÁG: A LATIN NYELV JELENVALÓSÁGA

A latin mondások tízéves koromtól kezdve iránymutató hatással voltak rám. Talán volt olyan is, amelyet a tudatom már korábban rögzített a tartalma miatt, ugyanis apám számára a latin nemcsak nyelvtudást hordozó, hanem világszemléletet közvetítő közeg is volt.

Apám jogász lett, de – mint mesélte – egy ideig gondolkodott, hogy ne inkább klasszika-filológus legyen-e. Gimnáziumi tanulmányait még a 19. században kezdte a debreceni piaristáknál, tehát egyértelmű, hogy tanárai nemcsak a 19. század gondolatvilágát, hanem a klasszikus nyelvekkel hozott görög-latin és a katolikus vallásban megőrzött kultúrát is közvetítették felénk. Apám mindennapi beszédében a latin kifejezések, illetve azok magyar fordításai természetes alkatrészként illeszkedtek. Például: *sapienti sat*: a bölcsnek elég (Plautus: Persa), azaz: a bölcs kevésből is ért. Vagy: *pia fraus*: kegyes csalás (Ovidius), az életben sokszor egy kisebb csalás elősegíti valami komolyabb kedvező fordulat bekövetkezését. Az egész életemben vissza-visszatérő *sine ira et studio*: harag és elfogultság nélkül (Tacitus: Annales, I. 1.) gondolati szabály ismerete is tőle származik; a dolgok, személyek elfogultság nélküli megítélése bírói karakteréből fakadt, sőt az eseteit a jogot meghaladóan erkölcsi követelmények alapján is mérlegelte. Ugyanígy valamilyen igazságot megfogalmazó latin szólásokat, idézeteket tanító céllal gyakran használt. Például: *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes*: Bármi is legyen az, félek a görögöktől, még ha ajándékot is hoznak – azaz félek a megbízhatatlan emberektől, még ha kedveskednek is. Persze legtöbbször ezek klasszikus római személyektől származtak (például ez utóbbi mondat Ovidius-tól), és a tanult emberek körében évszázadokon át megmaradtak. Megmaradtak mint adott szituációban idézett frappáns jellemzések.

A háború előtt egy diák tízéves korában humán szakon, az I. gimnáziumi osztályban kezdte tanulni a latint. Én éppen a kommunista rendszerváltás idején voltam ebben a korban. Általános iskolában különórán sem lehetett a latin nyelvet választani. Apám fel volt háborodva, de megtudtuk, hogy a matematikatanárunk (Szalmay János) az otthonában kis létszámú diákkörnek vállalja a latin nyelv tanítását, természetesen külön díjért. Anyagi nehézségeink ellenére három évig örömmel tanultam így. A tanár lakásán, kis műhelyszobájában – ahol esztergagép is volt – gyűltünk össze négyen-öten. Érdekes ember volt a tanár: együtt a matematika és a latin! (Később a gimnáziumban ő tanította nekünk a fizikát.) Tehát *homo classicus* és *homo faber* volt egy személyben.

Kiindulópontként a latin közmondásokkal és költői mondatokkal kezdtük a tanulást. Például: *Historia est magistra vitae*: A történelem az élet tanítómestere; *Non scholae*

sed vitae discimus: Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. Ezeket már apámtól ismertem. De tágult a kör: *Donec eris felix multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris*: Ha szerencsés (tehát tehetős) leszel, sok barátod lesz; ha beborul felletted, egyedül maradsz. Ez ismert élethelyzetekre vonatkozik. Ezt is Ovidius fogalmazta meg. Aztán áttértünk költői művekre, például a Phaedrus-fabulákra, így szerepelt a *Lupus et agnus*: A farkas és a bárány története, amelynek mondanivalója erősen hatott rám: az életben – ahogy növekedtem – egyre több helyen tapasztaltam a durva erő hatalmát az igazság felett. A második évben már Vergilius Aeneisére került a sor. *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris Italiam fato profugus Laviniaque venit litora*: Fegyvert és vitétz énekelek, aki a végzettől űzve elsőként jött Trója partjairól Itáliába, mégpedig a laviniumi partokra.

Tanárom kettőssége nagyon meghatározóan jelent meg számomra. Egy matematikai dolgozatom nagyon jól sikerült, és ő az 5-ös mellé odaírta: *Sic itur ad astra*: Így jutunk a csillagokig (Vergilius Aeneiséből). Egész életemben azzal kísértett, hogy nem engedhetem meg magamnak, hogy ne a képességeim teljességével oldjam meg a feladataimat. A tanár lakása a Rózsadomb északi lankáján volt. Odamenet mindig eljöttem az újlaki templom előtt, amelynek kapuja felett kőbe vésve látható a felírás: *Creatori creatura*: A Teremtőnek a teremtmény, azaz az Istennek az ember. Én sokáig másként értelmeztem a második szót, bár az összértelme hasonló, hogy a Teremtőnek ajánlom az alkotást, a *creaturát*, azaz a templomot.

A latin mondások beépültek a mindennapi életünkbe. Ha nem ültem le rögtön a vacsorához, apám szava hangzott: *Tarde venientibus ossa*: Későn jövőknak csak a csontok maradnak – de ő még hozzátette, amit a rímelésre ihletés provokált: annak is a rosszsa. A magyar beszéddel társulás igazolta a befogadottságot. A másik gyakran visszatérő mondata volt: *Septem horas dormire, satis juveni senique*: Hét órát aludni elég fiatalnak és öregnek. Sokat gondolkodtam, hogy valóban elég-e az embernek hét óra alvás, illetve később: nem elég-e hat óra? Tőle tanultam ezt a mondást is: *Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo* (Ovidius). Nagyon tetszett nekem, mert kifejezte az én élet- és viselkedésfilozófiámat: nyugodtan és kitartóan végezni a feladatomat, és előbb-utóbb megjelenik az eredmény. Le is fordítottam ezt a hexametert magyarra: Csepp lyukat üt köveden, nem erővel, esve gyakorta.

Apám úgy tartotta, hogy a bíró számára az ítélethozásnál a törvények ismerete mellett a *judiciumnak*, a belső emberi igazságérzetnek is működnie kell, ezt egyik szakcikkében bírói *cognitió*nak (felismerés) nevezi. Egy másik cikkét az ókor egyik legnagyobb jogtudósának, Publius Juventius Celsusnak mondatával zárta: *Ius est ars aequi et boni*: A jog az egyenlő és a jó művészete, értve ezalatt e két princípium megvalósítását.

1952-ben sikerült bekerülnöm az óbudai Árpád Gimnázium humán tagozatára. Az osztályfőnököm – talán a sors ajándékeként – a korszak egyik legkiválóbb latin-tanára lett, Gombár Vincének hívták. Mesélte, hogy Rómában járva egy alkalommal

helyi papokat szólított meg latinul. Még ha holt nyelv is: az olasz mégiscsak a latin közvetlen leszármazottja, másrészt a katolikus papok sok mindent latinul tanulnak. A papok csak makogtak valamit. Egyetemi tanbizottságban is dolgozott a háború előtt, majd Ritoók Zsigmonddal, a neves ókori filológussal is. Folyóiratot szerkesztett a hallgatók számára.

Gombár teljes mellszélességgel árasztotta felénk a latin műveltséget. Másodszor merülhettem bele a latin nyelvbe. Gombár bevezetett a latin szavak értelmi finomságaiba, főleg költők művei által az ókori római világnak a politikai és mindennapi életébe.

Végigvettük a nyelvtant. A főnevekkel kezdtük, már az öt *declinatio* (főnévragozás) felvázolása az egyensúly, a szimmetria képét sugározta számomra:

hang-tő	-a	-o	msh.	-u	-e
nyelvtani nem	nő	hím, sml.	hím, nő, sml.	hím, sml.	nő

Az igeragozást az igeidők és -módok, a befejezettség, az aktív és passzív jelleg alapján egy nagy rekeszes struktúrában jelenítettük meg. Az adott ragozott szó logikai értelmezése alapján könnyen elhelyezhető volt a megfelelő rekeszben. Az idegen nyelvek tanulásánál ezt a szerkezetet alapsémának tartom most is, azok igealakjait ezzel próbálom párhuzamba állítani. Ehhez a gondolkozási formához hozzásegített orosz tanárunk, aki latintanár volt eredetileg, a háború alatt szovjet fogságban megtanult oroszul, és az orosz latin megközelítésből tanította. Például: április negyedikén, így hangzik oroszul: *csityjortovo aprelja*, ami birtokos eset, erre mondta: *genitivus temporis*. A magyar nyelv szerkezetét is ebbe a keretbe illesztve elemeztem, például az igeidők kapcsolatát (*consecutio temporum*). Ez elősegítette a nyelvek, köztük az anyanyelvem belső tartalmi és formai összefüggéseinek jobb megértését.

A nyelvi jelenségek között kedvencem a főnévi igenév, talán a sajátos, közti helyzete keltette fel az érdeklődésem, és ezt már korán a magyartanáromnak köszönhettem: a magyar nyelvben a *-ni* a főnévképző *-n* (l. vagyon) és a latívuszi (irányultság) rag összetétele. Ez utóbbi célhatározói értelme egyébként a legtöbb nyelvben egyik fő jelentése, például az angolban a *to* prepozíció teszi az igét igenévvé, még alanyi szerepben is (*to be or not to be, that is the question*, Shakespeare: Hamlet). A latinban három különböző főnévi igenév van: 1. az *infinitivus*nak *-re* a képzője, ez a fő formája (*errare humanum est*: tévedni emberi (dolog); 2. a *gerundium*: ragozható alak (ma is gyakran használjuk): *in statu nascendi*: a születés állapotában, azaz igen korai állapotban; 3. a *supinum*: ablatívuszával találkozunk a *horribile dictu*: még mondani is borzasztó kifejezésben (respectivus).

Itt említtem sajátos vonzódásomat a szabálytól eltérő nyelvi jelenségekhez, melyek gyakran betekintést engednek a valóság és a nyelv kapcsolódásának műhelyébe. Két példát említek a latin nyelvből. Egy főnévi példa: csak többes számban létező szó: *festae*:

ünnep (*plurale tantum*). Igei példa: néhány ún. hiányos ragozású igének folyamatos jelen időt kifejező szóalakja nincs, ezt a befejezett jelen (*praesens perfectum*) – ami egyébként már lényegében múlt idő – fejezi ki. Ilyen igék: *memini*: emlékezem, *odi*: gyűlölök. Szép konkrét példa erre Catullus verssora: *Odi et amo*: Gyűlölök és szeretek.

Az elmémet foglalkoztató nyelvi jelenségek közül még elkápráztatott a latin prepozíciók, főleg a tárgyesettel használt prepozíciók gazdagsága; a fogalmak, a dolgok közötti viszonyok sokféleségének kifejezői voltak (verssé alakított felsorolás formájában tanították, hogy könnyebben tudjuk rögzíteni: *ante, apud, ad, adversus, circum, circa, citra, cis* stb.). Igék előtt igeikötővé alakulva a cselekvések, folyamatok pontosabb leírását szolgálták. Mindkét formája a mai napig eleven része a beszélt nyelveknek, és nem csak az újlatin nyelvekben találhatók meg.

Gombár óráin főleg Horatius verseivel foglalkoztunk, nemcsak azzal, hogy milyen szavakkal, kifejezéssel fejezi ki mondandóját, hanem azok mélyebb tartalmával is, ezáltal úgy érezhettük, hogy akár kortársunk is lehetne. Mondatai közül sok szellemi irányt mutató lehetne ma is. A nagy költők megközelítik az örök érvényűt. És amiben ő nagy volt: ahogy átlépett a mindennapiból a világnézethez a mindkét szféra finom leírása mellett. Erre legszebb példa a havas táj képe és az életszeretet szinte himnikus kapcsolása a Thaliarchushoz írt költeményében. Manapság ha a hó súlya által terhelt faágat látok, az ő leírása jut eszembe: *sustineant onus silvae laborantes*: a dolgoz erdők tartják a terhet.

Horatius az *epikureista* filozófia híve volt, igen sok versében fogalmazta meg vagy hirdette ennek az irányzatnak tanait. Ennek lényege az volt, hogy életünkben élvezzük a földi javakat, más dolgokkal ne foglalkozunk, halál után nincs élvezet: *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas* (Seneca): Egyél, igyál, játsszál, a halál után nincs semmi élvezet. Szemben a *hedonizmussal* azonban azt is vallja, hogy emellett az emberi erények gyakorlása sem hanyagolható el. Gombár tanár azért tudta a versek részleteit is feltárni előttünk, mert a magatartásából, szavaiból egyértelműnek látszott, hogy ő is ennek az életfilozófiának a híve és követője, valahogy nevető arcával, néhány hajtincessel keresztezett nagy kopasz koponyájával és masszív testével is ezt sugározta.

Nézzük Horatius verseinek azon részleteit, amelyek az epikureista nézeteket fejezik ki! Némelyik felszólító mondatokat is tartalmaz, ezek közül több a barátaihoz vagy ismerőseihez intézett levél. Legtömörebben a már említett, Thaliarchushoz és a Leoconoehez írt levelében fejezi ki az epikureista tételeket. Az elsőben azt írja, minden napot, amit kapsz a sorstól, vedd haszonnak, amíg távol van tőled az öregség, ne vedd el a szerelmet, élvezd a finom bort, a táncot és a testedzést; a többi dolgot hagyd az istenekre: *permitte divis cetera*; ne törődj azzal, mi lesz holnap: *quid sit futurum cras, fuge quaerere*; minden napot, amit a Sors ad, vedd nyereségnek: *quem Fors dierum cumque dabit, lucro adpone*. A versek tartalmával való ismerkedés közben beleszerettem az időmértékes verselés dallamvilágába, így 18 évesen lefordítottam magyarrá ennek az ismertetett költeménynek (alkaioszi strófa) egy részét:

*Holnap mi lesz, ne kérdd soha; bármilyen
rossz napra virradsz, vedd nyereségnek azt;
fiam, nehogy megvesd az édes,
drága szerelmeket és a táncot,*

*míg ifjú vagy s a zsémbes öregkor áll
még messze tőled. Menj a mezőre és a
sétátérre, s menj, keresd a
susogást a találka estjén.*

Gyakorlatilag ugyanezeket a gondolatokat írja le a másik versben is kissé más szavakkal, és figyelmeztet, ne halasszuk, amit tehetünk, mert amíg beszélünk, addig is fut az idő, és itt használja azt kifejezést, amelyet tanult ember ma is használ: *carpe diem!*: ragadd meg a napot!, élj a mának! Persze a költő is – mint maga az epikureizmus – abból a célból, hogy elkülönüljön a hedonizmustól, figyelmeztet, óvakodjunk a végletektől: *Aequamemento rebus in arduis servare mentem, non secus in bonis...*: Ne felejtse el elméd egyensúlyát megőrizni a nehéz helyzetekben, nem kevésbé a kedvezőben. Másutt ezt írja: boldog az, aki távol marad az ügyes-bajos dolgoktól: *beatus ille, qui procul negotiis* (Epodoszok könyve II.).

Horatius egyik nagyon híres költeménye a költői öntudatról szól, a költői mű nagy-szerű, értékes „monumentum” (*exegi monumentum*), magasabb a piramisnál (*pyramid’ altius*), nem semmisítheti meg semmi, az orkán sem (*imber edax*), a múlt idő sem (*fuga temporum*), maradandóbb az ércnél (*aere perennius*). És itt van a másik legnagyobb kijelentés egész költészetéből, amit azóta sok költő idézett, sokszor akkor, amikor földi nagyságok lenézték szellemi műveiket: *Non omnis moriar*: Nem halok meg egészen, és a folytatás: *multaque pars mei vitabit Libitinam*: sok részem elkerüli a halál kapuját. Úgy érzem ebben a *multa pars*, a sok egyes szám nem számszerűséget fejez ki, hanem hogy minőségileg sok. A magyar irodalomban is több költő idézi ezt, így Illyés Gyula, Rónay György. Ez a gondolat egyébként minden halálára gondoló ember fejében megfordulhat (tevékenységem itt maradt nyomain megidéznak engem), amit R. J. Lifton gerontológus *szimbolikus halhatatlanságnak* nevez.

Szóval mi nagyon sokat vettük Horatiust. Nem tudom, hogy így volt-e az előírt tanmenetben, vagy a tanárunk maga módosított. Itt említem meg, hogy olvasmányaim között Zbigniew Herbert lengyel író esszéje volt az, amelyben a latinóra szellemi stimulust indító hatását írja le a szerző; ő a Római Birodalom történetét járja végig a latin nyelv tanulásával párhuzamosan.

Térjünk vissza gondolatmenetem fő vonalához: nézzük a mondatokat, a mondasokat, amelyek hatottak rám, és persze a szövegeket, amelyekből származtak! A filozófia egyik alaptétele így hangzik: *Nihil fieri sine causa*: Semmi sem lesz ok nélkül (Cicero), amihez rögtön csatlakozik az ehhez kapcsolódó emberi cél és szándék:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas: Boldog, aki képes felismerni a dolgok okait (Vergilius: Georgicon). A másik, rám mélyen ható latin mondás lett a rend magasztalása: *ordo est anima rerum*, azaz a rend a dolgok lelke. Ez nemcsak a jobb megismerésért fontos, hanem ez őriz meg minket is: *serva ordinem et ordo servabit te*: Őrizd meg a rendet, és a rend megőriz téged (Szent Ágoston, Szent Benedek).

A gimnázium után a budapesti orvostudományi egyetemre jelentkeztem. Itt rögtön töményen találkoztam a latin szavakkal, elsősorban az anatómiai megnevezésekkel. A legkisebb morfológiai eltérésnek is külön neve volt; meglepetésünkre sokszor a helyzetét meghatározó, hosszú, többszavas megnevezés, pl. *sulcus tendinis musculi flexoris hallucis longi*: az öregujj hosszú hajlító izma inának barázdája. Ezek után a következő években az újabb orvosi szakterületek saját megnevezéseinek megtanulása már könnyebbnek tűnt.

Az orvosegyetem épületének lépcsőházában egy tábla őrizte az első világháborúban elesett egyetemi dolgozók emlékét, nap mint nap elmentünk mellette és olvashattuk, a rajta levő szöveg így kezdődött: *Dulce et decorum est pro patria mori*: Édes és jeles dolog a hazáért meghalni; ez is Horatiustól (Ódák III. 2. 13).

Az egyetem elvégzése után a mindennapi orvosi munka következett, amelyhez belső, lelki felkészültség, elmélyült tudás és empátia is szükséges. Ezt fejezte ki nekem koncentráltan Plautustól az *Age quod agis*: Tedd, amit teszel! felszólítás, tehát valamit csinálni önmagában azt kell jelentse, hogy teljes odafordulással tenni, azaz jól. Seneca mondása ugyanezt fejezi ki részletezve: *Quidquid agis, prudenter agas et respice finem*: Okosan végezd, bármit teszel, és nézd meg, milyen eredményre vezet. Az empátia hivatásunk Hippokratészig visszavezethető alapszabályában fejeződik ki: *Salus aegroti suprema lex esto*: A beteg üdve legyen a legfőbb törvény (először az állam üdvére használták a kifejezést). Ennek a felszólításnak a nyelvi elemzésénél nagyon megérintett, hogy a latinban kétfajta imperativus van: az általános érvényű és a pillanatnyilag aktuális.

Később, amikor kórházi osztály vezetője lettem, a kollégákkal való kapcsolat fontossága is előtérbe került: *Concordia res crescunt, discordia dilabuntur*: Egyetértés által a dolgok megnövekednek, megerősödnek, a viszály által szétesnek. Ez a közmondássá vált mondat Sallustiustól származik (Iugurtha 10), ő eredetileg a kis dolgok (*res parvae*) növekedését fogalmazta meg az egyetértés által és a nagyok (*maximae*) szétesését a széthúzás által, később tűntek el a jelzők, mivel a mondás általános érvényessége egyértelművé vált.

Mindig örömet szerzett, ha bárhol latin idézettel találkoztam; kettős örömet táplált: a latin nyelvvel találkozását és az esemény emlékéét, amelyet megidézett. Itt talán Rákóczi Ferenc Parlament melletti szobrának feliratát kell említenem először: *Recrudescunt inclytæ gentis Hungaræ volnera*: Kiújultak a jeles magyar nemzet sebei. Ez az 1703. évi manifesztumának kezdő mondata. Itt meglepett, hogy *volnera* szerepel a helyes *vulnera* (l. *vulnus*, *vulneris*: seb) helyett.

A latin szövegek emléke a mai napig bizonyos események bekövetkezésénél spon-tán módon megjelenik a tudatomban, természetesen a kettő között tartalmi kapcsolat kell legyen. A II. világháború után a hidegháború korszakát éltük meg, a két világha-talom, az USA és a Szovjetunió, tartva a másik erejétől, amely esetleg egy nyílt há-borúban annak győzelmét jelenthetné, állandóan fokozott fegyverkezést hajtott végre, ez viszont egyensúlyi állapotot hozott létre, amely megakadályozta a háború kitöré-sét, ez volt a kissingeri „erők egyensúlya”. Ekkor emlegettük a latin igazságot: *si vis pacem para bellum*: ha békét akarsz, készülj a háborúra (P. F. Vegetius Renatus). Most pedig az ukrainai háború elhúzódásáért felelős államférfiak viselkedését látva Horatius 7. epódusa jut eszembe, amelyet a háborúskodó római néphez írt: *Quoquo scelesti ruitis, aut cur dexteris aptantur enses conditi parumne campis atque Neptuno super fusum est Latini sanguinis?* Kardos László fordításában: Hová rohantok, bűnösök, hová? S miért ránt újra kardot jobbotok? Kevés talán a vér, mely szárazon-vízen latin erekből szétömölt?

Történelmi idézetet említek még, amely a múlt évszázadban ránk, magyarokra is nem is egyszer érvényes volt: Jaj a legyőzötteknek!: *Vae victis!* Brennus gall vezér mondta, amikor a rómaiak szóvá tették, hogy a számára fizetendő váltságdíj (arany) mérésénél kardját is odatette a mérő súlyok mellé.

A gimnáziumi történelemtanításnál több fogalom eredeti latin alakja is szerepelt a tankönyvekben az 1950-es években a rákosista politikai hatalom mellett is. Így pél-dául: *Eius religio, cuius regio*: Azé a vallás, akié a terület / Akié a föld, azé a vallás (a reformáció utáni években); vagy a kiegyezés után a kettős osztrák–magyar címeren áthúzódo szalagon: *Indivibiliter ac Inseparabiliter*: elválaszthatatlanul és elkülönít-he-tetlenül.

Meg kell említenem, hogy a nyelvészet egyik igen izgalmas területéhez, az össze-hasonlító (komparatív) nyelvészethez is a latin nyelv vezetett el: pontosabban annak különböző irányú változásai az újlatin nyelvekben, sokszor szabályos jelleggel. Pél-dául: *nox, noct-is* (szótő+rag) = éjszaka, olaszban: *notte* (én összecsapódásnak ne-veztem), franciában: *nuit* (kiejtve: nüi: mássalhangzók feloldódása, a -t megmaradt írásban mint emlékeztető jel az ősalakra, mint például a genetikában a dédapa fülalakja a dédunokán). Azután a további elmerülés a témában egyértelművé tette számomra azt a nyelvtörténeti tényt, hogy a latin szó az indoeurópai nyelvek – egykor létezett – kö-zös alapszavának származéka, ugyanúgy mint a germán (német: *Nacht*, angol: *night*, svéd: *nat*) és a szláv (orosz: *nocs*, lengyel: *noc*) nyelvcsalád éjszakát jelentő szavai.

Ha nem is latinul, de magyarra fordítva vagy csak tartalmát idézve találkozunk még sok kifejezéssel a mindennapi életben. Kettőt még említek. *Bis dat, qui cito dat*: Kétszer ad, ki gyorsan ad (Publilius Syrus ókori írótól). *Pecunia non olet*: A pénznek nincs szaga (Vespasianus császár mondta, amikor az állami költségvetés hiányát az ut-cai latrinák megadóztatásával is próbálta pótolni). A mondások tartalma és korszaktól független érvényessége egyértelmű.

Cicero jelentős személyisége volt a római közéletnek és szenátusnak, filozófus és politikus, az ő ténykedésének is máig tartó emlékei vannak, például, hogy egyidőben minden beszédét Karthágó elpusztítására felhívó mondattal kezdte: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*: Egyébként úgy vélekedem, hogy Karthagót el kell pusztítani. Talán ennél ismertebbek a Catilina összeesküvését feltáró beszédei. *Quousque tandem abutere patientia nostra*: Meddig élsz vissza türelmünkkel. Az elsőből származik a ma is általánosan ismert: ó, idők, ó erkölcsök! (*o tempora, o mores!*) kifejezés, amely egy korszak erkölcstelen jelenségeit és azok társadalmi elfogadását felháborodással tapasztaló ember felkiáltását jelzi, de egyúttal finoman utal arra is, hogy ezek minden korszakban megjelennek. Tanárunk még a gimnáziumban figyelmeztetett, hogy ne felejtjük: itt ezek a szavak – bár formailag lehetne – nem alanyesetben vannak, hanem tárgyesetben, mert a latinban a felkiáltásban ezt használják (*accusativus exclamationis*), és hogy valóban ne felejtjük, kiegészítette tréfásan: *O tempora, o mores, o asinos, o boves*: Ó, szamarak, ó, ökrök. Itt már látszik a tárgyeset: asinos, és másrészt van utalás azokra, akik esetleg nem ismerik a szabályt. Azóta viszont rájöttem: a magyar is *accusativus exclamationis* használ, lásd: a fenét! a mindenségit!, a vallásos és az illetlen szavakat nem említem, csak utalok rájuk. Visszatérve a lényeghez: nagymértékben Senecának köszönhető, hogy a római jog nem csak történetileg, hanem konkrét latin szövegeivel is a jogi tudományok része a mai napig.

Tanárunk azért, hogy a latin vonzó legyen számunkra, tizenéves diákok számára, tréfás szójátékokat ismételtetett, például a *capio, capere, cepi, captum* (befogad, elkap) ige ezen szótári averbóját (szótári alakját) így: *capio, capere*, képen kaplak. Vagy egy kis párbeszédet idézett: egy diák feladata a lenni igét jelen időben ragozni, az első személyre emlékezett: *sum*, meg arra is, hogy a második személynél -s ragot kapnak az igék, tehát kimondta: *sus* (ez pedig disznót jelent), erre a tanár mondta a megfelelőt: *es* (vagy), egymás után a két szó *sus* és *es* (disznó vagy) nevetést váltott ki. A ballagás napján – mint mindenütt és mindig hazánkban rendszerektől függetlenül – a régi latin diákdalt énekeltük: *Gaudeamus igitur iuvenes dum sumus*: Örülünk, amíg fiatalok vagyunk. Az osztálytáblára Vergilius Aeneiséből származó idézet volt felírva: *Haec olim meminisse iuvabit*. Erre egyszer jó lesz visszaemlékezni.

Persze a latin nyelv a Római Birodalom megszűnte után is a tudományok *lingua francája* maradt, így a középkorban megszülető európai egyetemek nyelve is még évszázadokig, például Magyarországon 1844-ig az orvosi diplomamunkát latinul kellett megírni és megvédeni. Nem véletlen, hogy az egyetemek – sokszor a címerükre írt – jelszava latin szó vagy mondat, ezt tapasztaljuk az elmúlt két században alapított egyetemekenél is, például a New York-i Columbia Egyetem mottója így hangzik: *In lumine tuo videbimus lumen*: A te fényednél meg fogjuk látni a fényt (36. zsoltár, 9. vers). A latin nyelv használata a maradandóságot fejezi ki, mint ahogy a városok mottójában is, aminek legismertebb példája a Párizs hajót ábrázoló címerén megjelenő mondat: *Fluctuat nec mergitur*: Hánykolódik, de nem süllyed el.

A legtöbb tudomány fogalmainak neve nagyrészt ma is latin (vagy ógörög) eredetű. A jog mellett az orvostudomány az, ahol a kifejezések többsége latin, elsősorban az anatómiai megnevezések, viszont a kórtani, betegséggel kapcsolatos kifejezések az ógörög nyelvből származnak, mivel ezek nagy részének eredete Hippokratészig, Galénoszig megy vissza. Így orvosi tanulmányaim során ezzel a kettősséggel kellett a fogalmakat megtanulnom. Bemutatásként néhány példát említek: bőr latinul: *cutis*, bőrgyulladás: *dermatitis*, vese latinul: *ren*, vesegyulladás: *nephritis*. Az orvostudománynál maradvá, örömmel fedeztem fel a szegedi belgyógyászati klinika bejárata felett a több száz éves latin disztichont:

*Mille modis morimur, mortales, nascimur uno,
Sunt hominum morbi mille, sed una salus.*

(Ezerféleképp halunk meg, mi halandók, egyféleképp születünk; ezer emberi betegség van, de egy az egészség.)

Mint gerontológiával foglalkozó orvos az öregedés kihívásának egyik legkifejezőbb megfogalmazására találok a következő közmondásban: *Tempora mutantur et nos mutamur in illis*: Változnak az idők és változunk mi is (16. századból származó közmondás). Ez kifejezi azt a kettős inkongruenciát (össze nem illést), ami a gondokat okozza: mi, emberek változunk, főleg biológiai értelemben, életünk hosszán és közben környezetünk is változik, mindez állandó alkalmazkodást igényelne akkor is, ha csak egyik változna, de így fokozottabb mértékben.

Sokan nem tudják, hogy mennyire sok, a latinból megmaradt szót használunk most is. Ha a szónak megvan a magyar megfelelője, főleg az egyetemet végzettek szívesebben használják a latin kifejezést. Néha úgy érezzük, hogy a latin szó jobban kifejezi azt, amire éppen gondolunk (pl. *konstatálni*). Korunk megnevezése: *digitális korszak* is a latin *digitus* szóból származik, jelentése: ujj, az ujjal számolásra utal. Íme: ne felejtjük a múltat, minden a múlt fejlődéséből alakul ki! A technika a modern korban is egy új jelenségre nemegyszer latin vagy görög vagy vegyes képzésű szót ruház rá, például: *rádió*, *televízió*. Nagyon érdekes, hogy olykor a latin szó nyeri meg a használati versenyt az újonnan alkotott magyarral szemben (televízió vs. távolbalátó). Persze ezek egy része (sokszor a francia közbeiktatásáva) az angolba befogadott szó, és onnan került hozzánk (pl. *filum*-ból file: fonál). Meglepő néhány most használatba vett latin szó, például a *retro* (hátra jelentésű, a 20. század utolsó évtizedeire használják).

Összefoglalva: a latin (és az ógörög) szavak és származékaik – a régi korszakok egyéb kulturális hatásaival párhuzamosan – szintén eleven részei mai világunknak s benne a szókincsünknek.

Lezárva a tudatomban lezárhatatlan példák sorát egy gondolatomat osztom meg a tisztelt Olvasóval: ismerkedni a latin nyelv világával olyan, mint felmászni a gyümölcsfára; feljutni test- és elmeedzést jelent, fent táplálkozhat az ízletes gyümölcsökből, és ha széttekintesz, messzire látsz.

REIDER PÉTER

TRIGGEREL, TOXIKUS, VALIDÁL, NARCISZTIKUS. A PSZICHOLÓGIAI TERMINOLÓGIA TÉRNYERÉSE – ELEMZÉS NÁDASDY ÁDÁM FELFOGÁSA NYOMÁN

A magyar nyelv mindenkori állapotáról folytatott szakmai és közösségi diskurzusokat uralja a nyelvtisztaság vagy a romlászó narratíva. E megközelítés szerint az idegen kifejezések és a szűkebb szaknyelvi elemek köznyelvesülése a nyelv „elszegényedéséhez” vezet. Nádasdy Ádám nyelvészeti munkássága azonban egy ettől gyökeresen eltérő értelmezéssel él. Nádasdy rámutat: a nyelv önszabályozó rendszer, melynek változásait nem a hanyatlás, hanem a beszélői közösség funkcionális igényei alakítják. Ennek nyomán érdemes vizsgálni a kortárs magyar nyelvhasználat egyik legmarkánsabb jelenségét: a pszichológiai terminológia beépülését a mindennapi kommunikációba.

Ezeknek a kifejezéseknek az átvétele a funkcionális nyelvhasználat pragmatikus megnyilvánulása. A beszélő célja ugyanis a komplex belső állapotok minél precízebb és gazdaságosabb artikulációja. A *triggerel* ige kortárs használata kiváló példája a nyelvi sűrítésnek. Míg a korábbi köznyelvi szinonimák (pl. *felbosszant*, *felkavar*) pusztán egy pillanatnyi reakciót jelölnek, addig a *triggerel* használatával a beszélő egy múltbeli, gyakran traumatikus gyökerű, automatikus hatásmechanizmust fogalmaz meg sűrítve. Hasonló pragmatikai funkciót tölt be a *validál* kifejezés, amely nem pusztán a kognitív egyetértést, hanem a másik fél érzelmi valóságának legitimációját hordozza.

Egy másik megfigyelhető folyamat a jelentésbővülés, amely az olyan fogalmaknál érhető tetten, mint a *toxikus* vagy a *narcisztikus*. Ezek a szavak eredeti, szigorú klinikai-diagnosztikai jelentésmezőjükből kilépve a köznyelvben metaforikus gyűjtőfogalmakká váltak. A nyelv differenciáló funkciója lép itt működésbe: a beszélőnek szüksége volt olyan terminológiára, amely az egyszerű *rosszindulatú* vagy *önző* jelzőkön túlmutatva rendszerszintű dinamikát képes megnevezni. A *gaslighting* (gázlángozás) jelenségének megnevezése pedig egyenesen hiánypótló: egy addig nyelviileg definiálatlan technika verbalizálását és ezáltal a felette való reflexiók kontroll lehetőségét teremti meg.

A folyamat szociokulturális következményei a modern társadalom növekvő ön-elemző igényében keresendők. Nádasdy modern polgári társalgásról alkotott koncepciója abban nyilvánul meg, hogy az egyén már nem csupán passzív elszegényedője, hanem elemzője, mintegy külső megfigyelője saját érzelmi folyamatainak. Ez a nyelvi regisztráltatás a tekintélyelvű, aszimmetrikus kommunikációtól egy konszenzuskereső, az érzelmi szükségleteket transzparensen kezelő társadalmi interakció felé mutat.

A pszichologizáló nyelvhasználat jövőbeli tendenciái kettősek. Egyfelől borítékolható ezeknek a kifejezéseknek a teljes lexikalizációja, azaz szervesülése a köznyelvi

alaprétegbe (hasonlóan a korábban tudományos igénnyel fellépő *stressz* vagy *komplexus* szavakhoz). Másfelől elkerülhetetlen a jelentéstani kopás kockázata: a túlhasználat révén a fogalmak veszíthetnek leíró erejükből. Nádasdy Ádám megközelítése alapján azonban leszögezhető: a pszichológiai regiszter térnyerése nem nyelvi anomália, hanem a magyar nyelv adekvát és rugalmas válasza a 21. századi ember megváltozott szükségleteire.

SALAMON FERENC

TOPONÍMIAI KECSKEBUKÁK ROMÁNIÁBAN

A köpenyegforgatók – miután ölükbe hullott Erdély, mely országrészt megbecsülni sem tudták/tudják – helynévadási nehézségekbe botlottak, különösképpen a Székelyföldön. Számtalan székely településnek román neve nem volt (miért is lett volna?), ám nevet kellett fabrikálni bármi áron.

Romános hangzásúra

Már az 1919-es év elején több románul/magyarul jól tudó bizottság járta Erdélyt, s „romános hangzású”, tükörfordítású nevekkel tűzdelték fel a településeket meg a térképet. A román nyakatekert helynévadás – 107 év múlva is – enyhén szólva mosolygásra készíti az embert: Csíkszeredából Ciuc-Sereda lett, Gyergyóalfalu megmaradt Gyergyóalfalu-nak, még 1919 szeptemberében is. A névadás második szakaszában Gyergyóalfalu Alfalau volt, végül Joseni-ra alakult. Mindkét Hargita megyei településnél érezzük a kilógó lólábat, a tükörfordítást.

Kézdivásárhely hivatalos neve 1920-ban Targul-Secuilor névalakban szerepelt egy rendőrségi pecséten. A kézdi előnevek nemes egyszerűséggel lefordíthatatlanok. Egyes mondvascinált román helynevek bizonyítékul szolgálnak, hogy igenis léteznek székelyek lakta területek: Tg. Secuiesc (Kézdivásárhely), Cristurul-Secuiesc (Székelykeresztúr) és Odorheiul-Secuiesc (Székelyudvarhely).

Egy falura két román név

Térjünk ismét haza! Az egykori Háromszék vármegyei Kézdiszentkereszt román neve az országúton Poian, a vasútállomáson már Poienita szerepel manapság is. Más szavakkal: ugyanannak a székely falunak két hivatalos román neve létezik, egyik az országúton, másik a vaspályán! Az effajta névadás nem egyedülálló: Imecsfalva az aszfaltúton Imeci, vasúti megállóhelye már Imeni-t hirdet. Írásban nem nagy az eltérés, hangos szóban jobban érzékelhető a hangzásbeli különbség. Meg is lehetne szokni, de azért okozhat azonosítási problémát.

Két Lapád

Az erdélyi Fehér megyében két Lapád településnév létezik. Bethlen Gábor idejében volt Alsólapád, meg Felsőlapád. Egy fegyveres csetepatéban a felsőlapádiak nem vették ki derekasán a részüket, ezért a fejedelem büntetésből megvonta tőlük az összes kiváltságjogot. A felsőlapádiak bosszúból áttértek az ortodox vallásra, majd annak rendje és módja szerint az évszázadok során elrománosodtak. Ily módon jött létre

Románlapád. Alsólapád megmaradt Magyarlapádnak. Trianon után már a névadók is beleszóltak a helynévadásba: Románlapádból lett Lopadea veche, vagyis Régilapád, Magyarlapádot Lopadea nou-ra, Újlapádra keresztelték. Értelme: Erdélyben, ami régi az mind román, ami új, az már magyar is lehet, de még ez sem biztos.

Földrajzi nevek gyűjtése

A földrajzi nevek gyűjtése, feldolgozása és magyarázata Romániában 1854 után kezdődött, s a Marele Dictionar Geografic al Romaniei (Románia nagy földrajzi szótára), viszonylag hamar, 1898–1902 között jelent meg öt kötetben, G. I. Lahovari – C. I. Tocilescu – G. I. Bratianu szerkesztésében, érthetően csak a regáti (Kárpátokon túli) településnevek elemzésével.

Ha az ENSZ (ahogy eddig megtette) bekérné Romániától a Székelyföld dűlőneveit is, s azoknak a magyarázatát, akkor hogyan fogják románosítani ezt a – példaként felhozott – pár határnevet: Örallós, Villánycsi, Ravaszlik, Orotás, Macó, Cserepeskő, Délő, Érkígyó, Szejpes, Visszafolyó és Csincsikverme. Már előre fojtogat a kuncogás, hogy a következő évtizedekben minő toponímiai kecskebukák fognak megszületni...

A szerző: Salamon Ferenc (Sepsiszentgyörgy, 1948. febr. 26.). Tanári munkahelyei: Marosvásárhely, Kolozsvár, Zágon, Alsó- és Felsőcernáton, Futásfalva (iskolaigazgató), Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy (Székely Mikó Kollégium), Bereck, Kézdiálmás, Kézdimartonfalva, Kézdiszentkatolna. 2001–2008 között a Vigadó Művelődési Ház igazgatója (Kézdivásárhely). A 2019–2020-as tanévben a Bákó megyei Gorzafalván tanított moldvai csángó magyar gyermekeket és felnőtteket. Jelenleg nyugalmazottként Felsőtorján él. Hat könyv szerzője. Kutatási területe: Háromszék vármegye művelődéstörténetének (oktatási, egészségügyi, zenei, erdőhasználati, könyvtártörténeti, sajtótörténeti stb.) évszázadai.

BALOGH LAJOS

FELJEGYZÉSEK A NYELVŐRVIDÉKRŐL

2018. október 29. – **Országos csontritkulás**

Az egyik nagy gyógyszerkereskedő cég reklámújságjának címlapján volt olvasható egy országos kampány szerintem – az eltévesztett szórend miatt – elég szerencsétlenül megfogalmazott neve: *Országos Csontritkulást Megelőző Kockázatfelmérő Program 2018. november*. Bár ez a sok honfitársunkat érintő betegség valóban országos elterjedtségű, a nemes célú program neve véleményem szerint helyesebb lenne így: *Csontritkulást Megelőző Országos Kockázatfelmérő Program*.

2018. október 30. – **Európai csalás**

Hír hallik a *The European Anti-Fraud Office (OLAF)* tükörfordítása révén előállt *Európai Csalás Elleni Hivatal*ról. Elégge megmosolyogtat, hiszen azt sugallja, mintha létezne egy közismert fogalom, az *európai csalás*. Segíti ezt kihallani belőle az a körülmény is, hogy a rádiós és tévés bemondók, tudósítók élőlészavas fogalmazásában az intézmény magyar nevének első két szava gyakran egybeolvad. Ha nyelvi megérzésem nem csal, bátran el lehetne szakadni a szolgálai tükörfordítástól, *Csalás Elleni Európai Hivatal*nak nevezve ezt a különös intézményt.

2020. augusztus 15. – **Generáció/nemzedék**

A járványidőkben minden jó hír jól jött, köztük az alább említendő is, amelyet örömmel olvastam! Isten őrizz, hogy a kákán is nóduszt keressek, de bevezetesképp ezt az apróságot azért megemlíteném. Nap mint nap megbizonyosodhatunk róla, hogy a szép *nemzedék* szavunkat (1 430 000 találat) az utóbbi évtizedekben eléggé háttérbe szorítani látszik a divatos *generáció* kifejezés (2 250 000 találat a világhálón). Természetesen mindkettőnek helye van az irodalmi és a köznapi nyelvünkben is, de anyanyelvünk ápolása szempontjából szerencsésebb volna, ha a fenti találati arány fordított lenne, vagyis a *nemzedék* szót gyakrabban használnánk, mint a *generációt*. Így aztán sajnálható, hogy pont e hagyományőrzési célú, nemes pályázat címébe is utóbbi került: „*Pályázati felhívás: A Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke Generációk értékei címmel – harmadik alkalommal – tanulmányi pályázatot hirdet három célcsoport részére három feldolgozási, bemutatási műfajban a néprajz, a hon- és népismeret témakörében.*” Szerencsére a pályázat jelmondatául (mottóul) választott – igaz, nyolc évtized előtti – idézetet mindez nem érinti: „*A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. [...] Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapítottuk az európai művelődést! Európa az egyéniséget ke-*

resi és értékeli bennünk, nem a tanulékonytságot.” (Györffy István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés, 1939.) Kívánjuk, hogy e pályázat a *Nemzedékek értékeinek* sikeres ápolásával teljesítse be sorsát, szívből üdvözölve meghirdetőik hagyományörző szándékát, erőfeszítéseit! Mert: *Nomen est omen = Nevében a sorsa.*

2022. június 4. – Kelet-Közép-Európa / Közép-Kelet-Európa

Tudd ám, hol laksz! Meg azt is, hol élünk. Nyilván tudja is mindenki a kétkezi munkástól a kétlábú magasvezetőig, rengeteg közszereplő, köztük politológusok vagy akár intézmény (Közép-Kelet-Európai Rekreációs Társaság) is, akik – a sajtóban hallva/látva/olvasva – nap mint nap összevissza keverve említik *Kelet-Közép-Európát* *Közép-Kelet-Európával*, noha e földrajzi nevek nem ugyanazon földrajzi térségekre vonatkoznak. De lássuk, hogy indokolt lehet-e a kever(ed)és! Ha (északi és déli fertályától a példa okán most eltekintünk) Európát kelet-nyugati irányban csak két félre osztjuk, akkor hazánk térsége lehet Közép-Kelet-Európa része. Hármastagolás esetén, vagyis ha Kelet- és Nyugat-Európa között Közép-Európát is megkülönböztetünk (Miért ne tennénk? Ha csak lehet, tegyük!), akkor szűkebb (Magyarország) és tágabb (Kárpát-medence) hazánk mindenképpen Kelet-Közép-Európa része. Csak hogy jobban értsük: Kelet-Közép-Európa Közép-Európa keleti része, míg Közép-Kelet-Európa Kelet-Európa középső része. A mi Kárpát-Pannon térségünk nem Közép-Kelet-Európa, hanem Kelet-Közép-Európa része; a határvonal itt nagyjából a Keleti-Kárpátok (mivel az Osztrák–Magyar Monarchia ezen kívül eső kelet-galiciai és bukovinai területei még ide tartoznak), az attól keletre eső terület már Közép-Kelet-Európa. Még pontosabban: a Kárpát-Pannon térség Közép-Európa (dél-)keleti részén, tehát (Dél-)Kelet-Közép-Európában van (bár Szabó T. Attila [sz. 1941] szerintünk is jogosan önérzetes hangsúllyal Közép-Közép-Európának is szokta említeni). A megkülönböztetés jelentőségére a legszomorúbb időszerűségű példa, hogy míg Kelet-Közép-Európában béke, addig Közép-Kelet-Európában (azon belül is Ukrajnában, vagyis Kisoroszországban) háború van. Ugye nem mindegy?! (A Kárpát-Pannon térség, benne a hazánk földrajzi helyzetére vonatkozó helyes névhasználatot illető gyakorlati segítségként említhető, miszerint a szóban forgó két földrajzinév-változat közül a megfelelő kiválasztását megkönnyíti annak megjegyzése, hogy az Európa szó előtt álló jelzőket – Kelet- és Közép- – ábécérendben következve soroljuk elő.)

2022. szeptember 27. – Kultúra/műveltség

Nagyszerű hír érkezett *Táj és Ember Népfőiskolás* levelezőkörünkben: „*A hortobágyi pásztorok hagyományos tudása, Méhkerék román néptánc-hagyományai és Az úríhimzés hagyománya és kortárs himnzőműhelyekben való továbbélése – kerültek fel a Szellemi Kulturális Örökség eddig 45 örökségelemet tartalmazó Nemzeti Jegyzékére.*” Azon gondolkodtam, hogy a fenti háromból az első örökségelem – legalábbis az említett levelezőkörünkben – a hónap vagy az év híre-e? Azt hiszem az utóbbi. Mint ilyenért kiváló

köszönettel és nagybecsüléssel tartozunk a vácrátóti *Molnár Zsolt-iskolának!* – Nyelvőrként tovább gondolva azonban az alábbiak is kikíváncsoznak belőlem. Szerintem – nyelvi örökségünket is jobban megbecsülve – megérdemelné, hogy a magyaros(ított) *kulturális* szót gyakrabban használjuk a magyar *műveltségi, művelődési* – illetve *kultúra = műveltség, művelődés* – változatában; az épp fölemlített hír összefüggésében ennek különösen helye lenne. Ennek jegyében e nagybecsű, példamutató mozgalom címét így fogalmaztam volna: *Szellemi Műveltségi Örökség Magyarországon* (<https://szellemikulturalisorokseg.hu/>). (Vesd össze még a *Generáció/nemzedék* címmel fentebb írtakban szereplő Györfly István-idézet vonatkozó szóhasználatával!) – Régebben jobban figyeltek erre, példának okáért gyerekkorom legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak *A műveltség útja* kopottas küllemű, de pallérozott szellemű kötetei; aki nem ismeri, járjon utána!

2023. január 21. – **Alumnus/korosdiák**

A napokban megérkezett az értesítés az „*ELTE 700 szóban – Az én ELTE-s történetem 2021*” című, az egyetem „*alumnipályázatára*” előző évben beküldött anyagom sorsát illetően. Kis beadványomban van egy-egy csipet etnobotanika, tudománytörténet, nyelvművelés meg iskola előtti tisztelgés is (az alma mater helyett ezúttal a körte patert illetően, ugyanis nem a közép-, hanem a felsőfokúról van szó). Az annak idején még időben és térben is távoli előd Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola biológia–földrajz szakára járva írt szárnytollpróbálgató töredékem „nem nyert” ugyan, de kaptam egy emléklapot. Utóbbi ELTEszem azért is, mert a bal felső sarkában szerepel 1981–1987-es időszaki mesterségem címere, amikor is irodagép-műszerésként írógépeket javítottam. Aztán az Úr sorsíró tolla (Parker Dei) más, fűvészjárásos, parkerdei sövényösvényekre kacskaringatott. Ezek első nyomtatott emléke 1990-ből az „*Ember és növényvilág a Kárpátokban*” című kis szakhírads nekem akkor – negyedéves főiskolásként – nagy sikerélményem. Szép emlék egy fél lapon, most már egész emléklapom is van róla. A fenti kis történetnek köszönhetem az alábbi észrevételem megszületését. Az alnyelvi mumus *alumnust* én *korosdiáknak* nevezném; szerintem ez a legtapintatosabb magyarítása: fiatal szó lehet (nem túl koros, plá’ nem túlkoros), nem tudom ki van-e már találva, mindenesetre alumínium-fémkeresővel sem leltem a világhálón.

2023. február 9. – **Magyar falvak Bulgáriában?**

A remek Szondi György könyve került a kezembe, amiről eszembe jutott 2010. júniusi olvasmányom, Szilády Zoltán Bulgária című könyve (kiadó a szerző [a Magyar Nemzeti Múzeumban], Budapest, 1931, 472 oldal, 30 képpel, 4 színes és 16 fekete műlappal, 2 térképpel), amelyet akkor annak alkalmából vettem kézbe, hogy a vácrátóti MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetéből dr. Molnár Zsolt kezdeményezésére és vezetésével szervezett, ún. MÉTA-túrák sorában 2010-ben sorra kerülő 14. épp Bulgáriába vezetett, elsősorban az ország növényzetének pannon vonatkozásait áttekintendő

(vö. Apostolova I., Meshinev T., Fráter Zs., Molnár Zs. [eds.]: Landscape, vegetation and habitats in Northern Bulgaria, a guide of the 14th MÉTA field trip 24 June – 1 July 2010, organized by Department of Phytocoenology & Ecology at the Institute of Botany, Sofia, 2010, 155 pp.). A hosszú autóbuszos utazás során sokat olvastam fel a résztvevőknek Szilády könyvéből, köztük az ottani magyar településekről írt, figyelemre méltó híreket is. Kötetének adataira hivatkozva azóta több – illetékesnek gondolt, de tapintatból itt meg nem nevezett – irányba fordultam megkereséssel, hogy vajon lehet-e még nyomra Bulgáriában ezeknek a szegény elfelejtett „külső magyaroknak”. Sajnos az érkezett kevés válasz nem elégítette ki kíváncsiságomat, ezért a Magyar Orvosi Nyelv, illetve a szerkesztői által nyújtott lehetőséget megköszönve a mű vonatkozó, 304. oldalát alább idézve, a figyelmet közel évszázad után felhívni rá nem tartom hiábavalónak:

„Bulgáriában több helyen értesültem magyar településekről. Mindenfelé jó híruk van a magyar falvaknak, amelyeknek lakossága többnyire délvidéki sváb, csak részben magyar. Vracától 30 km-nyire fekszik például egy Gordanszki Gera, vagyis Gémeskút nevű falu. A kereskedők úgy emlegetik, hogy gondosan fosztott, tiszta lúdtollat Bulgáriában csak itt lehet venni. A lakosság egy része, úgy értesültem, ma is tud magyarul. Házaik tiszták, utcáik rendezettek. Általában úgy emlegetik őket, hogy valósággal mintafaluk, ahová a bolgárok tanulni járnak.

Egy másik bánáti település a plevni vasútvonal mellett Dolna Sztudenarecska. Az idősebb lakosok itt is tudnak még magyarul. Mindezeknél sokkal régiebbnek látszik az a magyar település, amely Karlovótól délkeletre fekszik; itt már nem tudnak magyarul, de a köztudatban úgy ismeretes, hogy magyar eredetűek és a falujuk neve is erre vall: Madzsare. A Vakarel melletti Aladsakilissze is magyar rabtelep volt Jireček* szerint. Rettenő nagy keverő üstje volt a népeknek a világhódító ozmán birodalom. A Balkánról elhurcolt hadifoglyait Kisázsiában szórta el, a magyarokat pedig, adataink szerint, a bolgár földön telepítette le. Erdemes földadat volna ezeket a rég elkallódott testvéreinket megkeresni. Valószínűleg ott lehetnek mind a Szófián át Konstantinápolyba vezető régi hadi út közelségében.”

2023. október 24. – A Székely-befogadás Emléknapja Hajdúnánáson

Október közepén értesültem egy sajtóhíradásból a Hajdúnánással és a székelyekkel kapcsolatos igen magasztos, tiszteletre méltó eseményről, immár szép hagyományról, amelyet 2011 óta szeptember–október fordulóján szoktak tartani: a „Székely Befogadás Emléknapjáról”. Nevének első két tagját a rádióban külön szavakként mondták, és a világhálón lelt írásos anyagokban is külön, kötőjel nélkül szerepelnek. Véleményem szerint azonban az emléknep nevének első két tagja egybe- vagy kötőjellel írandó, amit az alábbiakkal indokolok. Míg különírva a *székely befogadás* a *székelyek általi*

* Josef Konstantin Jireček [1854–1918] cseh szlavista, történész; vonatkozó munkája, *A bolgárok története* 1889-ben jelent meg [Nagy-becskereken, ford. Mayer Rezső], a bolgár nép történetét dolgozza fel a kezdetektől a XIX. század végéig. BL

befogadást, addig egybe- (*székelybefogadás*) vagy kötőjellel (*székely-befogadás*) írva a *székelyek befogadását* jelenti. Egy másik példán megfogalmazva: i) A *magyar befogadásra* (vagy pl. a magyar vendégszeretetre) sok szép példa van történelmünkben (pl. kunok, jászok, későbbi nemzetiségek sat. befogadása). ii) A *magyar-befogadás* '56-ban példás volt a Nyugaton. (Egyébként ez utóbbi egybe- helyett kötőjellel írását jobban érthetőnek, didaktikusabbnak tartom.) Hosszabb szövegkörnyezetből nyilván kiderül, hogy kik a *befogadók* és kik a *befogadottak*, de ez nem mentesít a nyelvtanilag helyes írásmód igénye alól. Fenti gondolataimat beküldtem a Kossuth Rádió Édes anyanyelvünk című műsorának, amelyben véleményem megerősítést nyert. A műsorban megszólaló nyelvész a „*székelybefogadás emléknapját*” ugyanakkor kis kezdőbetűkkel tartja helyesen írandónak. Lehet, de csak a Hajdúnánás településnév nélküli változat esetében. Mivel azonban ez egyelőre egyértelműen Hajdúnánás (és Csíkszereda) ünnepe, mint ilyen: egyedi, tehát talán érdemes teljes névvel írni; én továbbra is csupa nagy kezdőbetűkkel tenném: *A Székelybefogadás Emléknapja Hajdúnánáson*, de a fentebb említett ii) példánál szereplő érvek alapján itt is inkább a kötőjeles írásmódot javaslom: *A Székely-befogadás Emléknapja Hajdúnánáson*. Alighanem a hajdúnánásiak sem fogják soha kis kezdőbetűkkel írni, s szerintem igazuk is van. Ha majd lesz egy második ilyen emléknapi is, onnantól kezdve kis kezdőbetűzhető is lehet, amennyiben nem áll mellette, hogy mely település(ek)hez köthető. Nem akartam hát ünneprontó lenni, épp elég, ha a helyesírás hiánya is lehet alkalmasint az.

Rövid, egyveleges nyelvelmélkedések

Szerintem nem jó, hogy terjednek az alábbi kifejezések → a mellettük lévő, jól bevált régiek rovására:

az egy dolog → az hagyján;

én azt gondolom → szerintem, meglátásom v. véleményem szerint, én úgy látom;

nagyon nagy, nagyon-nagyon nagy → igen nagy;

jó gyakorlatok → (jól) bevált módszerek;

UV-sugárzás → ibolyántúli sugárzás.

Beteg embertársaink felé eszközölt jókívánságként leggyakrabban a *Jobbulást!* halljuk. Szerintem ez kevés, sokkal többször kellene *Teljes felépülést, gyógyulást!* kívánni.

A *pálfordulás* helyett egyre gyakrabban hallom a *pálfordulatot*, így aztán most már várom a *pálpördületet* is, míg teljesen el nem szédítenek a nyelvkárolók.

Végül felidézem A szerkesztőség levelesládájából című rovatában *Ímél, villámlelél; özönnövény, özönállat* címmel másfél évtizede megjelent írásomat a címben jelölt szavak magyarításáról (Magyar Orvosi Nyelv 10/2: 50–51, 2010. dec.), abból az alkalomból, hogy folytatása *Özönnövény, özönállat* címmel a Magyar Nyelvőr hasábjain olvasható (147(2): 238–243, 2023. ápr.–jún., <https://nyelvor.mnyknt.hu/wp-content/uploads/147209.pdf>).

BALÁZS GÉZA

ARANYISZAP

Dokumentumtöredékeken alapuló ökodráma két felvonásban, több jelenetben

Valahol Magyarországon 2010-ben

Szereplők:

Apa (minisztériumi főosztályvezető, alapítványi elnök)

Anya

Leány

Fiú (a későbbi vezérigazgató)

Mérnök

Hírnök

Miniszterelnök

Kabinetfőnök

Kormánybiztos

Megyei vezető

Polgármester

Kolléganő

Helybéli (1–4. emberek: férfi-nő-nő-ferfi)

Szemtanúk (1–4. túlélők, károsultak, bekiabálók, munkások: férfi-nő-nő-ferfi)

Hangszóró (vészrádió)

Diákújságíró (fiatalon és tíz évvel később)

Bevezető (ráhangoló)

Vetített képek:

1984. Bhopal (India) vegyi gyár üzemi balesete (3000 ember azonnali, 15–20 ezer ember későbbi halálával)

1986. Csernobil, atomkatasztrófa (31 ember közvetlen halála)

2000. Tiszai ciánszennyezés (elpusztult 1241 tonna hal és a folyó szinte teljes állatvilága)

2010. Ajkai vörösiszap-katasztrófa (10 halott, több száz sebesült, 390 kitelepített, ökológiai kár)

2025. Parajdi sóbánya katasztrófája (elpusztult a világhírű sóbarlang)

1. Családi fészek (Anya, Apa, Leány, Fiú – a későbbi vezérigazgató)

ANYA: Drágám, nem vitték ma el a szelektívet.

APA: Biztos azt gondolják, ha valaki környezetvédelmi alapítványt vezet, megoldja maga.

FIÚ (a későbbi vezérigazgató): Ők már tudják: „A hulladék már nem szemét, hanem érték!” És meghagyják nekünk.

APA: Majd elviszik holnap. Nem akkora gond.

ANYA: Lehet, hogy csak öt hét múlva. A műanyagosa fér még, de a papíros tele van. Majd gyömöszölöm. Fiam, ugye segítesz?

FIÚ: Jó, rendben.

LEÁNY: Anyunak már mutattam, vettem egy új pólót.

- APA: Húsom, de hát tegnap is vettél.
- LEÁNY: Le volt értékelve.
- APA: Tegnap is.
- LEÁNY: Nem lehetett otthagyni.
- APA (*nézegeti*): Menő márka, de bangladesi gyártmány. Legalább támogatjuk a desieket.
- ANYA: Egy hete olvastam, hogy összedőlt egy ruhagyár Kambodzsában. Jó, nem Bangladesben. Egy csomóan meghaltak. Nem desiek, hanem kicsi khmek. Sajnálom őket.
- APA: Nem tartják be az előírásokat. Nálunk ezt nem lehetne megtenni. Mi jobban vigyázunk a környezetünkre.
- ANYA: Ki kér kávét? Én még ihatok egyet.
- LEÁNY: Én kérek lattét, cukor nélkül.
- FIÚ: Én is kérek, de mindenmenteset.
- APA: Én normális kávét kérek. Mi az, hogy mindenmentes? Nem is ismertem eddig ezt a szót. Akkor minek iszol kávét, ha mindenmentes. Igyál inkább vizet!
- ANYA: Adjak neked egy üres poharat?
- APA: Régen mindig erős kávét kértünk. Van erről egy pesti vicc: A vendég egy jó erős kávét kér, a pincér kihozza, a vendég kiönti az asztalra. Miért öntötte ki a kávét? Kérdezi a pincér. Nem öntöttem ki, hanem olyan gyöngé kávé volt, hogy magától eldőlt.
- FIÚ: Jó, rendben, de azért inkább mindenmentes kávét kérek, vedd úgy, hogy az illúzió végett, de úgy is veheted, hogy vigyázok az egészségemre, nem terhelem magam koffeinnal.
- APA: De mi az a mindenmentes? A cukormentest még csak ismerem.
- FIÚ: Glutén-, tej- és laktózmentes. De van külön tojásmentes sütemény is.
- APA: Hol adnak ilyet? Persze anyádon kívül.
- FIÚ: Mindenhol. Sok mindenmentes hely van. A Fittness, a Habzsi-Dózs, a Mentés Market, a Freeform, a Fitlife cukormentes cukrászda.

LEÁNY: Apa, nemá, ilyesmin nem illik gúnyolódni.

FIÚ: Több nagyon jó hely cukor- és gluténmentes süteményekkel, kávékkal és teákkal.

APA: Mitől gluténmentes a tea?

LEÁNY: Apa, ne viccelődj ezzel, nagyon sok embernek van ételintoleranciája. Nem szórakozásból mennek az emberek ilyen helyre.

APA: Bocsanat, én azt hittem, hogy kávézni és teázni szórakozásból mennek az emberek. Ha a cukrászda cukormentes, akkor elég lenne úgy nevezni, hogy Ászda vagy csak egyszerűen: Da.

LEÁNY: Felhívom a figyelmedet, hogy most beteg embereken gúnyolódol. Ez nem szexi. Sőt, azt hiszem, hogy ezt ma már büntetik.

APA (a fiához): A születésnapodat szombaton este tartjuk.

FIÚ: Jó, rendben.

APA: Ne mondd mindig azt, hogy jó, rendben!

FIÚ: Jó, rendben.

APA: Szűk családi körben. De ne mondd, hogy rendben!

FIÚ: Jó, rendben.

2. Egy környezetvédelmi alapítványnál (Apa itt mint főosztályvezető és mint alapítványi elnök, Miniszter)

APA (itt mint alapítványi elnök): A minisztérium által az alapítványnak felajánlott összegből tájékoztató kiadványokat jelentetünk meg: Hulladékelhelyezés – Amit a vállalkozóknak a környezetvédelemről tudniuk kell.

MINISZTER: Ennyi?

APA: Dehogy. Pályázatokat írtunk ki. Például ötletpályázatot, diplomadíjat, támogatunk helyi környezetvédelmi kezdeményezéseket. Például a Vasműben, az Alumíniumgyárban.

MINISZTER: Valami jobban eladható dolog is kellene.

APA: Törjük a fejünket a „piszkos tizenkettőn”!

MINISZTER: Az mi? Nem valami banditafilm?

APA: Akciófilm. Dirty Dozen. Háborús akciófilm.

MINISZTER: Már emlékszem. Francia fegyenceket képeznek ki öngyilkos küldetéshez német főtisztek ellen.

APA: Igen. A mi ötletünk, a „piszkos tizenkettő” mintájára, hogy „piszkos tizenkettő” néven évente összeállítjuk a legnagyobb környezetszennyezők listáját. Ha tudatosul bennük, hogy oda tartoznak, akkor jó esély van arra, hogy odafigyeljenek, és zöldgyárrá, zöldvárossá váljanak.

MINISZTER: Mennyi zöldség! Ti mindent zöldíteni akartok.

APA: Budapest levegője az 1980-as években még nagyon szennyezett volt, azt mondták róla, hogy „letüdőzött város”; most már jobban teljesít, már nem szerepel a piszkos tizenkettőben. Tehát lehet eredményt elérni.

MINISZTER: A piszkos tizenkettő tagjai harc közben elesnek, azaz kötelességük teljesítése közben életüket vesztik.

APA: A filmben valami ilyesmi...

MINISZTER: Ez nem valami jó ómen. Ti is el akartok esni?

APA: Szerintünk pedig jó szlogen a piszkos tizenkettő. Jó hívószó.

MINISZTER: Meg a letüdőzött város.

APA: Más városok nem haladtak előre. Ajka a rendszerváltás előtt a „piszkos tizenkettő”, azaz a legszennyezettebb levegőjű magyar városok közé tartozott, még ma is szenved a korom- és pernyeszennyezéstől, valamint a bűztől. De hogy mennyire nehéz váltani. Ajkának energiára és távhőre van szüksége, az ipari üzemeknek forró vízre, az embereknek pedig munkára. Ezzel egyidejűleg viszont az erőműnek és a bűzért sokak által felelősnek tartott alumíniumgyárnak teljesítenie kell azokat a környezetvédelmi elvárásokat, amelyek a 21. századi Európában már alapvetőek. Ha bezárnák az erőművet, akkor megoldhatatlan lenne hatezer otthon és a közintézmények fűtése, a helyi ipari vállalkozások gőzellátása, és kiesne az ország villamosenergia-igényének 1-1,5 százaléka. Megszűnne 300 munkahely, és nem folyna be évi 200-250 millió forint iparüzési adó.

MINISZTER: Róka fogta csuka.

APA: Nem beszélve arról, hogy a gyár a világ alumíniumgyártásának 6%-át adja.

MINISZTER: Ez nem semmi, ezért nem lehet becsukni.

APA: Viszont az erőmű ügyét a politika trójai falóként használja. Akkor lesz itt jó világ, mondják, ha politikai váltás lesz a városban. A fejlesztési pénzek a nem kormánypárti városokba szűken csordogálnak.

MINISZTER: Lárifári. Mindenki panaszkodik. De ti most nagy dologra vállalkoztok. Megvettétek az alumíniumgyárat.

APA: A fiamnak vettem.

MINISZTER (*tréfásan*): Mondják, hogy te vagy a magyar oligarchák prototípusa. Mérnök vagy, szocialista gyárat vezetsz, a gyár erősen szennyezi a környezetet, privatizálod, eladod, minisztériumi főember leszel, környezetvédelmi alapítványt gründolsz. Nem mellelleg közben az ország egyik leggazdagabb embere leszel. Ez az újabb gyár nem lesz nagy zakó? Hisz a korábbival se bírtál.

APA: Éppen hogy jól szabott zakó. Folytatjuk a termelést, megtartjuk a munkakerőt, fejlesztünk, odafigyelünk a környezetvédelemre. Pozitív hatása lesz a tulajdonosváltásnak.

MINISZTER: Az a világ baja, hogy az első mindig a mindenáron való fejlesztés, a technológia, utána pedig elkezdünk aggódni. A technológiát az emberi természet és annak korlátait figyelembe véve kellene fejleszteni.

APA: Ezt mondja a miniszter, akinek az a mindennapi feladata, hogy fejlesszen, bővítsen.

MINISZTER: Csak nehogy elzakózzatok. Az alumíniumiparban elég sok a banánhéj. Emlékszel? (*Dalol, táncol*) Oly jól csúszik ez a banánhéj, / Együtt csúszni ezen, babám, kéj, / Dobd el valahova, jobb, mint a datolya, / Jaj, csak ne nagyon félj!

APA (*veszi a humort, odahajol*): Ebből származik a banánblues, / Oly jó, mit a zene aláhúz, / Egy kis muzsika kő, máris csúszik a nő, / Jöjj hát velem, és csússz!

3. Születésnap szűk családi körben, ajándék (Apa, Fiú)

APA (alapítványi elnök): A születésnapodra vettem neked egy gyárat.

FIÚ (a későbbi vezérigazgató): Minek az nekem?

- APA: Nekem már van, legyen neked is!
- FIÚ: De a tieddel is sok a gond. Mindenki arról beszél, hogy tönkretették a környezetet.
- APA: Az elődök tették tönkre. Mi most mentjük, ami még menthető.
- FIÚ: Vegyigyár és környezetvédelem. Tudom, a hulladék már nem szemét, hanem érték!
- APA: Ne ironizálj!
- FIÚ: A ti zöldálmotok olyan, hogy mindent beborít a sötét napelem, növény és állat sehol.
- APA: Mondtam, hogy ne ironizálj. Gondolkodj klímapozitívan!
- FIÚ: Maradok klímanegatív. Egyébként tudod, hogy ki a legnagyobb kártevő a kertben?
- APA: Nem.
- FIÚ: A kertész... Ha érted.
- APA: Pofán váglak a születésnapodon.
- FIÚ: Jó, rendben.
- APA: Itt a kapitalizmus, akinek gyára van, az gazdag ember, annak a családjá biztonságban van. De még az unokája is.
- FIÚ (*csalódottan*): De énnekem nem kell gyár. Nem is lesz unokám.
- APA: Nem lesz vele gondod, a menedzsment majd viszi. Én is segítek. Te leszel az igazgató... Sőt: ve-zér-i-gaz-ga-tó.
- FIÚ: Milyen tó? Gaz-ga-tó? És milyen gyár?
- APA: Alumíniumgyár.
- FIÚ: Mí-ni-um-gyár? És mi tartozik hozzá? Iroda, házak, vasút?
- APA: Ez mind. Ott dolgozik a fél város.
- FIÚ: Na, szegények.
- APA: Meg egy jó nagy zagytározó.
- FIÚ: Zagy-tá-ro-zó? Az mi? Az agy? Vagy a zagy?

- APA: Kezdd el tanulni! Szilárd anyagot tartalmazó folyadék. A timföldgyártás mellékterméke. A vörösiszapot zagytározó medencékben ülepítik.
- FIÚ: Me-den-cék-ben? Medencékben?
- APA: Tóban.
- FIÚ: Tudom: Gazgatóban... Vörös színű tó? Az olyan lehet, mint a Vörös-tenger?
- APA: A Vörös-tengert már láttad, ott lehet búvárkodni, a zagytározóban, bár az is vörös, nem tanácsos. Sőt, egyenesen tilos.
- FIÚ: Rendben.
- APA: És javaslom, hogy ne próbáld meg!
- FIÚ: A Vörös-tengerben se volt jó, mert sok a korall, el is vágtam a lábam.
- APA: Ebbe pedig bele is halnál.
- FIÚ: Ronda lehet ez a vörös tó.
- APA: Egy gyár sohasem esztétikai kérdés. Egy gyár: gazdasági kérdés. És pénzügyi kérdés. Egy gyár: vagyon. Egy gyár: a jövőd. A családnak jövője. A te családod jövője.
- FIÚ: Rendben. De mihez kezdjek vele? Alumíniumgyár, fél város, Gazgató, vörös tó, vörösiszap.
- APA: Fiam, nem vörösiszap az, hanem aranyiszap. Aranyiszap az, annyi pénz van benne. Aranyiszap az egész családnak. Még az unokádnak is. Remélem, lesz unokám, meg neked is. De ne mondd mindenre azt, hogy rendben!
- FIÚ: Jó. Rendben.

4. Igazgatói iroda (Vezérigazgató, Mérnök, Hírnök)

- MÉRNÖK: A zagytározó. Itt tároljuk a zagyt. Vagy zagyt. Nem vagyok nyelvész. A bányászatban a nem túl finom szemcsenagyságú szilárd anyagot szállító vízáramot nevezzük zagynak. A nedves eljárással végzett ásvány-előkészítés (ércelőkészítés) során az ásványi anyagot (szén, ércek) zagy alakjában szállítjuk, majd utólag víztelepítjük. A kizárólag meddőt tartalmazó zagyt vagy zagyt (mi így mondjuk) a derítótóba eresztjük.

VEZÉRIGAZGATÓ: A zagytot vagy zagyt.

MÉRNÖK: A vörösiszap a timföldgyártás melléktermékeként keletkező, toxikus fémvegyületeket az átlag feletti, de nem veszélyes mennyiségben tartalmazó, erősen lúgos (13 pH-s) anyag.

VEZÉRIGAZGATÓ: Tehát lúgos zagy. Akkor nem savas. Úgy tudom, hogy a savas veszélyes, a lúgos nem. A szervezetet is lúgosítani kell. Van olyan, hogy lúgosító tea. De savasító tea nincs. Mi otthon gyakran iszunk lúgosító teát. Anyám mindig mondja, hogy a lúgosító tea hozzájárul az emésztési és kiválasztási folyamatok megfelelő működéséhez, a sav-bázis egyensúly fenntartásához.

MÉRNÖK: Igen.

VEZÉRIGAZGATÓ: De nem szabad lúgosító teát innia annak, akinek szív- és veseelégtelenségből eredő ödémája, máj- és epebetegsége, epeköve van.

MÉRNÖK: A lúg nem mérgező anyag, de veszélyes hulladék, a bőrt az égési sérülésekhez hasonlóan kimarja. A lúgos hulladék a természetbe kerülve pusztítóan hat az élővilágra.

VEZÉRIGAZGATÓ: Ezért nincs a zagytározó szélén fa és gyom.

MÉRNÖK: Veszélytelen. A vörösiszapban nyomokban található radioaktív fémek, de alacsony aktivitásuk miatt a közvetlen sugárzás környezeti hatása elhanyagolható, és jelentősen nem haladja meg a kibányászott bauxit aktivitását.

VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben, akkor nem sugároz.

MÉRNÖK: Nem sugároz. Az iszapban nincsenek egészségre veszélyes szabad gyökök, ártalmatlan.

VEZÉRIGAZGATÓ: Ártalmatlan anyagról van szó. És nincsenek veszélyes szabad gyökök.

MÉRNÖK: Nem veszélyes az egészségre. A vas-oxid adja az iszap vörös színt. De van benne alumínium-oxid, kalcium-oxid, titán-oxid. Van benne nátrium-oxid, ami vízzel nátronlúggá alakul.

VEZÉRIGAZGATÓ (átszellemülten verset idéz): „Már egy hete csak a mamára / gondolok mindig, meg-megállva...”

MÉRNÖK: Csak nincs valami baj az édesanyjával? Az édesapja nem mondott semmit.

VEZÉRIGAZGATÓ: József Attila! „Nyikorgó kosárral ölében, / ment a padlásra, ment serényen... // Nem nyafognék, de most már késő, / most látom, milyen óriás ő - / szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében...” Értik, kékítőt old...

MÉRNÖK (*elképedve*): Kékítőt?

VEZÉRIGAZGATÓ: Kékítő: kékítő oldat, kékítő lüg.

MÉRNÖK: Hogy kerül ez ide?

VEZÉRIGAZGATÓ: Ami József Attilánál kékítő, az itt nátronlüg.

MÉRNÖK: Nagyon találó. A nátronlüg valóban használható ivóvíztisztításra, fertőtlenítésre, szennyvízkezelésre. De ez nálunk elhanyagolható, mert a zagynak csak 5-6 százaléka.

VEZÉRIGAZGATÓ: Pedig olyan jó lenne, ha hasznosíthatnánk. És nem nátronlúgnak kellene nevezni, hanem kékítőnek. Milyen óriási üzleti lehetőség.

MÉRNÖK (*állelkesülten*): Kékítő.

VEZÉRIGAZGATÓ: Igen, kékítő. „Kékítőt old az ég vizében.” Benne van az ég és a víz kékje, tisztasága. A kékítő olyan folyadék volt, amelynek hígított oldatával mosás után a fehér vásznak sárgás színét eltüntették. És sok cselédlány öngyilkossági céllal kékítőt ivott. A kékítő csodálatos szó: egyszerre a tisztaság és a halál jelképe.

MÉRNÖK (*elképedve*): A ha-lál jel-képe? A halál jelképe...

VEZÉRIGAZGATÓ: A tisztaság és a halál jelképe, bizony.

MÉRNÖK: Elfelejtettem, hogy van benne még 10-15 százaléknyi szilícium-dioxid is, ami nátrium- vagy kalcium-alumínium-szilikátként van jelen.

VEZÉRIGAZGATÓ: Ez a szilícium is nagyon jó. Olyan jó, mint a kékítő. Voltaképpen mi vagyunk a magyar szilíciumvölgy. Van szilíciummicsodánk is. Ez nekünk az aranybányánk. Vagy aranyiszap, ahogy apám emlegeti.

MÉRNÖK: Így van. Lehet így is mondani. De vannak feladataink. Itt van egy tanulmány, ami szerint: „A térség jelentős felszín alatti karsztvízkészlettel rendelkezik, ennek mennyiségét és minőségét azonban a bányászat és a felszíni környezeti szennyezések egyaránt veszélyeztetik. A környéken jelentős mennyiségű salak és vörösiszap halmozódott fel, ami a technika fejlődésével új tevékenységek nyersanyaga lehetne, ám feldolgozásáig a környezeti potenciált rontja.”

VEZÉRIGAZGATÓ: Olvassa lassabban, mert így nem értem!

MÉRNÖK (*nagyon lassan, tagoltan*): „A környékén jelentős mennyiségű salak és vörösiszap halmozódott fel, ami a technika fejlődésével új tevékenységek nyersanyaga lehetne, ám feldolgozásáig a környezeti potenciált rontja.”

VEZÉRIGAZGATÓ: Apám szerint egy gyár sohasem esztétikai kérdés. Ő ért hozzá.

MÉRNÖK: Persze, hogy ért hozzá. Itt az a lényeg, hogy „vörösiszap a feldolgozásáig a környezeti potenciált rontja...” A vörösiszap-temetők rekultivációjára 600 millió forintos beruházást javasol a tanulmány.

VEZÉRIGAZGATÓ: Láttam a tanulmányt. És a patakpart revitalizációjára 500 milliót kellene költeni, a szénbányákéra 1 milliárdot. Könnyen dobálóznak a számokkal. De nekem egészében kell néznom a költségvetést.

MÉRNÖK: Itt 130 éve van szénbányászat... A szén-, bauxit- és mangánércbányászat, alumíniumkohászat, alumíniumfeldolgozás, elektronika fél évszázados, az üveggyártás évszázados hagyományokra tekint vissza. A térség munkavállalóinak jelentős része az iparban dolgozik. És jó része nálunk.

VEZÉRIGAZGATÓ: Mondjuk a fele. Én csak fél éve vagyok itt, de ezt én is tudom.

MÉRNÖK: Akkor azt is olvasta vezérigazgató úr, hogy a zagytározó kazetták alatt közvetlenül ott van a talajvíz. A kettő között néhány méternyi laza ártéri üledék, 5-7 méternyi vastag allúvium...

VEZÉRIGAZGATÓ: Al-lú-vi-um...

MÉRNÖK: Homok, kavicsos homok, homokos kavics. Az allúvium alatt, ezt fekünek nevezik...

VEZÉRIGAZGATÓ: Fe-kü, tehát fekü, az allúvium feküje...

MÉRNÖK: A fekü gyakorlatilag vízzáró agyagból áll.

VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben. Tehát minden rendben van.

MÉRNÖK: Egyelőre nagyjából minden rendben van. Így tárolunk tíz kazettában 50 millió köbméter szürke- és 30 millió köbméter vörösiszapot.

VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben.

MÉRNÖK: De valamikor azért a kazettákat felül kell vizsgálni, és a gátakat meg kell erősíteni.

VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben.

MÉRNÖK: Megrendelhetnénk erre egy intézkedési tervet.

VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben. De csak ha nem kerül sokba!

(Zaj, benyit a Hírnök a vezérigazgatói szobába, kezében a telefonja)

HÍRNÖK: Erősen szivárog a 10-as kazetta.

MÉRNÖK: Mit mond?

VEZÉRIGAZGATÓ: Mi van magával?

HÍRNÖK: Szivárog a 10-es kazetta. Erősen. Folyik kifelé a vörösiszap.

MÉRNÖK: Hol?

HÍRNÖK: Az északnyugati saroknál.

MÉRNÖK: Mikor észlelték? A délelőtti fizikai szemle és a legutóbbi, laboratóriumi résfalon belüli vízminta elemzése semmilyen előjelét nem mutatta a szivárgásnak.

HÍRNÖK: Most telefonált az őr.

VEZÉRIGAZGATÓ: Vissza kell szivattyúzni. Majd el kell tömíteni. Vigyenek oda földet! És fokozottan figyeljék!

HÍRNÖK: Rendben. Várjanak, újra hívnak. *(A Hírnök a füléhez emeli a telefont, ideges, kiszól a telefonból.)*

HÍRNÖK: Átszakadt a gát, ömlik kifelé a zagy a 10-es kazettából.

VEZÉRIGAZGATÓ: Mit mond?

HÍRNÖK: Átszakadt a tározó gátja, kifolyik a zagy... Kifelé, a falu felé. Ömlik az iszap, a vörösiszap.

VEZÉRIGAZGATÓ: Mi az, hogy ömlik? Milyen messze tud kifolyni?

MÉRNÖK: Fogalmam sincs. Pont alatta... házak. A falu... Talán nem éri el a házakat, szétterül előtte. Igen, a falu magasabban van.

VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben.

- MÉRNÖK: Az iszapban nincsenek egészségre veszélyes szabad gyökök, ártalmatlan anyagról van szó.
- VEZÉRIGAZGATÓ: Jó, rendben.
- MÉRNÖK: Csak 13 pH-s anyag. A szappan lúgosságának négyszerese.
- VEZÉRIGAZGATÓ: Rendben.
- MÉRNÖK: Vezérigazgató úr, semmi sincs rendben!!!

II. felvonás

1. jelenet: Miniszterelnökség (a katasztrófa pillanataiban)

KABINETFŐNÖK: Miniszterelnök úr, nagy a gáz. Már több településen egy méter magasan áll a vörösiszap. Az emberek a háztetőkön. Kinn van a tűzoltóság, a katasztrófavédelem, kirendeltük a honvédséget. Az iszap már három települést ért el, nem tudni, meddig jut el, és azt sem, hogy mekkora az utánpótlás. Többen eltűntek, lehet, hogy elsodorta őket az ár. Nem tudjuk pontosan, hogy mi az iszap összetétele, lehet nagyon veszélyes maró anyag, és elképzelhető radioaktivitás is. A helyszínről azt mondják, hogy a tisztai ciánszennyezés ehhez képest smafu. Nem tudjuk, hogy még meddig ömlik a tározóból. Az imént ezt mondták telefonba a helyszínről: „Borzalom a helyzet, pánikhangulat van.”

MINISZTERELNÖK: Mi ömlött ki pontosan?

KABINETFŐNÖK: Az alumíniumgyár zagyatározójából lúgos iszap, vörösiszap, ahogy mondják. Folyékony, és óriási erővel hömpölyög. Több millió köbméterről van szó, és még nincs vége. Maró anyag. A mentésben elsőként segítő civilek és tűzoltók csípő, égető érzésről számolnak be, a mentők első- és másodfokú égési sérüléseket állapítottak meg. Azonnal kértek vízsugaras mentesítést. Mostantól a tűzoltók csak teljes védőfelszerelésben dolgozhatnak. Mentik a gyerekeket az egyik általános iskolából.

MINISZTERELNÖK: Mit tudunk most?

KABINETFŐNÖK: A falunak a zagyatározóhoz közelebb eső, mélyen fekvő részét, a vasútvonal töltését, a hidakat elmosta a vörös folyam. A hírek szerint az erejére jellemző, hogy erdészeti őlfákat magával ragadva elérte a következő város északi részét, átrobogott a város alacso-

nyabban fekvő részein, magával sodorva gépjárműveket, szétzúvva kerítéseket, betörve a családi házak ajtaját, ablakát. Az áradat a mélyebb fekvésű részeken 1,5-2 méter magas. Szerencsére délbén viszonylag kevesen tartózkodtak otthon. Akiket otthon ért, a lakásuk magasabb részeibe, emeletre, padlásra, tetőre menekültek. A házak tetején is emberek álltak. Esély sem volt arra, hogy az értékeiket magukhoz vegyék.

MINISZTERELNÖK: Hány települést érint?

KABINETFŐNÖK: A jelenlegi információk szerint három települést, köztük egy várost, de halad tovább, ki tudja, hol áll meg, mi lesz a vége...

MINISZTERELNÖK: Azonnal tájékoztatni kell az államfőt, engedélyezze a rendkívüli állapot kihirdetését az érintett megyékre. A felelős a katasztrófavédelem vezetője, állítsa fel a helyi védelmi törzset, minden segítséget meg kell kapniuk.

MINISZTERELNÖK: Hogy áll a mentés?

KABINETFŐNÖK: Az első telefonos segélykérésre a tűzoltóság, a rendőrség és a mentők kivonultak, azóta folyamatosan erősítést kérnek. A környező megyét is riasztottuk. A rendőrség lezárta az utakat, csak a hivatalos szervek mehetnek be a településekre. Folyik a mentés, a magasabb részeken mossák, fürdetik, ellátják az embereket. Mentők, mentőhelikopter a helyszínen, már odairányítottuk a hadsereg mentőhelikopterét is. Az egészségügyi ellátás biztosítva, minden kórház riasztva, helyben elsősegélynyújtó-ellátó pontok kialakítva, az orvosokat berendelték. A rádió híradása miatt a kórházakba maguktól is bementek az orvosok, ápolók, civilek is jelentkeznek, hogy segítsenek. Az eddigi hírek szerint vannak halálos áldozatok, sok az eltűnt, őket keresik. Akiket a traktorral, markolóval kimenekítettek, főleg égési sérüléshez hasonló, kevésbé súlyos, közepesen súlyos eseteket mutatnak.

MINISZTERELNÖK: Az önkormányzatok?

KABINETFŐNÖK: A tegnapi önkormányzati választás miatt még nem álltak fel az új önkormányzatok, nem tették le az esküt, de tudomásunk szerint együtt dolgoznak a régi és az új tisztségviselők. Egyébként épp egy polgármester volt, aki a legelső jelzést leadta a katasztrófavédelemnek. Először azt hitték viccel, de egy perc múlva már égtek a vonalak.

(Rádió, első nyilatkozatok)

VEZÉRIGAZGATÓ (közlemény a rádióban): „A vörösiszap nem veszélyes... Az iszapban nincsenek egészségre veszélyes szabad gyökök, ártalmatlan anyagról van szó. A vörösiszap-tározó gátja az erő szimbóluma, és a bekövetkezett esemény ellentmond a fizika törvényeinek, nevezetesen Newton törvényeinek.”

(A Kormánybiztos kommentál)

KORMÁNYBIZTOS: Ha szerinte a vörösiszap nem veszélyes anyag, akkor fürödjön meg benne!

(Rádió)

MINISZTERELNÖK: „Nem ismerünk olyan jelet, amely szerint természeti okai lennének a katasztrófának. Élünk a gyanúperrel, hogy itt emberi mulasztásról van szó. Az egész ország tudni szeretné, hogy ez a tragédia kinek a felelőssége.”

(Miniszterelnökség)

KABINETFŐNÖK (ismét kommentál): Ilyen katasztrófa még sehol a világon nem történt. Néhány éve Korzikán egy alumíniumgyárból ömlött a tengerbe vörösiszap, de lakott területre még soha, sehol...

KORMÁNYBIZTOS (folytatja a jelentést): A tározó alatti vasútvonalat teljesen elmosta az áradat. Óriási szerencse, hogy tíz percet késett a déli gyorsvonat, mert ha elkapja, akkor befordítja a sárlavina. És ebben a pillanatban még nem látjuk a végét: meddig ömlik a vörösiszap, és milyen messze jut el...

KABINETFŐNÖK: Úgy kell elképzelni, hogy a falu fölött tízelemtnyi magas a gát, ami átszakadt. Az országban vannak még hasonló tározók Magyar-óvártól Füzitőig...

KORMÁNYBIZTOS: Itt vannak a legfrissebb jelentések. A zagytározó alatti falu iskolájában először az emeletre terelték a gyerekeket, mostanra a tűzoltók a hátukon kihordták őket. A helyszínen 70 tűzoltó, mentő, egy helikopter, két tömeges baleseti egység, több száz rendőr, száz katona, felderítőcsoport, műszaki mentőegységek és sok száz civil is segíti a mentést. Az első hírek szerint két halálos áldozat van, 62 sérült, köztük 9 súlyos állapotban, de a számok óráról órára emelkednek. Már meg is kaptuk a következő jelentést. Folyamatosan emelkedik az eltűntek száma. A mentőszolgálat 113 sérültet

látott el, 73 embert szállítottak kórházba, már vannak életveszélyes sérültek is, 40-en saját felelősségükre távoztak a kórházból. Egyes hírek szerint 17-en meghaltak, de nem tudjuk pontosan, a számok folyamatosan változnak.

MINISZTERELNÖK: Hívjátok össze a parlamentet, amint engedélyezi az államfő a rendkívüli állapotot, készítsétek elő a veszélyhelyzet kihirdetését az érintett megyékre! Mindent meg kell adni a mentéshez. Ha van rá nemzetközi tapasztalat, segítséget kell kérni. Minden programot töröljétek, megyek a helyszínre.

2. jelenet: Felbukkan a vörös ár

(Távolabb az utcán helybéliek – majd tágabb tér, férfiak, nők verődnek össze az utcán, ahonnan rálátni az alacsonyabban fekvő területre, amelyet elöntött az iszap. Az iszap nagyja már levonult, erőgépek és tűzoltók hozzák ki és mossák az embereket. Közben megszólal a hangszóró, egyesek a telefonjukat mutatják, amelyen valaki élő videóképeket közvetít.)

(Távolabb az utcán emberek: két-két helybéli nő és férfi)

HELYBÉLI 1. (nő): Mi ez a szörnyű szirénázás? Már órák óta hallom.

HELYBÉLI 2. (nő): Valami víz folyt.

HELYBÉLI 3. (férfi): Nálatok is elment az áram?

HELYBÉLI 4. (férfi): Valami vörös trutymó öntötte el a várkertet, és már a házak között van... Menekülnek az emberek...

HELYBÉLI 3.: Hogyan? Milyen trutymó?

HELYBÉLI 4.: Azt mondják iszap, a folyó hozta, kiáradt, és mindent visz magával... Piros színe van.

HELYBÉLI 3.: Akkor az vörösiszap! A tározóból ömlött ki, korábban is szállongott itt vörös por, az lehet. Átszakadt a gát. Jön az iszap! A vörösiszap.

HELYBÉLI 4.: Kocsival jöttem, futottak szembe emberek, azt mondták mindent visz a víz, az iszap, villámgyorsan megfordultam és kifaroltam.

HELYBÉLI 1.: Kapok magamra valamit, és megnézem.

(Tágabb tér, ide érkeznek a helybéliek, a téren kimenekítettek, szemtanúk – két férfi és két nő, tűzoltó, polgármester, munkások; közben megszólal a hangszóró, kiderül: a vészáldozó; a végén a diákújságíró mesél.)

- SZEMTANÚ 1. (férfi): Az iszap úgy vitte az autónkat, mint egy papírhajót. Morajlott minden, hömbölögtek az autók, az egyik egy fa tetején akadt meg.
- TŰZOLTÓ: Az utcákat vastagon előntötte a nedves, vörösiszap. Legalább a város egyharmadát. Az ár viszi az autókat, az emberek a házakban rekedtek. Mások a háztetőkön ülnek. Egy férfi az ereszcsonnába kapaszkodott, leszedték.
- SZEMTANÚ 2. (nő): A markolók kanálában vitték ki az embereket. Egy kislányt kimentettek a postáról, egy nagy gép hozta ki.
- POLGÁRMESTER: Az általános iskolában a gyerekeket rögtön az emeletre terelték. A tűzoltók a hátukon hordták ki őket.
- HANGSZÓRÓ: Ha valaki elveszett, ha valakit keresnek, ha valakinek üzeni akarnak, akkor itt megtehetik.
- HELYBÉLI 1.: Mi ez?
- SZEMTANÚ 1.: Valami vészhíradó. A plébánián vannak, bemondják, ha valakit keresnek.
- SZEMTANÚ 2.: Egy pillanat alatt történt. Ilyen katasztrófát eddig csak filmekben láttam. Nem hittem, hogy egyszer szereplő leszek benne.
- SZEMTANÚ 3.: Figyelmeztetés nélkül érkezett. Rotyogott minden. Egyszer csak elkezdett hömpölyögni az utcán, betört a kertbe, pincébe, házba, az állatokat sem lehetett megmenteni. Azt hittem, hogy most mind meghalunk.
- SZEMTANÚ 1.: A menekülő emberek nyakig vörösek, olyanok, mint az ördögök.
- SZEMTANÚ 2.: Palacsintát sütöttem, megfordultam, már az ablakig ért a sár.
- SZEMTANÚ 1.: A benzinkutas Karcsi fölmászott a benzinkút tetejére, mint egy szigetre, körülötte hömpölygött a vörösiszapos áradat.
- SZEMTANÚ 2.: Az új gázpalackomat úgy vitte ki a konyhából az áradat, hogy attól félttem, felrobban. Az ablakon másztam ki. Négy órát kapaszkodtam a kerítésbe, míg jöttek a tűzoltók.
- SZEMTANÚ 3.: Hirtelen, nagy mennyiségben érkezett, az ablakok betörték, neki-csapott a falnak. Bűdös volt, marta a szemem, alig láttam. Derékig álltam az iszapban, kezemben a kislány, emeltem magasra.
- SZEMTANÚ 1.: Ez olyan, mint Csernobil.

SZEMTANÚ 4.: Munkában voltam, a feleségem hívott, és elbúcsúzott, azt mondta, hogy mindenki meghal. Egy kollégám autóval felkapott, a székesfehérvári tűzoltókkal egyszerre érkezünk meg a hídra, ahonnan az utcánk marsbéli tájnak tűnt. Minden letarolva, minden vörös és rettenetesen büdös. És ott, a házak között a feleségem és a gyerekek. De addigra már kihozták őket.

HELYBÉLI 1.: Valaki az elöntött házaktól videózza az áradatot.

(Videóképek bevágása: Benkő István eredeti felvételei, némafilm)

HANGSZÓRÓ: A védelmi bizottság kérése, hogy ne nyúljanak az elpusztult állatok teteméhez.

HELYBÉLI 1.: Mi ez?

SZEMTANÚ 1.: Valami vészáradék. A plébánián vannak. Bemondják, ha valamit keresnek, meg hogy hol kaphatunk segítséget.

HELYBÉLI 1.: Megyek, megnézem. Meg hátha kell segítség.

SZEMTANÚ 4.: Rögtön sejtettem, hogy a tározóból ömlött ki a vörösiszap.

SZEMTANÚ 3.: Szent isten, az is lehet, hogy sugárzó anyag!

SZEMTANÚ 2.: Honnan jön? Az alumíniumgyárból?

SZEMTANÚ 4.: Persze, kiszakadt a gát! Rögtön tudtam. Olykor kiporzott, vörös por volt minden, most már, hogy sokat esett: vörösiszap.

HELYBÉLI 3. (férfi): Amikor elbuszoztunk az iszapozók mellett, mindig mondták, hogy egyszer lesz vele probléma, mindenféle veszélyes anyagot, egyéb hulladékokat, szennyvizet hordtak bele, bűz volt, legendák lengtek körül, hogy miket rejtettek oda. Ez az egész nem lepett meg, de arra nem számítottam, hogy elviszi a fél várost.

HELYBÉLI 1.: Az öt kilométerre van. Mikor kezd el apadni?

SZEMTANÚ 4.: A 10-es kazetta kiszakadt, és még ömlik kifelé a vörösiszap. Lehet, hogy kiszakad a 9-es is, ha támaszték nélkül marad, akkor vége a városnak.

SZEMTANÚ 1.: Beleléptem az iszapba, annyira égetett, hogy ugrálnom kellett.

POLGÁRMESTER: Beszéltem a vezérigazgatóval, azt mondta, hogy az iszapot egy erős slagos lemosással el lehet távolítani.

- TŰZOLTÓ: Akik a figyelmeztetés ellenére gyalog hazaindultak, az utcán hömpölygő maró folyadék miatt könnyebb égési sérülést szenvedtek.
- SZEMTANÚ 2.: Mikor kiszabadítottak, lemostuk a lábunkról az iszapot, az orvosok bekenték kenőccsel. Szerencsém volt, fél órán belül kaptam kezelést.
- TŰZOLTÓ: A maró anyagtól sokan megsérültek, főleg a lábukon. Levették a zoknijukat, olyan a lábuk, mintha forró vizet öntöttek volna rá.
- SZEMTANÚ 2.: Az állatok mind elpusztulnak. A macskák ügyesebbek, fölmásztak valahová, a kutyák jobban ki vannak szolgáltatva, azt hitték, hogy víz, és úsztak benne.
- POLGÁRMESTER: Bemondta a rádió, hogy ilyen katasztrófa még sehol a világon nem történt. Néhány éve Korzikán egy alumíniumgyárból ömlött a tengerbe vörösiszap, de lakott területre még soha, sehol...
- HANGSZÓRÓ: Az iszappal szennyezett ruhát azonnal le kell cserélni! Akin iszappal szennyezett ruha van, azonnal jelentkezzen a segélyhelyen a mentőknél vagy a tűzoltóknál!
- HELYBÉLI 1.: Ez a vészrádió, a plébánián van. Diákok működtetik. Mindenhol ez szól. Bemondanak mindent, ami fontos.
- HELYBÉLI 2.: Azt hittem, hogy ilyen csak a filmekben van.
- HELYBÉLI 1.: Terebesék háza teljesen odalett. Pedig éppen most készültek el vele. A gyönyörű téglakerítés bedőlt, a földszintet elöntötte az iszap. Nézzétek a videót! A videós még mindig ott áll az iszapban, és közvetít!
- (Videóképek bevágása: Benkő István eredeti felvételei)*
- HELYBÉLI 2.: Egykor elindultam a könyvtárba, húsz perc múlva elöntötte az utcát és a házat az ár. Odaveszett minden. Rossz rágondolni, mi lett volna, ha otthon vagyok.
- HANGSZÓRÓ: A férjem és fiam vásárolni mentek, de ott rekedtek, az útlezárások miatt nem tudnak hazajönni. Mikor jöhetnek haza? A saját felelősségükre hazajöhetnek?
- POLGÁRMESTER: Önök ugye a gyár munkásai? Látom a mellényükről. Mit tudnak, meddig ömlik még az iszap?
- MUNKÁSOK: Segíteni jöttünk, nem nyilatkozni.

- TŰZOLTÓ:** Egy nő két kisgyerekével szorult a lakásba. A háromévest kimentette, de a tizennégy hónapost kikapta az ár a kezéből. A kicsi a kandalló mögé volt szorulva. Egy férfi terepjáróval ment a barátjáért, de az autót elsodorta a hömpölygő iszap, a terepjáró fejjel lefelé áll, a férfit nem találjuk.
- POLGÁRMESTER:** A rádió bemondta, hogy az országgyűlés összeült, a képviselők néma felállással tisztelegnek. Kihírdették a vészhelyzetet. Jön a miniszterelnök.
- DIÁKÚJSÁGÍRÓ:** Óra alatt kaptam egy sms-t: átszakadt a gát. Hazarohantam, egy ismerősöm vitt autóval. Felszaladtunk a dombra, majd le az iskolához, hogy megnézzük a pusztítást magasabbról és közelebből. A kíváncsiság hajtott: közel akartam kerülni, látni akartam, beszélni a polgármesterrel, akit ismerek, meghallgatni a helyieket, tudósítást adni. Felhívtam az országos rádiók hírszolgálatait, hogy mondják be, de nem hittek nekem. A megyei napló riportere is vagyok. Újságíró módba kapcsoltam. Úgy éreztem, valamit tennem kell. Nem volt kommunikáció, senki nem tudott semmit. Budapesti közösségi rádiósok segítettek, beindítottuk a vészrádiót.

3. jelenet: A kormány a helyszínen (Kormánybiztos, Megyei vezető, Polgármester, Kolléganő, később Miniszterelnök, Kabinetfőnök, helybéliek, szemtanúk, szemlélődők, károsultak)

- KOLLÉGANŐ:** Most kaptam, a legfrissebb jelentésben az áll, hogy mintegy 600-700 ezer köbméternyi iszaptartalmú lúg ömlött ki, előtötte az alatta lévő falu felét, a szomszéd város egyharmadát, és halad a további falvak felé. A tűzoltóság, a honvédség menti a házakba, tetőkre szorult embereket. Az iszapömlés 12.30-kor történt, az ár 1-2, néhol 4 méteres volt, 17 órára a nagy része levonult, de most további települések vannak veszélyben, valamint minden valószínűség szerint eléri a Dunát. Az ár levonulása után mossák az utcákat. Sajnos vannak áldozatok, háromról biztosan tudunk, sok az eltűnt, egyelőre nem tudni, hogy hányan vannak az iszap alatt.
- MEGYEI VEZETŐ:** A faluban már hetek óta beszéltek, hogy valami baj van a tározóval... A Greenpeace közleményt adott ki, hogy a Google katasztrófa előtti műholdfelvételein már látszik a gát repedése.
- KORMÁNYBIZTOS:** Ez kacsza, egy bulvárportál írta és a Greenpeace átvette. Már helyesbítették. A műholdkép felbontása nem megfelelő. A képeken

tényleg úgy tűnik, mintha egy repedést látnánk, de a valóságban a gátszakadás nem a zagytározó délnyugati, hanem az északnyugati sarkában következett be.

MEGYEI VEZETŐ: Ez a Greenpeace egy nudli szervezet. Még ezek tartják magukat hiteles környezetvédőknek? Bohócok, csak a csörgősipka hiányzik a fejükről. Nem értem, hogy a gátszakadás előtt miért nem láncolták magukat a tározóhoz!

POLGÁRMESTER: A város teljesen le van zárva, nem működnek a szolgáltatások. A munkából hazatérőket nem engedik a házukhoz.

KOLLÉGANŐ: Szlovákia speciális mentőket, emberkeresésre kiképzett kutyákat küld.

POLGÁRMESTER: Az emberek teljes bizonytalanságban vannak. De mi lesz a családi házukkal, károsít-e a fura szagú, belélegzett levegő, használnak-e a maszkok, védőfelszerelések? Egyáltalán hogyan történhetett ez meg, ki a felelős?

MEGYEI VEZETŐ: A vezérigazgató szerint Newton törvényeinek ellentmond, ami történik.

POLGÁRMESTER: Melyiknek?

MEGYEI VEZETŐ: Gondolom, a tehetetlenség törvényének. Én inkább impotenciának is nevezném.

KOLLÉGANŐ: A gyár néhány alkalmazottja itt van. Megérkezett a gyár közleménye, olvasható az interneten is: „A társaság vezetése kötelességének tartja a közvélemény folyamatos hiteles tájékoztatását az ügyben. A sérült 10. kazettához vezető út tisztítása részlegesen megtörtént, a további szivárgás megszüntetésére a tömedékelés megkezdődött. Hangsúlyozzák, hogy a cég mai helyzetelemzése szerint a technológiai eljárás gondos betartása mellett sem észlelhette a természeti katasztrófa jeleit, vagy tehetett volna annak elhárítása érdekében.”

MEGYEI VEZETŐ: Pofátlan, hogy természeti katasztrófának nevezik, hogy az általuk tárolt veszélyes anyag előnti az Észak-Dunántúl jelentős részét. Illetve még nincs vége, még az is lehet, hogy az egészet.

KOLLÉGANŐ (olvassa a közleményt): „A legutolsó, aznapi fizikai szemle és az utolsó laboratóriumi résfalon belüli vízmintha elemzése semmilyen előrejelést nem mutatott a bekövetkező katasztrófának.”

KORMÁNYBIZTOS: Miért nem lepődöm meg azon, hogy a cég még a katasztrófa déléltjén is ellenőrizte a tározót, és mégsem észleltek semmit. Mindezenre furcsa.

MEGYEI VEZETŐ: Derült égből gátszakadás földrengésmentes, repülőbecsapódás nélküli időben? Van ilyen? Vagy a földrengésjelzők nem érzékelik, hogy mégis mozog a föld?

KORMÁNYBIZTOS: Vagy talán csak az irodából nézett rá valaki a tározóra? Esetleg csak a tervrajzra, két szendvics között?

KOLLÉGANŐ (*saját szavaival olvassa a közleményt*): A cég szerint a katasztrófát az okozta, hogy a 10. kazetta sarka az agyagos talapzaton megcsúszott, majd a tározó gátja átszakadt. Ez példa nélküli eset az úgynevezett Bayer-féle timföldgyártási eljárás történetében. Ugyanakkor a légi felvételeken látszik, hogy a vörösiszapnak komoly öntartó hatása van, így az első becslések szerint a tárolt anyag 96-98 százaléka a tározóban maradt.

MEGYEI VEZETŐ: Teljesen megnyugodtunk. Ezek szerint 2-4 százaléknyi anyag szabadult el, ami elpusztított három települést. Nézzenek körül, mi van itt! Mi lett volna, ha az egész kiszabadul? Az egész Dunántúlt előnti? Vagy fél Európát? Meg sem áll Bécsig vagy Brüsszelig?

KOLLÉGANŐ (*saját szavaival olvassa a közleményt*): A cég közölte azt is, hogy a vörösiszap az EU-hulladékszabvány szerint nem minősül veszélyes hulladéknak, összetevői stabil, kötött formában vannak jelen, azokat a víz semmilyen formában nem oldja. A vörösiszap 40-45 százaléka vas-oxid (ez adja vörös színét), 10-15 százaléka alumínium-oxid, 10-15 százaléka szilícium-dioxid, 6-10 százaléka kalcium-oxid, 4-5 százaléka titán-dioxid, 5-6 százaléka kötött nátron.

MEGYEI VEZETŐ: Már nem is vagyok ideges.

KORMÁNYBIZTOS: Ha az EU-hulladékszabvány szerint tényleg nem minősül veszélyes hulladéknak egy maró, nehézfémekkel teli vegyipari melléktermék, akkor ez alighanem minden idők legbrutálisabb kategorizálása, vagy csak egyszerűen hazudik a cég...

KOLLÉGANŐ (*saját szavaival olvassa a közleményt, majd idéz*): A cégvezetés a közleményben részvétét fejezi ki a tragédiában érintett családoknak. Jelzik, hogy a társaság „minden rendelkezésre álló eszközt mozgósít, és minden tőle telhetőt meg fog tenni az illetékes hatóságok-

kal közösen annak érdekében, hogy az emberi tragédiák hatásait – amennyiben ez egyáltalán lehetséges – enyhítse”.

POLGÁRMESTER: Nemrég itt volt a vezérigazgató. Azt mondta, hogy az iszapot egy erős slagos lemosással el lehet távolítani.

MEGYEI VEZETŐ: De utána szépen kapta az ívet! Javasolták neki, hogy fürödjön meg a vörösiszapban. Beszölkak neki az emberek, hogy kéri-e a harmadik kérdést, avagy megáll három évnél... De nem reagált. Beszélalni alig tud, annyira zavarban van, nem érzékeli még, hogy mekkora bajt okoztak, s ez nem a véletlenek együttállása, hanem jókora adag személyes felelősség van mögötte.

POLGÁRMESTER: Az emberek megijedtek, tehetetlenek, kiszolgáltatottnak érzik magukat, jórészt az internetről tájékozódnak. Attól tartanak, hogy újabb, óriási mennyiségű iszap zúdulhat rájuk.

MEGYEI VEZETŐ: Főleg, hogy a közlemény szerint csak 2-4 százaléknvi anyag okozott ilyen szörnyű katasztrófát. Mi van, ha megindul a többi is?

POLGÁRMESTER: A vezérigazgató mondta, hogy a többi stabil.

MEGYEI VEZETŐ: Mint a Newton törvényei.

POLGÁRMESTER: Kérdeztük, hogy mit tesz a gyár a károsultak, a települési önkormányzatok gyors megsegítésére. Azt mondta: „Természetesen a cégnek vannak most méltányossági feladatai, amiben tudnak, segítenek.” Már is küldtek munkásokat a tisztításhoz, ök itt is vannak, egyeztetnek a polgármesterekkel, hogy mire van szükségük. A későbbi helyreállítási, kártérítési kérdésekben azonban csak a szakértői vélemények elkészülte, a katasztrófa okainak megállapítása után hoznak döntést.

MEGYEI VEZETŐ: A megyei egyetem környezettudományi intézetének igazgatója küldött egy üzenetet, legyen szíves, olvassa!

KOLLÉGANŐ: „Kiderült, hogy a tározókban nem csupán vörösiszap volt, hanem a helyi ólomkristálygyár savas maradékát is oda hordták. Lehetőleg minél hamarabb ki kell deríteni, hogy milyen anyagok vannak ebben az egyvelegben.”

KORMÁNYBIZTOS: A tudományos igazgatót nem zavarja az a tény, hogy a savas maradék éppen hatástalanítja a lúgot, tehát még jót is tenne, ha benne lenne. Ennyit a tudományról.

- KOLLÉGANŐ: Jönnek a segítségfelajánlások: a borsodi vegyigár 150 ezer liternyi sósavat küld a kárelhárítóknak, amellyel közömbösíteni lehet a vörösiszap lúgos kémhatását.
- KORMÁNYBIZTOS: Igen, ők értenek a kémiához. Megérkezett a Magyar Tudományos Akadémia közleménye is, szokatlanul gyorsan, máskor több hónapot is szoktunk rá várni. Olvassa kolléganő, én nem látom az apró betűket:
- KOLLÉGANŐ (olvassza): „A Magyar Tudományos Akadémia szakértői csoportja a vörösiszap-katasztrófa helyszínén végzett vizsgálatokat. A vörösiszap a nátronlúgtartalom miatt veszélyes anyagnak minősíthető, az azzal való érintkezés fokozott odafigyelést igényel. Bőrrel való érintkezés vagy szembe kerülés esetén bő vízes lemosással védekezhetnek a káros hatások ellen. A vörösiszaptól a szokásos környezeti feltételek mellett egészségügyi kockázatot jelentő mennyiségben nem oldódnak ki nehézfémek. Ólomtartalma kisebb, mint a normál talajoké. A kizárólag pánikkeltésre alkalmas és szakmailag téves információk ellenében a kutatók sietnek megnyugtítani a lakosságot, hogy radioaktív sugárzás veszélyének nincsenek kitéve. A vörösiszap radioaktív sugárzása messze a megengedett egészségügyi határérték alatt van. A kitörés helyszínének közeléből és attól távolabb eső helyekről vett mintákon az MTA kutatói elvégzik a méréseket, amelyek eredményéről haladéktalanul tájékoztatják a hatóságokat és a közvéleményt.”
- KORMÁNYBIZTOS: Megnyugtatónak hangzik, de a mentők komoly égési sérülésekről beszélnek, nem tűnik elégségesnek a bő vízes lemosás...
- MEGYEI VEZETŐ: Egy ilyen kicsit tudálékos tudományos akadémiai közleménytől senki nem lesz nyugodtabb. Annyi a mellébeszélés, a nem egyenes beszéd, hogy ettől csak idegesebbek lesznek az emberek. Ezért jobban hisznek az álhíreknek.
- KOLLÉGANŐ: Eddig 62 sérültről tudunk, közülük 42-en könnyebben sérültek, 9-en súlyosan. A megyei kórházba két súlyos sérültet szállítottak, akiknek 40-60 százalékban égett meg a testfelülete. Sajnos sokan eltűntek, és a halottak száma is óráról órára emelkedik.
- MEGYEI VEZETŐ: Mit is ír az Akadémia? Nem oldódnak ki nehézfémek... Ólomtartalma csekély... Nincs radioaktív sugárzás... Bő vízes lemosás... A pánikkeltéssel szemben a kutatók megnyugtatanak... Írják, az emberek meg azt látják, hogy vannak halottak, súlyos sérültekkel

röpködnek a helikopterek az ország számos kórházába. Egy férfi öt nőt mentett ki a házakból, de súlyosan megégett a háta.

POLGÁRMESTER: És a vezérigazgató sem akart megfürödni, de még csak belelépni se a trutyiba. Holott körülötte mindenki iszapos, piszkos volt.

MEGYEI VEZETŐ: Pedig példát mutathatott volna. Mondják, hogy a vezérigazgató nagyképű és izgága ember, mindenkinél mindent jobban tud. Az apja vette neki a gyárat.

POLGÁRMESTER: Meg akarták lincselni az alumíniumgyár munkásait. Pár tucat kék munkaruhába öltözött munkás érkezett a gyárból segíteni, a többiekől elkülönülve, szótlanul lapátolták az iszapot. Én sem tudtam velük szóba elegyedni. Az emberek elkezdtek velük veszekedni, hogy miattuk van ez az egész, holott ők nem tehetnek semmiről.

KOLLÉGANŐ: Újabb jelentések. A zagytarozó alatti patakban minden élőlény, de még a baktériumok is elpusztultak. A patak vizét továbbvezető folyó teljes élővilága kipusztult. A vörösiszap feltartóztathatatlanul halad a Duna felé, várhatóan kipusztítja a folyók halállományát, és el fogja érni a fővárost is.

KORMÁNYBIZTOS: Már intézkedtünk, hogy amilyen gyorsan csak lehet, menet közben hatástalanítsák. A mérgező anyag nem juthat ki az országból, mert akkor évtizedekig hallgathatjuk, hogy miattunk van minden rossz.

POLGÁRMESTER: Itt ugyan apad, de már a negyedik településen van az ár, elkezdték a gátak átvágását, az uszadékot mezőgazdasági területre engedik, nehogy a falut elöntse az iszap. A vetésterületeket, kaszálókat már elöntötte az áradás, az ideiglenes tározók azonban hamarosan megtelnek, mi lesz akkor? És mi lesz, ha újabb gát szakad át?

(A beszélgetésbe bekapcsolódnak a bámészkodó emberek)

SZEMTANÚ 4.: Azért a sarkánál szakadt szét a gát, mert egyenletes vastagságnál mindig a sarok a leggyengébb pont. Anno az első utasszállító repülőgépeknek még szép nagy szögletes ablakai voltak, aztán néhány rejtélyes lezuhanás után rájöttek, hogy a sarkánál kezd megrepedni a burkolat, ami aztán gyorsan végig is szakad. Szinte szétrobban a gép. Azóta lekerekített és viszonylag kis méretű ablakokat alkalmaznak. Logikus, hogy a lekerekítés elosztja a felületen a nyomóhúzó-nyíró feszültséget, és így már nincs Achilles-sarok, mert az ív kiküszöböli a feszültségkoncentrációt. Gátra vonatkoztatva és más-ként mondva, ha gumiból lenne a gát, akkor kerek alakot venne fel.

- SZEMTANÚ 1.: De mivel szögletesre készítették, így a kifelé ható egyenletes oldalnyomás helyett a sarkaknál van szétfeszítő erő is.
- HELYBÉLI 4.: Tehát ha már szögletes sarkú gátat építenek, akkor tudjanak róla, hogy valamelyik saroknál fog szétszakadni. Ennyiből jobb a kerek gát, mert egyenletesen oszlik el a feszítőerő. De ha már a helykihasználás miatt nem kerek, akkor legalább lekerekített sarkat érdemes csinálni, mert így valamivel később szakad. Hogy a gátnál voltak-e előjelek, és hogy mennyi idő alatt ment végbe a szakadás, az két külön dolog. Az utóbbit illetően valószínű, hogy az egyik pillanatról a másikra történt, ahogy elengedett az anyag. Hogy voltak-e előjelek, nem tudni. Az illetékesek azt mondják, ellenőrizték, nem voltak.
- HELYBÉLI 1.: Mondták a rádióban, hogy a zagytározó sokkal több iszapot tárolt, mint a megengedett, és a cég vezetése megfenyegette a dolgozókat, hogy kussoljanak erről. A gátakat eredetileg tíz méter magasra tervezték, azóta többször magasították, néhány pontján már háromszor ekkora. Ráadásul, ahogy magasították a gátakat, úgy engedtek mindig újabb és újabb adagot a tározóba.
- SZEMTANÚ 4.: Az ismerősömtől tudom, aki bennfentes, hogy még a katasztrófa előtti hétvégén is töltötték a tározót. Annak ellenére tették ezt, hogy már hetekkel ezelőtt tudtak a gát repedéseiről. Az ismerősöm szerint a dolgozók jelezték a menedzsmentnek a hibákat. A vezetők viszont minderről nem vettek tudomást.
- HELYBÉLI: Ez is a gengszterváltás következménye: szarért-húgyért privatizálták a gyárat, kivették belőle a hasznot, nem törődtek a karbantartással.

(Megérkezik a Miniszterelnök)

KABINETFŐNÖK *(a Miniszterelnöknek)*: A tragédiát okozó zagytározó hatósági engedéllyel és hatósági felügyelet mellett működött. Úgy látszik, hogy a mérnöki alapelvek teljességgel hiányoznak a zagytározók kialakításánál. Megdöbbenő, hogy sok százezer köbméter erősen lúgos folyadékot tartanak a települések az emberek feje fölött 50-60 méterrel. A gátat rideg ipari hulladékból alakítják ki, és nincs egy második (esetleg még harmadik) védvonal, ami az első gát sérülésénél a vörösiszapot visszatartja. Elképesztő ez a környezetvédelmi szabályozás. Mint a legtöbb tragédiában, ebben a mostaniban is van egy nagy adag szerencse: ha a gátszakadás éjszaka történik, amikor az emberek otthon vannak és alszanak, akkor a katasztrófa

után kitelepített 500 személy zöme ma halott lenne. Az áldozatok listáján a mostani 4 halott és 3 eltűnt személy helyett nagyságrendekkel több személy szerepelne.

KORMÁNYBIZTOS: Az indiai Bhopalban a város közepén volt a vegyi gyár. Ott hajnalban történt a baleset, még mindenki aludt, 40 tonna metil-izocianát gáz szabadult ki, háromezer ember azonnal meghalt, és több tízezer korai halála ehhez köthető. Bhopalban máig vannak vakok, rokkantak, akik a katasztrófa áldozatai.

MINISZTERELNÖK (*a Kormánybiztosnak*): Ezt most ne hangoztassuk!

KABINETFŐNÖK: Itt vannak a diákrádiósok, vészrádiót működtetnek a plébániáról, a védelmi bizottság is igényli, ez szól a védelmi egységeknél, segítenek az ételosztásban, ruhaosztásban, a friss információkat tőlük kapják az emberek.

MINISZTERELNÖK (*a vészrádióban a nyilvánosságnak*): Ha ez éjjel történik, itt mindenki meghal. Ez olyan felelőtlenség, amelyre nem lehet szavakat találni. Az nem lehetséges, hogy a tározó fala ilyen hirtelen meginduljon, valószínűbb, hogy hosszabb folyamat következményéről van szó, amit észlelni kellett volna. Az emberi mulasztás ténye több mint valószínű, a felelősséget meg kell állapítani, az embereket kártalanítani kell. Aki ilyen helyzetbe hozta az embereket, annak meg kell kapnia azt a büntetést, amit a törvény előír, a lehető legszigorúbban kell fellépünk és az ügyet kivizsgálunk.

(*Bekiabáló emberek*)

BEKIABÁLÓ: Meglesznek a felelősök! Bélabá nem hitelesítette a pH-mérőjét két napja, Józsi nem saválló gumicsizmában, hanem tornacipőben sétált, Karcsibá meg kisfröccsel indította a napot, és úgy nyírta a gátoldalban fűvet.

MÁSİK BEKIABÁLÓ: Aztán ezt leírják tudományos bikkfanyelven, hogy milyen munka- és balesetvédelmi előírásokat szegtek meg, majd a főnökre ráverik, hogy ő meg nem ellenőrizte a munka- és balesetvédelmi előírások betartását, annak a főnökére meg azt, hogy gondatlanul veszélyeztette az üzem működést, és így megy tovább. Aztán mire elkészül a tonnányi jelentés, végigmegy a bíróságon, első- és másodfokon, törvényszéken, kúrián, alkotmánybíróságon, a legvégén kiderül, hogy szervezeti szintű gondatlanság történt, amiben gyakorlatilag mindenki érintett, az egész gyárat pedig nem lehet leültetni.

BEKIABÁLÓ: Mindenki szabadlábon védekezik, és Bélabá meg Karcsibá tizenöt év múlva kap három hónap felfüggesztettet, de addigra már mindenki elfelejti, hogy mi is történt itt.

MÁSODIK BEKIABÁLÓ: A gyárat bezárják, a vért kívánó emberek megnyugszanak, nekünk meg volt pár tucat halottunk, sok száz nyomorékunk, egy alumíniumgyárunk, munkahelyünk, és lett néhány elmosott falunk.

MINISZTERELNÖK (*a nyilvánosságnak*): Itt a faluban, a hídon túl a helyreállításnak nem látom az értelmét. Itt többé nem lehet élni. Ezt be kell keríteni örök mementónak. Valószínűleg kell építeni egy új telepét itt a faluban. Az emberi mulasztás ténye több mint valószínű, a felelősséget meg kell állapítani, az embereket kártalanítani kell.

BEKIABÁLÓ: Ami itt történt, az a szociprivatizátorok és konzervatív tőkések bűne!

MINISZTERELNÖK (*a nyilvánosságnak*): Tíz éve a nagy tiszai árvíznél falvakat építettünk újjá, itt is ez fog történni. Biztonságos, modern házakat fogunk kapni a károsultak. A felelősöket pedig meg kell büntetni.

4. jelenet: Utóhang (10 év múlva)

(Túlélők, új életet kezdők, körbeülnek, mesélnek, a diákújságíró, immár felnőtt újságíró tartja a mikrofont.)

SZEMTANÚ 4.: Közvetlenül tízen estek áldozatul a katasztrófának. Több százan megsérültek, sokan máig viselik a bőrükön a katasztrófa nyomait. Nem tudni, hogy utólag hányan haltak meg betegségben, idő előtt.

HELYBÉLI 1.: A szirénahangra még mindig összerezzenek.

SZEMTANÚ 2.: Olyan már soha nem lesz, mint régen.

SZEMTANÚ 3.: Nem tudok beszélni, mert rögtön elsírom magam.

EGYKORI DIÁKÚJSÁGÍRÓ: Az első hét után kezdtek először rémálmaim lenni: a vörösiszappal álmodtam, arról, hogy még mindig ott lakunk, mentem a szomszédokat, megyek fel a tetőre, minden vörös, elég borzalmas volt. Ismerőseim szülei hunytak el, elképzelhetetlen módon, volt, akiket magával ragadott az ár. Édesapám barátja, a falu egyik segítőkész embere veszett oda, amikor kocsijával át akart menni a hömpölygő vörös hullámok alatt szétszaggatott – és így kívülről nem látszódó –, végül leszakadt hídon, az autóját pedig magával

forgatta az iszonyatos erővel érkező iszapos víz. Senki nem látott még ilyet, ezért forgatókönyv sem volt, hogy mi lesz: rengeteg kérdés, kétségbeesett ember, és azoknak is egy óriási kérdőjel, akik a településeken laktak, és bár nem érintette őket a vörösiszap, mégis kollektív traumaként hatott. A mi lesz velünk kérdés, az egészségügyi kockázat, a vörös sár és por, amit mindenfelé hordtak az autók, örök lenyomata maradt ennek az időszaknak.

- HELYBÉLI 1.: Belém égett a kép, hogy a helyi tévé munkatársa mellig állva a vörösiszap-áradatban filmezett, tocsogott a sárban, közben ő is súlyos felmaródásos bőrsérüléseket szenvedett a nátronlúgos vörösiszaptól.
- SZEMTANÚ 1.: Elkezdtek bontani a házakat. Minden ház lebontását harangszó jelezte. Vártuk, hogy mikor kerül a mi otthonunkra a sor...
- SZEMTANÚ 2.: Csak a nagy mamutfenyőről lehet behatárolni az egykori házunk helyét. 26-27 éve a férjem hozta, 30-40 centis fácska volt, öntözgettük, dédelgettük, hogy megkapaszkodjon, helyet találjon nálunk. A többi fa, a más kertjében állók mind meghaltak.
- HELYBÉLI 1.: Jórészt elszáradtak a kastélykert több száz éves fái is.
- HELYBÉLI 3.: A mi házunkba nem folyt be a vörös lé, sok mindent meg tudtunk menteni. Kiloptunk három szép kerítésoszlopot, az egyik kampóján mécses lóg, emlékeztetve a régi időkre.
- SZEMTANÚ 1.: A szülői házamat elvitte az ár. Ha arra sétálok, a gyermekkorom jut eszembe. Szerencse, hogy aznap be tudtam támolyni a térdig érő iszaptól a lakásba, s hogy azonnal lemostam a lábamat, így nem lettem sebes.
- SZEMTANÚ 3.: A házunk eldózerolását videóra vettük, de soha nem néztem meg. A gyerekeim se. A bontás előtti utolsó éjszaka a kislányom vigasztalanul sírt, és megkért, hogy autóval vigyem ki a házhoz még egyszer utoljára, hogy elbúcsúzhasson az otthonától. Az áramtalanítás miatt sötétben, könnyes szemmel jártunk végig a szobákat. Tenyerünkkel simogattuk a puszta falakat.
- SZEMTANÚ 1.: A házunkat még az apám építette. Ha tehetném, akármelyik pillanatban visszamennék a régibe.
- SZEMTANÚ 3.: A lányom még oda született.

- HELYBÉLI 1.: Makovecz Imre eljött az iszapömlés után, és azt mondta, ha épülni akartok, ingyen megtervezi. És úgy is lett. Egy éven belül álltak a házak. Ismét eljött megnézni, akkor azt mondta: az embereknek épültek házak, de hol van az Isten háza? És megálmolta és megtervezte az újjászületés kápolnáját. Ott szoktunk imádkozni.
- SZEMTANÚ 2.: A lapályban lévő házunkat elmosta a vörösiszap, most domboldalon lakunk. Szép, szép, de itt mindig fúj a szél.
- SZEMTANÚ 3.: A fiam már ide született.
- SZEMTANÚ 1.: Amikor ideköltöztünk, úgy éreztük, mintha nyaralnánk. Jó ötlet volt, hogy lehetett szomszédot választani. Úgy választottunk utcabelieket, családokat, mint ahogy korábban volt. Tíz év után magunkénak érezzük a házat, az udvart. Közben megnőttek az unokák, mi meg lassan megöregedtünk.
- SZEMTANÚ 2.: Próbáljuk elfelejteni, de nem tudjuk.
- SZEMTANÚ 3.: Más lenne, ha a saját akaratunkból költöztünk volna el.
- SZEMTANÚ 4.: Boldogok vagyunk, hogy ép testtel és lélekkel túlélünk.
- SZEMTANÚ 1.: Az idősebbek nehezebben fogadják el a változást, sokat keseregnek.
- SZEMTANÚ 4.: Beletörődtünk a megváltoztathatatlanba. Kialakítottuk az új környezetünket, sokat tettünk azért, hogy otthonunknak érezhessük az új házat. A régi házban egy csokorban voltunk a fiainkkal. A család szétesett, mindenki máshol kapott házat. A lelkünk még gyógyulgat itt a lakóparkban.
- SZEMTANÚ 3.: A régi otthont nem lehet elfelejteni. Ha a régebbi családi eseményeket felidézzük, mind azt mondjuk: amikor még otthon laktunk...
- SZEMTANÚ 2.: Bármit megadnék, ha valaki visszaadná a régi életemet.
- HELYBÉLI 2.: Az első perctől kezdve nagyon sokan segítettek. Még nem voltak itt a mentők, a helyiek a saját autójukkal vitték kórházba az embereket. Délután érkeztek segítők, önkéntesek, egy pesti egyetemista azt se tudta, hova jön, csak szállást és étkezést kért, két hétig segített a takarításban.
- HELYBÉLI 1.: Sokaknak aranyiszap lett a vörösiszap. A településekre érkező sok-sok adományból azok is magukhoz vettek ezt-azt, akik nem is károsodtak. De aranyiszapként emlegetik azok a vállalkozók is, akik

busás állami megrendeléseket kaptak a helyreállítási munkákban való részvételükért. Lett volna helyben is bőven vállalkozó, de nem őket alkalmazták.

SZEMTANÚ 4.: A természet, a környezet helyreállt, de az emberi sebek tartósak. Nem a természetet kell féltetni, hanem az embert. Mert a természet helyreállítja magát, de az ember vagy belepusztul, vagy örökre megnyomorodik. Sajnos igaz: ember embernek farkasa. A természet, a környezet köszöni, jól van, túléli az embert.

5. Utóhang (felirat kivetítve vagy a műsorfüzetben)

BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV: Közveszélyokozást követ el, aki „árvíz okozásával, robbanó, sugárzó, avagy más anyag, energia vagy tűz pusztító hatásának kiváltásával közveszélyt idéz elő, vagy a közveszély elhárítását, avagy következményeinek enyhítését akadályozza”. A büntetés öt évtől húsz évig terjedő vagy akár életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a közveszélyokozás egy vagy több ember halálát idézi elő.

Tíz halálos áldozat, 286 sérült, több milliárd forintos kár.

2012: Vádemelés, felmentés.

2020: Jogerős ítélet: három vezető 1–4 év közötti szabadságvesztés.

A bíróság szerint egyik vádlott sem felelős a gát átszakadásáért, mert az tervezési és építési hibákra vezethető vissza, azonban több szabályszegést is elkövettek az üzemeltetés során. A vezérigazgató felelős a riasztórendszerek és védőgátak hiányáért, a környezetvédelmi és állékonyságvizsgálat elmaradásáért, a vörösiszap semlegesítésének visszaeséséért, az engedély nélküli technológia használatáért és a vörösiszap maró hatásának kialakulásáért; valamint azért, mert a katasztrófa bekövetkezte után elmulasztotta a lakosság és a hatóságok értesítését, a kárelhárításban való részvételt, valamint félretájékoztatot.

Az élet újraindítása, az újjáépítés példaszerű volt. Egy magánvállalat gondatlansága miatt emberéleteket követelő, milliárdos károkozás után az állam átvállalva az összes feladatot és költséget, azonnal cselekedett. Egy év múlva minden károsultnak volt új otthona.

Az alumíniumgyár a katasztrófa előtt nyereségesen működött. A kiszabott bírságokba a gyár beleroppant, állami felügyelet alá helyezték, majd felszámolták. Ezzel Magyarországon megszűnt az alumíniumgyártás.

*

A szerző felvételei

A szerző köszönetet mond M. Mester Katalinnak (devecseri tanító, honismereti kutató, író) az anyaggyűjtésben nyújtott szakmai segítségért.

A dokumentumok forrása:

M. Mester Katalin (szerkesztő, összeállító, szerző): Devecser évszázadai II. Fények, árnyak mozaikja. Devecser 750. évfordulója alkalmából, Devecser Város Önkormányzata, 2024.

Valamint: Boldizsár Zsolt (az emlékhely gondnoka) és Benkő István operatőr dokumentumfelvételei; Juhász Bálint diákújságíró (azóta rádiós újságíró) személyes emlékei.

H. TÓTH ISTVÁN

ÉTLAP HUNGARIKUMOKBÓL SZEMEZGETÉS HUNGARIKUMAINKBÓL – MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÖRSÉTA

Bevezetés

Kétségtelen, hogy ez a dolgozatom a szűkebb-tágabb tudományos közösségekben és érdeklődő olvasói körökben, szerte a Kárpát-medencében és a világ magyarságának diaszpóráiban mindenütt közismert, köztudott tényeknek, adatoknak, összefüggéseknek a láncolata. Vagyis tudott tudást szerkesztettem együvé, hogy művelődéstörténeti körsétára invitálhassam a kedves Olvasót. Amikor az olyan humántudományok, mint a művelődés- és kultúratörténet, néprajz, nyelvészet kutatási eredményeit tanulmányozom, nem pusztán önmagukért teszem. Számomra ezek a tudományágak azért jelentősek, mert az emberről szóló hitvallást fedezek fel bennük, mindeközben figyelemre méltó, emberminőség-növesztő értékeket is közvetítenek. Az itteni művelődéstörténeti sétára invitálásnak a középpontjában a hungarikumok állnak, mivelhogy a hungarikumokról nem lehet elégszer és eleget szólnunk.

Mit takar a *hungarikum* fogalma? Köztudottan olyan dologról mondjuk, amely dolgot – legyen az személy, tárgy, alkotás, étel vagy ital és még sok egyéb – szerte a világon azonnal a magyar néppel, a magyarsággal, a magyar kultúrával, a magyar történelemmel hoznak kapcsolatba, velünk együtt említik őket.

Valóságos könyvtáryi szakirodalom foglalkozik a hungarikumainkkal. Jó érzés ez mindannyiunknak szerte a világban. Nemes érzésekkel tölt el bennünket az a tudat, hogy mennyi-mennyi értékünk: világhíres ember, alkotás tekinthető hungarikumnak. Valamennyiüket jogos büszkeségünknek mondhatjuk – mondjuk is, mert amíg mondjuk, addig tudjuk is, és mindaddig büszkék is lehetünk a hungarikumainkra!

Célkitűzés

Essék szó ezúttal olyan ismeretekről, értékekről, amelyek nyilvánvalóan érdeklődést váltanak ki az olvasókból! A hungarikumok rendkívül gazdag világából a testi-lelki élvezetekre esett a választásom, olyanokra, amelyek ínycsiklandó, étvágygerjesztő szemezgetésre egyaránt képesek lehetőségeket nyújtani.

Már ezzel a kifejezéssel, hogy szemezgetés, jelezni kívánom, hogy nem is akármilyen dolgok kerülnek itt terítékre. Íme még egy beszédes szó: teríték, amely jelzi, hogy ételekről és italokról fogok lelkesen és nem kevés magyar büszkeséggel vallani. Ezek

az ételek és italok természetesen magyar vonatkozásúak, ezért is hungarikumok. Ezek a hungarikumnak nevezhető ételek és italok lelket pezsdítők, étvágyat gerjesztők, ezért kiválóan mutatnak egy valódi, hát még egy képzeletbeli étlapon.

Szemezgetés – étlapkészítés

Álljon itt egy udvarias elnézésekérés! Nyilvánvalóan nem fogom mindenki ízlésvilágát és étvágyát kiszolgálni, amint az is igaz, hogy képtelenség teljességre törekednem a hungarikum kategóriában említendő ételeink és italaink körében. Akkor mire is számíthat a kedves Olvasó? Szemezgetésre. Lássunk hozzá! Mindenekelőtt tervezzünk meg egy képzeletbeli étlapot!

Helyénvaló előétellel kezdenünk az étkezést. Vannak, akik egy-egy korty étvágygerjesztő ital után vesznek magukhoz pár falatot. Előételül olyan ínycsiklandó választatunk, mint az orosházi libamáj vagy a gyulai, illetőleg a csabai kolbász, avagy a Pick szalámi, esetleg a Herz téliszalámi.

Hungarikumnak számító leveseink közül ezúttal az Eszterházy-tyúkhúsleves, valamint az Újházi-tyúkhúsleves említődjék! Vannak, akik levesként könnyvelik el a gulyáslevest, a palóclevest és a bajai, illetőleg a tiszai halászlét, holott ezek az ételek a testességüknél fogva egytálételnek vagy főételnek is nevezhetők. Lényegében a főételeink körét gazdagítja minden olyan étel, amelyik a hungarikumnak tekinthető tarhonyából, lebbencstésztából, továbbá csigatésztából állítható elő, pontosabban szólva: teríthető a minden jóra számító vendég elé.

Mindenképpen a hungarikumnak mondott főételek között kell megemlékeznünk a pörköltről és a hortobágyi palacsintáról is.

Nem feledkezhetünk meg most sem, amikor csupán képzeletbeli étlapot veszünk a kezünkbe, olyan kiegészítőkről, amelyeket hungarikumként tartatnak számon. Ezért a makói hagymáról, a kibédi hagymáról, a bogyiszlói paprikáról, az örölt fűszerpaprikáról, a vecsési káposztáról, a homoki szarvasgombáról és a nagydobosi sütőtökről, valamint a hajdúsági tormáról is joggal illik megemlékeznünk.

Harmadik fogásul vagy ebédet követő enyhítésül, mások szerint desszertként említett ételül a következőket ajánlhatjuk. Mindenekelőtt a kalácsot, amelyet milotai dióval, beregi szilvalekvárral vagy éppen mézzel megcsurgatva fogyaszthatunk. Ha már a mézet említem, akkor meg kell emlékeznem a debreceni mézesről, nyomában a zserbóról és a grillástortáról is. És ugyan ki nem kedveli a dobostortát, a Rákóczi-túrót, a kuglert vagy a rigójancsit, továbbá az indiánert? Meg ne feledkezzünk a Gundel-palacsintáról, valamint a tordai pogácsáról se! Gyerekek kedvence lehet ebéd végén a Túró Rudi, ami szintén hungarikum, akárcsak a pemetetű cukorka vagy karácsony idején a szaloncukor.

Általában elterjedt szokás – Magyarországon mindenképpen –, hogy ebéd utáni frissítésül vagy éppen uzsonnára gyümölcsöt kínálunk a vendégeinknek. Aki megkóstolta

már a kajszi barackot, kiváltképpen a Kecskemét határában termesztett, az bizony mindig kívánni fogja. Nyár derekán a zentai sárgadinnye, majd a csányi, másképpen hevesi görögdinnye különös csemegénk lehet, ugyanígy az ízesebbnél ízesebb szőlőfajtáink. Összel és télen is kedvelt a szabolcsi alma – meg ne feledkezzünk róla!

Itt van immár az ideje, hogy ital is kerüljön az asztalra, a szívesen látott vendégünk poharába! A világhírű magyar pálinka, ami ugye más néven nem említhető az európai uniós tagságunk (2004) óta, csakis pálinka néven; emellett ott van máris a II. József asztaláról elhíresült unikum. Boraink közül joggal világhírű nevesek mind a tokaji aszú, mind az egri bikavér, amelyek a világ minden táján méltán elismert hungarikumok, ha úgy tetszik, akkor italnagyköveteink. Egy tréfás kezdetű borkatalógus tanúságtevése szerint: „A szürkebarát és a leányka csinálja a többi bort...”. Ne is tagadjuk, hogy az érzéki bornak a buja íze, a simogató, az érzékeket kellemesen csiklandozó ízvilága a bizsergetően fiatal bornak, avagy az érettségével vonzó bornak egyaránt lehet, mindezek kortyolgatása idején se feledkezzünk meg a somlói juhfarkról!

Feltétlenül nevén kell neveznünk az ugyancsak hungarikumnak számító szódavíz italunkat és a hozzákapcsolódó fröccsöt is. Azoknak, akik volán mögül szállnak ki, volán mögé ülnek be, nekik a híres ásvány-, gyógy- és hévizeinket kínálhatjuk éppúgy, mint a savanyúvíz változatainak különlegességeit.

Mit is mondhatok, vagyis hogy írhatok ezek után? Csakis azt, hogy jó étvágyat kívánok!

No, azért lassabban egy kicsit még azzal az étlap-tanulmányozással és a kíváncsú ebédrel, mert van ám még pár közlendő gondolatom, megnevezve és elemelve még egy s mást is, mert bizony szép számmal akadnak itt bemutatandók a hungarikumok köréből!

Álljunk meg a híres-nevezetes *orosházi libamáj* társaságában! Most ne is azzal foglalkozzunk, hogy a libát, másképpen a ludat már az őszember is ismerte, hogy az egyiptomiak és a rómaiak asztalán is kedvelt volt. Főképpen a tömésel jelentősen hizlalt liba/lúd mája az, amelyik igazi finom csemegének számított és számít mostanság is.

Magyarországon a 11–12. századból vannak feljegyzések arról, hogy az akkori magyarok által tenyésztett és előállított libamáj keresett élelmiszer volt a környező világ piacain is, az akkori idők tartósítási eljárásainak köszönhetően. Az 1860-as évektől feltűnően, szinte ugrásszerűen megnőtt a libatenyésztők száma Orosházán és környékén. Ne hallgassuk el, hogy ezen a tájon a megelőző korokban is jelentős volt a baromfitenyésztés hagyománya. Ennek a kereskedelmi és néprajzi kistájnak a libatenyésztési szokása úgy alakult, miszerint a többhetes libatömést akként alakították, hogy a tömött libák november 11-ére, vagyis Márton napjára máris vágásra érettek, lényegében 8–10 kg súlyúak legyenek. Ugye senki sem kételkedik abban, hogy a fokhagymával ízesített libamáj felséges eledel? Ha tehetjük, félszáraz cserszegi fűszeressel öblögessünk falatozás közben és utána is! Ez az ital egyáltalán nem árt, sőt!

Miért is vált annyira nevezetessé az orosházi libamáj? Kétségtelenül a gondos és figyelmes állattartásnak, a libatenyésztéssel összefüggő tapasztalat és tudás figyelmes

összegezésének köszönhetően, valamint a jó minőségű, különleges összetevőjű tömőanyag: a kukorica, a zab, a köles, a cukorrépa levelének alkalmazásában és a hizlalásra válogatott, hibátlan egyedeknek a tartásában, továbbá a tömési módszerek együttes alkalmazásában rejlik a titok.

Feltétlenül meg kell emlékeznünk a *Pick téliszalámiról*. A cseh-morva származású Pick Márk volt a gyáralapító, aki 1869-ben Szegeden, a Tisza partján építette fel az üzemét, méghozzá a folyó adta mikroklimatikus viszonyok miatt. A téliszalámi azokból az időkől való, amikor csak és csakis télen tudták előállítani. Az újabb időkben ez is már másképpen van, hiszen az esztendő bármelyik szakaszában készíthető, és Szegeden készítik is a hidegfüstöléses szalámikat, amelyeknek felületét nemespenész borítja.

A Pick Márk titkos receptje szerint készült szalámik rövid idő alatt meghódították a világot. 1900-ban a Párizsi Világkiállításon bronzéremmel jutalmazták. 1934-ben Pick Jenő folytatta a szalámigyártást. Az ő keze alatt ugrásszerűen megnőtt a termelés, ekkor 300 tonna terméket állítottak elő. A második világhégest követően, 1948-ban államosították a Pick téliszalámit előállító céget. Ma is népszerű ez a termék, amelyet a részvénytársaságként működő vállalat üzemében állítanak elő.

Esküvői ebédek, lakodalmak kedvelt első fogása az *Újházi-tyúkhúsleves*. De mitől, mi okból Újházi ez a leves? A válasz egyszerű: a névadó Újházy Ede, a 20. század elejének neves színésze. Magas, nehéz testű ember volt. Aránylag kurta, befelé görbülő lábszárral, amilyennek Mátyás királyt írták le egykoron. Széles harcsabajuszos, mély és dörmögő hangú volt Edénk. A megszólalása színpadon és az életben mindig eseményszámba ment. Orvoscsemeteként látta meg a napvilágot; édesapja Debrecenben főorvosként a színészeket is gyógyította. Fiát minden előadásra magával vitte, és megfenyegette: „Látod, gyermekem, ilyenek a komédiások! Minden lehetsz, de ez az egy soha!” Talán épp ezért lett színész Újházy Ede.

Újházy Ede szívesen beszélt el társaságban, hogy ő az érett tyúkdarabokkal, aprólékokkal, jóféle fehér húsdarabkákkal, tésztával és a megfelelő zöldségekkel főzött leves kedvelője. A figyelmes főszakács egy napon kedveskedett neki, mégpedig a későbbi, az Újházy Edéről elnevezett tyúkleves első változatával. A Mester megkóstolta, és további utasításokat adott a húsleves készítéséhez. Így alakult, finomodott, lett olyanná, amelyet napjainkban is megtalálhatunk a legrangosabb éttermek étlapjain.

Mi az Újházy Edéről elnevezett Újházi-tyúkleves készítésének a titka? Ehhez a leveshez igazándiból vén kakasok kellenek, olyanok, amelyeknek megkeményedett izmaiba szerelmi viharok íze-sava gyülemlett össze. Három napig egyfolytában kell főznünk, amíg belemállanak a levesbe, és eggyé főnek a zöldséggel, főként a legendás jelentőségű zellerrel. Különösen vigyázzunk, hogy el ne kallódjának a kakasok taréjai és az egyéb, nos, az egyértelműen megkülönböztető szerveik! Egy ilyen tányér leves a beteget talpra állítja, és az egészségest viruló, tetterre kész ifjává teszi. Lehet, hogy ezért találjuk a hagyománytisztelő lakodalmak alkalmával?

Következzék a *gulyásleves*! Ahogyan mi, magyarok ki tudjuk ejteni ennek a csudálatos ízű ételünknek a nevét, úgy egyetlen nyelven sem képesek az idegen ajkúak. Nem is ez a lényeges! Hanem az, ahogyan összefut az ember szájában a nyál, amikor rágondolunk erre az ételünkre, amikor érezzük az illatát a levegőben... Azt hiszem, nincs egyedül jelen sorok írója, aki azt állítja, hogy megunhatatlan ez a magyar étel, a gulyás.

Ezt a szavunkat – a gulyást – 1804-ben említették egy olyan könyvben, amelyet az utazó, úton lévő magyaroknak írtak. A csordapásztoroktól eredeztethető a kifejezés. Néprajzi leírásokból tudjuk, hogy a tiszántúli és a debreceni egyszerű ember sosem eszik se gulyást, se pörköltet, hanem csak húst. Ezeket a szavakat nem is használják, mivel ezeket a szavakat az irodalom és a vendéglői szótár számára alkották. A pásztor-ember nem szereti a gulyás szót úgy, mint étel megnevezőjét, mert ez a szó, tudniillik a gulyás marhapásztort jelent. Az étel gulyásos hús, rövidebben: gulyásos. Ez az az étel, amelyből nem győz eleget enni az ember. De köztudottan nehéz étel, a városi ember gyomrát hamar megfekszi, ám némely vörösborok gyógyírul jöhetnek!

A nyelvi és néprajzi adatok ismeretében azt mondhatjuk, hogy az 1850-es évektől készítik az ismert recept szerint a gulyáslevest, ugyanis a krumpli csak azoktól az évektől terjedt el széles körben az Alföld tájain. Ezekről az időről a gulyás szó levest jelent, hajdanán pörköltféléseget értettek alatta az emberek. Eredetileg csak marhahús került ebbe az ételbe, melléje számos zöldség, így hagyma, krumpli és/vagy galuska, illetőleg csipetke.

Régebben birkából főzték a gulyásos húst. Napjainkra jelentős fejlődésen ment keresztül ez az eledel. Ismertebb változata a *székelygulyás*, ez viszont köszönőviszonyban sincs Csaba királyfi népével, a székelyekkel. A székelygulyást, másképpen: székelykáposztát, úgy hírlik, hogy egy budapesti vendéglős volt szíves készíteni Székely József írónak, 1848–49-es honvéd századosnak.

Ismert gulyásételek az aratógulyás, a babgulyás, a hamisgulyás és a baromfi húsból készített könnyedebb, szintűgy gulyáslevesnek mondták.

Emlékezzünk meg a *palócleves*ről! Ennek a levesünknek az eredete egyértelműen a nagy palócnak nevezett írónkhoz, Mikszáth Kálmánhoz kötődik, akiről 1892-ben Gundel János, mert igen nagyra tartotta jeles írónkat, egy szállodai szobát nevezett el az István Főherceg Szállodában. A szállodai szoba felavatásakor szűkebb körű ünnepséget is rendeztek. Ehhez az alkalomhoz természetesen ünnepi műsor volt az illendő, ha már jeles napról van szó. Gundel János egy olyan levest alkotott, amelyet palóclevesnek nevezett el.

Kideríthetetlen, hogy miért, de évekre eltűnt ez a levesfajta az étterem étlapjáról. Ám egy napon Gundel János fia, Károly elkészítette ismét, és ekkor indult vendéghódító útjára ez a kiváló leves, azóta sem hiányozhat egy magára valamit is adó étterem étlapjáról. A korabeli leírásokból úgy tudjuk, hogy Mikszáth Kálmán a palóclevest friss foszlós kenyérrel szerette enni, és ezt a fogást vargabéles vagy bukta követte. Mi

az igazi palócleves titka? Egyértelműen a birkahús, méghozzá az ürühús, amit sokan sertéshússal iparkodnak helyettesíteni, de kár az igyekezetért, mert az így készített étel íze nem ugyanaz. Ha tehetjük, akkor maradjunk a birkahúsnál! Megéri!

Miért egyedülálló halleves a magyar *halászlé*? Az igazság az, hogy számos országban készítenek halból levest. Így a finnek is, az ukránok is, és Franciaországban is vannak a mienkéhez hasonlatosak. De ezek nem azok a halászlék, mint a Magyarországon készített halászlé, amelyik ételfajta hungarikum a javából!

Szóval: miért is egyedülálló a magyar halászlé? A színe és az íze miatt. Mindkettő, azaz a szín és az íz alapja a magyar fűszerpaprika. Ettől van utánozhatatlanul szép színe és kellemesen csípős íze a magyar halászlének. Alapvetően két halászlévünk van. Az egyik a *bajai halászlé*, a másik a *tiszai halászlé*. Ezek az ételeink váltak nemzetközileg is elismert fogalmakká az évszázadok alatt. Egyébiránt az 1800-as évek elején kalászos lé volt a neve. A szakemberek a megmondható, ha egyáltalán elárulják a titkaikat, hogy miféle különbség is van a bajai és a tiszai halászlé között. Mindenképpen van egy igen érdekes látványos különbség. Úgynevezett befelé ívelő bográcsot használnak a Duna mellett, a Tisza mentén viszont kifelé hajló szájú a bogrács. Az illetékesek esküsznek, hogy ettől alapvetően más a bajai és más a tiszai halászlé íze.

A Duna tájain egy ütemben készítik a levest, vagyis nem főznek hozzá alaplevet, majd miután elkészült, úgynevezett gyufatésztával tálalják. A Tisza vidékein mindekelőtt alaplevet főznek, majd passzíroznak, és ebbe főzik bele utólag a halszeleteket. Feltétlenül illik tudnunk, hogy a tiszai halászlébe nem kerül semmilyen tészta. Ugye most bármelyik halászlét fogyasztanánk jó étvággal, legfeljebb a hozzáillő fehér- vagy vörösborról támadhatna közöttünk némi, de semmiképpen sem antagonisztikus ellentét.

Essék szó a nyújtott tészták királynőjéről, vagyis a *csigatésztáról*! Magyarországon szinte elképzelhetetlen egy valamirevaló ünnepi alkalom, kiváltképpen kézfogó és/vagy lakodalom, hogy ne kerüljön az asztalra csigatésztával, másképpen lúdgetésztával készített húsleves.

A csigatészta nevű tésztafélénk is hungarikum, már az 1600-as évek óta ismert. Különösen fontosak a hasznos kéziszerkentyűk, azaz a csigacsinálók, amelyek lehetnek nádbordák, fából vagy cserépből készítenek. A fából való csigacsináló táblák között jelentős számmal találtak a néprajzgyűjtők feltűnően szépen faragott táblákat. Napjaink csigatészta-csináló masinái említésre sem méltók! Az egykori, a nagyanyaink-anyáink által féltve őrzött csigacsinálók készítése rendkívül időigényes munka. Hát még magának a csigatésztának az elkészítése! Minden egyes csigatésztának való kis tésztadarabkát rombusz alakúra kell vágni, ezután rá kell helyezni a csigacsinálóra, majd a penderítővel fel kell tekerni. Talán ezért is alakult úgy, hogy általában az idősebb asszonyok szokták elkészíteni és a piacon értékesíteni a csigatésztát.

Szárastészta-féleségeink közül a legrégebbi múltja a *tarhonyának* van. Jó tudnunk, hogy egy szakácskönyv az 1500-as évekből már említi. Így aztán a tarhonya évszáz-

zadok óta elválaszthatatlanul része a magyar konyhának. Honnan származtatjuk? Vannak, akik a török, mások a perzsa eredetet valószínűsítik. Népszerűsége onnan lehet, hogy rendkívül gyakorlatias, ésszerű, akár évekig is eltartható szellős, száraz helyen, és igen változatosan készíthető. A hagyomány úgy tartja, hogy augusztus 20-a után az előző évről maradt lisztből a jellegzetes augusztus végi rekkenő hőségben lehet jó minőségű tarhonyát szakajtani és szárítani, amit az otthonuktól távol lévő emberek: a pásztorok, az aratók, a turisták és mások bográcsban egyszerűen, rövid idő alatt főzhetnek meg. Tápláló a tarhonya, és nem romlandó ételt készíthetünk belőle.

Egyik legnagyobb tarhonyakészítő tájunk a Tisza mentén található, ahol az úgynevezett tarhonyásasszonyok gyúrák-szakajtják és szárítják, majd csoportosítják gondosan, körültekinően a tarhonyát. Vannak feljegyzések, miszerint ebben a térségben a tarhonya mennyisége 1897-ben már 180 tonna volt, amelynek a népszerűsítésére valóságos hadjárat indult. Ennek lett a következménye, hogy 1933-ban Szegeden Tarhonya Nagygyűlést tartottak. Ezt az eseményt a kor sajtója tréfásan Tarhonya Kongresszusnak nevezte el.

Igen kanyargós utakon jutott el hozzánk Magyarországra az Újvilágból való paprika, míg aztán *őrölt fűszerpaprika* néven hungarikum lett belőle. 1492 előtt, azaz Amerika felfedezése és meghódítása előtt ismeretlen volt az addig ismert világ számára a fűszerpaprika. Az elterjedése kezdetén, akárcsak a krumplit, a paprikát is a virága miatt tartották, majd a gyógyhatásáért, és csak a későbbiekben ismerték meg az ételekben érvényesülő jótékony hatását. Amikor megjelent Magyarországon a paprika valamikor az 1500-as években, még törökbors volt a neve, ahogy az Újvilágból érkezett több haszonnövénynek is török volt az előtagja, például a törökbúza, ami nem más, mint a tengeri, másképpen: a kukorica esetében is.

Magyarországon két nagy termőterülete alakult ki: az egyik Szeged környékén, a másik Kalocsa környékén. Miért éppen ezeken a tájakon? Mindkét vidéken bőséges a napsütéses órák száma, és kiválóak a talaj- és csapadékviszonyok. A táji, természeti adottságok több évszázados tudással karöltve olyan zamatos paprikaőrleményt eredményeznek évről évre, századról századra, aminek következtében hungarikumként világszerte osztatlan népszerűségnek, elismertségnek örvend még az őshazájában is. A szegedi paprikát márkanévként 1748-ban említik először. Ekkor indult el Magyarországról világhódító útjára, és a 19. század végén hazalátogatott szülőföldjére, mivel ekkor már Amerikába is exportálták.

Számos rangos tudományos eredmény köthető a magyarokhoz a pirospaprika által, amely immár magyarborsként is nevezhető. A Szent-Györgyi Albert nevével fémjelzett tudományos világhír a legismertebb. Szent-Györgyi Albert volt az, aki a C-vitaminnal kapcsolatos és a magyar paprikával összefüggő kutatásaiért 1937-ben megkapta a Nobel-díjat. Ugyancsak a magyar fűszerpaprikához kötődik egy másik jelentős felfedezés, ezt Zechmeister László és Cholnoky László végezte el: 1931-ben felfedezték a kapszantin, a paprika festőanyagát. Van egy harmadik világsiker is a magyar pap-

rikával kapcsolatban, ez Kalocsa nevét öregbíti: 1917-ben itt nyílt lehetőség a piros arany termesztésére, amikor megnyitották a Kalocsai Paprikakísérleti és Vegyvizsgáló Állomást. A világon ez volt az első olyan intézet, ahol Horváth Ferenc és Obermayer Ernő vezetésével nemesítették ki az első csípősségmentes paprikát. Ennyi tudományos hír után kell ez a megállapítás is: „A paprika pírt ad az ételnek, rangot a konyhának.”

Ismerjük el, hogy a *makói hagyma* kiválóságát a helyi emberek hozzáértése és szorgalma mellett a területen uralkodó száraz, hosszú nyár és a jó talaj is biztosítja.

A hagyma őshona Ázsia, közelebbről Afganisztán, Irán, innen a törökök közvetítésével került Makó városába és környékére. A helyiek jó érzékkel és gondosan kezdték termesztetni. Számos kedvező körülmény is segítette a hagymatermesztés meghonosodását. Ezek közül a legemlékezetesebb, hogy az 1821. évi árvíz után több millió szőlőtőkét kellett kivágniuk a helyieknek, így újabb területeket tudtak a hagyma termesztésébe bevonni. Emlékezzünk meg Szirbik Miklós református lelkészről, aki erősen szorgalmazta Makó vidékén a hagymatermesztést! Az olasz–osztrák háború is jótékony hatással volt az itteni hagymásokra, mivel olaszföldről nem tudtak a háború miatt hagymát szállítani, ezért a makói fuvarosoknak, a cseréseknek, másképpen: a tergovácoknak egyre több hagymát kellett szállítaniuk. Az 1858-ban Bécs–Pest–Buda–Temesvár nyomvonalon meginduló vasúti közlekedés újabb lendületet adott az itteni hagymatermesztésnek, akárcsak az 1882-ben megépített arad–csanádi vasútvonal. 1888-ban a Brüsszeli Világkiállításon még díjjal is jutalmazták a makói hagymát, és ez az elismerés tovább növelte ennek a tájnak és világhíressé vált terményének, a hagymának a külföldi elismertségét.

Makón több évszázada termesztik a hagymát. Érthető, hogy gazdag termesztési tapasztalattal és tudással rendelkeznek a helyiek. Nem véletlenül van számos helyi fejlesztésű munkaeszközük, amelyek mind a hagymatermesztés nélkülözhetetlen kellékei: a különféle sajátságos kapák, ezeknek helyi elnevezésük van, így fecske, csuszujka, dikkelő és mások. A makói hagymának a világ minden táján megtapasztalt kellemes ízén kívül kiemelkedő a szárazanyag-tartalma, amely eléri a 16%-ot, és ennek köszönhetően sokáig eláll. Meg kell említenünk a C-vitamin-tartalmáért is, ugyanígy például a peptid és a pektin ásványi anyagokért is. A makói hagyma mindezen tulajdonságai természetesen tovább növelik az értékét, elismertségét. Vajon mennyire köztudott, hogy termelésének egyedülálló sajátossága a kétéves termelési mód? Jó érzés büszkének lennünk a makói hagyma nevű hungarikumunkra is.

Miért Rákóczi a *Rákóczi-túros*, és nem Thököly Imre vagy éppen Zrínyi Ilona nevét viseli? Az igazság az, hogy ennek a történelmi okok miatt kiválóan hangzó névnek, mármint II. Rákóczi Ferencnek, a nagyságos fejedelemnek semmi köze sincsen ehhez a remek süteményhez. Ennek a sokunk által kedvelt süteménynek a felsőleperdi születésű Rákóczi János nevű cukrász és mesterszakács a megalkotója.

Rákóczi is követte kora szokását, amikor mesterútra indult. Franciaországban tökéletesítette a tudását, majd hazatérve több nagy hírű szálloda szakácsa lett. Hogy csak

a legismertebbeket említsük: a lillafüredi Palota Szállóban, a Gellért Szállóban és még másokban is remekelt Rákóczi János. Az igen híres szakács nevét szakmai körökben szerte a világban ismerik, ugyanis számos nemzetközi megmérettetésről aranyéremmel tért haza. Nos, Rákóczi János nevét viseli a cukros tojáshabos, rögzös túrós sütemény, amelyet megbolondított egy kevéske sárgabaracklekvárral, így ismerhette meg a nagyvilág 1958-ban a Brüsszeli Világkiállításon. Mindezekon túl Rákóczi János szakácskönyve, a *Konyhaművészet* című igen sok magyar háziasszony könyvespolcán megtalálható, és rendszeres olvasmány is egyúttal.

Tartozom egy vallomással. Nagyon sokáig nem tudtam, hogy mi a kugler, de azért lelkesen mondtam, amikor József Attila *Kedves Jócó!* című versét szavaltam:

De szeretnék gazdag lenni,
Egyszer libasültet enni,
Jó ruhában járni-kelni,
S öt forintért kuglert venni.

Míg a cukrot szopogatnám,
Új ruhámat mutogatnám.
Dicsekednék fünek-fának,
Mi jó dolga van Attilának.

Csak sejtettem, hogy valamilyen cukor lehet ez a kugler nevezetű, ezt is mindössze a versszöveg környezetéből gondoltam. De lássuk a titkot! Az egyik leghíresebb magyar cukrász, vagyis Kugler Henrik, aki Sopronban született, 1852-ben édesapjától vette át a József téri cukrászdát, majd hamarosan a mai Vörösmarty térre költözött. Nagyjából ebben az időben, vagyis 1858 körül született meg a Kugler nevét világhíressé tevő sütemény, amelyik bizony hungarikum lett.

Kugler Henrik nevéhez kötődik a *minyon*, amelyet korábban kuglernek neveztek. Írták kissé franciásan *mignon* alakban is. Ezért a finom süteményért lehet is áldani Kugler Henrik nevét az idők végezetéig, mert annyira finom. A ma használatos minyon nevet akkor kapta, amikor kis papírkosárákba tettek minden egyes süteményt. Maga a minyon szó selyempapírba csomagolt aprósüteményt jelent. Számos ízben kóstolhatjuk, például: puncs, diós, csokoládés és másfajtákban is, továbbá sokféle formában, így: henger, kúp, kocka és ezek változataiban.

Amikor a *tordai pogácsa* kerül az asztalunkra, akkor idézzük fel a szó eredetét is! A pogácsa olasz eredetű sütemény, amelyik a 14. század környékén jelent meg Magyarországon, amikor intenzívebbé váltak különböző okok miatt a kapcsolatok Itáliával.

Ki járt már Erdélyben, Tordán, ebben a híres-nevezetes városban? Aki megfordult ott, az tudja, aki még nem, annak álljon itt hírverésül: Torda minden nevezetessége *p* betűvel kezdődik, ugyanis híres ebben a városban a *pogácsa*, a *pipa*, a *pecsenye*, a *(p)hasadék* neve is.

Van-e, aki tudja, hogy milyen ízű a tordai pogácsa? Bizony, a tordai pogácsa nem sós, hanem édes, ugyanis mézzel készítik. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből című könyvből is tudhatjuk ezt a fontos ismeretet, ott azt írják, hogy igazi helyi különlegesség a disznóhúsból sült tordai pecsenye, ám ennél is nevezetesebb a jóízű mézes kalácssütemény, vagyis a tordai pogácsa.

Hogyan is készítik? A Torda vidékén megtermő híres rozslisztból készítik a sokáig elálló, mézzel ízesített pogácsát. Ez a jófeleség a Mátyás királyt megörökítő mondák egyikében is szerepel. Nevezetes királyunk álruhában, Torda piacán járva-elve megkóstolta a helyi nevezetességet, akkoron éppen a pogácsát, nem a pecsenyét, és úgy megszerette, mármint a pogácsát, nem a pecsenyét, hogy Budára visszatérve azonnal Tordára szalajtott olasz szakácsát, megtanulandó a tordai mézes pogácsa készítésének a titkát.

Ha már Tordán járunk, akkor említsük fel, hogy 1568-ban a világon leelőször itt iktatták törvénybe a vallásszabadságot, amelyről többek mellett Passuth László a Négy szél Erdélyben című, rendkívül jelentős regényében is körképet fest. Na, és itt van Erdély egyik legrégebbi sóbányája is.

Olyan kedves története van a *rigójancsi* nevű hungarikumunknak, hogy nem léphe-tünk tovább az említése nélkül. A sütemény neve a híres cigányprímást, Rigó Jancsit idézi az emlékezetünkbe, az ő tiszteletére nevezték el ezt a süteményt. Az történt, hogy Párizsban lépett fel a pákozdi születésű primásunk, és annyira megigézte az éppen ott tartózkodó belga herceg feleségét, aki mellel egy amerikai milliomos lánya volt, hogy az asszony a férjét otthagya, és akár tetszik, akár nem, bizony elszökött Rigó Jancsival. Mit tesz Isten? Hát bizony Jancsink is elhagyta a feleségét ezért a gyönyörű nőért. Akkor híre lett a szerelmi románcuknak a korabeli bulvársajtó jóvoltából, hogy még az 1896. évi esküvőjüket is részletesen ismertette.

Az ifjú és megigézően szerelmes pár, amikor Budapesten járt, akkor Rigó Jancsi kedveskedni akart szépséges mátkájának. A primás egy újfajta süteményt készített az egyik cukrász ismerőseivel. Ez a cukrász barát Jancsi és mellel a szépséges új feleség kedvében kívánt járni, amikor elkészítette az újszerű, csokoládés, piskótás, tejszínhabos süteményt – *rigójancsinak* nevezve. Ez a nyálcsorgató édességes hungarikumunk a 20. század elején indult el világhódító útjára.

Kerüljön már elibénk egy-két gyümölcsfinomság is, így például a *kajszibarack*! 1667-ből van írásos nyelvelméünk ezzel a szóval, illetőleg gyümölccsel kapcsolatban. A kajszibarack török eredetű szó. A kutatók azt tartják, hogy a sárgabarack Ázsiából érkezett Magyarországra, és tőlünk vándorolt tovább Európa más országaiba.

A kajszibarack annyira alkalmazkodott hazánk természeti-táji viszonyaihoz, hogy sokan a magyar kajszit tartják a legízesebbnek a sárgabarackok közül. Hadd lehessen e sorok írója lokálpatrióta! A kajszibarackok közül is a kecskeméti a legzamatosabb, ebből készül a világhíres *kecskeméti fűtyülő barackpálinka*, ez az ikonikus, eredetvé-dett hungarikum.

A reneszánsz, vagyis a 15–16. század idején a főúri világban bevett, megtisztelő szokás volt egymás között a kajsziarack ajándékozása. Ennek a gyümölcsnek a termesztése is a török hódoltság idején és vidékein terjedt el, elsősorban a Duna–Tisza közén, Kecskeméttel a középpontban, majd Szeged térségében. Hogy miért is? Ezek a kistájak olyan talaj-, napfény- és levegőadottságokkal rendelkeznek, amelyek mindeképpen hozzájárultak a sárgabarack-kultúra megalapozásához és felvirágzásához. Kétségtelen, hogy nemcsak a múltban, hanem ez idő tájt is fontos megélhetési forrás a Kiskunság és Szeged világában a sárgabarackozóknak a sárgabarack-termesztés.

A sárgabarack termesztésének a filoxéravész utáni helyzet teremtett lehetőséget, illetőleg adott újabb lendületet, mert a kivágott szőlőtőkék helyébe kajszit ültettek a gazdák. Ekkor formálódott ki a híres-nevezetes magyar kajszi, amit követett a gönczi magyar kajszi, ez is a filoxéra utáni nemesítési folyamat eredménye. A sárgabarackból, ebből a kiváló hungarikumból számtalan élelmiszercsemegét készítenek, mert rendkívül kedvezőek az ételtani hatásai.

Úgy tartja a hagyomány, hogy amikor kalapos királyunk, azaz II. József megkóstolta egyik udvari orvosának, dr. Zwacknak az emésztést elősegítő, gyógynövényekből összeállított gyomorkeserűjét, akkor az uralkodó magyar fordításban ezt mondta: „Zwack úr, ez unikum!” Hát innen van az *unikum* nevű hungarikumnak a neve. 1840-ben nyitotta meg Zwack József Pest-Budán a hamarosan világszerte elismertté vált szeszgyárát, amelyben akkortájt többféle italt is gyártottak, bizonyos források szerint több mint kétszázfélét. Így vált Közép-Európa legnagyobb itálpárlójává a Császári és királyi udvari szállító címet viselő szeszgyár. A 20. századi második világháború után a Zwack család elmenekült Magyarországról, víve magával a titkos receptúrát, és Olaszországban telepedett meg, ahol az olaszok legnagyobb örömeire Itáliában is igen népszerűvé lett az unikum. Hogy mi az unikum titka? Megfejtethetlen. Csupán annyit tudunk, hogy negyven gyógynövény alkotja. Minden más az immár ötödik generációs Zwack család titka, immár több mint kétszáz éve.

Az unikumban található negyvenféle gyógynövénynek köszönhető számos kedvező ételtani hatás, amit csak fokoz az a tény, hogy hat hónapig tölgyfa hordóban érlelik ezt a hungarikumnak számító nedűt. A szakemberek azt tanácsolják, hogy konyakospohárból kortyolgassuk ezt az italt, hogy az ital feszínén létrejöhessen az úgynevezett unikumaura, az az illatfelhő, amely a poharat a szájához emelőt első kellemes hatás-ként éri. Éljük át gyakrabban!

Az életünket ma már el sem tudjuk képzelni hűsítő buborékok nélkül. Ilyen buborékvarázst egy újabb hungarikumunk, a *szódavíz*, másképpen a *szikvíz* ajándékoz nekünk. Ugye ismerős Jedlik Ányos Benedek-rendi tanár neve? 1822-ben lett a bencések győri gimnáziumának matematikát, fizikát és természetrajzot tanító tanára. 1828-ban alkotta meg villanydelejes forgonyait, azaz a dinamót. Ezt követően hatalmas tudásának köszönhetően más tájakra kalandozott el, és a szódavízgyártással kezdett el foglalatalkodni, méghozzá annyira sikeresen, hogy 1829-ben meg is oldotta a problémát:

mesterséges ásványvizet állított elő. 1844-ben Pest-Budán megnyílt az első szikvíz-gyártó üzem. Jedlik Ányos volt az, aki megteremtette találmányával a szikvíznek, ennek a jelentős hungarikumnak az ipari méretekben történő előállítását. Ugyancsak Jedlik Ányos nevéhez köthető a szódáspalack megalkotása is.

A közismert műanyag szifon feltalálása is magyar ember nevéhez fűződik, jelesül a püspökladányi Nagy Lajos szikvízgyártó volt az, aki elkészítette ezt a találmányt. A világ jelenleg ismert legnagyobb szódásüvegét is Magyarországon készítették el, mégpedig 121 cm magas, és 42 liter szóda fér el benne. Amikor elárverezték, akkor az árát jótékonyági célokra fordították.

A szódavíznek köszönhetően van egy olyan italunk, amelyik szintén hungarikum, ez a *fröccs*.

Történt egy napon, hogy a szódavíz (másik nevén: a szikvíz) kidolgozóját, előállítóját, vagyis Jedlik Ányos bencés rendi tanár urat egy szüreti mulatságra hívták meg Fáy Andrásához Fótra. A vendégségbe nem akart üres kézzel beállítani, ezért legújabb találmányával, a szódavízzel érkezett ismerőseihez. Ezen a szüreten vendégeskedett Vörösmarty Mihály is, aki ott értesült egy új italról, nevezetesen a szódavízzel hígított borról. Babérkoszorús költőnk meghallva az új ital nevét, a Spritzer elnevezést bizony túl németesnek találta, ezért a bor és a szódavíz keverékének a *fröccs* nevet adta. Elmondhatjuk, hogy a *fröccs* nevű hungarikumunk névadója nem más, mint a Szózat költője, Vörösmarty Mihály. Költőnk a Fóti dal című versében így állított emléket a szódavíznek és a *fröccs*nek:

Fölfelé megy borban a gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e jogát el
Nem veszi. [...]

Sokan lenézik ezt az italfajtát, mert kommersznek (tömegfogyasztásra szánt, közepes minőségű, olcsó terméknek) tartják, holott rendkívül egészséges, hisz a nyári fülledt napokon hűsít, és még az emésztést is segíti. Attól függően, hogy mi a célunk a *fröccs*-sel, különféle keverési arányokat alkalmazhatunk. Az arányok közül a legismertebbek: a *nagyfröccs* – 2 dl bor + 1 dl szódavíz; a *hosszúlépés* – 1 dl bor + 2 dl szódavíz; a *kisfröccs* – 1 dl bor + 1 dl szódavíz; a *házmester* – 3 dl bor + 2 dl szódavíz; a *polgármester* – 6 dl bor + 4 dl szódavíz. Rajtuk kívül számos keverési arány létezik. Krúdy Gyula írónk 9 dl borhoz csupán 1 dl szódavizet kevert, hogy megviccelje vele a bortitalt. Mindegyik váljék egészségünkre!

Befejezésül

Jelen dolgozatom alapja ez volt: tudott tudást továbbadni – szemléletformáló, tudáserősítő, nyelvhasználat-gondozó szolgáltatástól.

Olyan étel- és italfajtákat idéztem magunk elé, amelyek hungarikumok, és természetesen szerves részei a hungarikumok rendkívül gazdag világának. Úgy vélem, hogy érdemes volt erre a szemezgetésre, gyűjtögetésre elindulnunk, mert ez a tudás, amivel a fentiekben szembesültünk, nem illúzió. Olyan tudás, amelyért generációk hosszú-hosszú sora vállalt az életével megszentelt szavatosságot, így vált igazi tudássá. Ezzel a tudással felvértezve bátran kijelenthető, hogy lelkünknek, tudásunknak, emberségünknek, magyarságunknak is jó érzés: a világ asztalán számos olyan érték található, amelyek nekünk, a szorgos és dolgozó, néha kötözködő, ám az értelmes cselekvésre mindig kész magyar népnek köszönhető.

Hogy éppen egy könnyed italfajtával, a fröccsünkkel zártam a szemezgető körutunk listáját? Ez sem véletlen! Legyen ilyen könnyed, kellemes mind az ebédünk, no meg aztán a mindennapjaink sora is!

Szellemi forrásul

Hivatalosan szakirodalomnak, bibliográfiának is nevezhetném az alábbiakat. Azért ezt a nem szokványos fejezetcímet adtam (Szellemi forrásul), mert általában elterjedt, közismert, köztudott gondolatok színes szövetét készítettem el a kedves Olvasó örömeire, ezért sem akartam közbeszúrt hivatkozási tételekkel megakasztani, az olvasás édes izgalmát meg-meglassítani.

De a generációk hosszú sorát felnevelő, kutatóvá, tudóssá segítő forrásokat tisztelettel együvé szerkesztettem, mintegy újra-, avagy további olvasásra ajánlva.

Irodalom

Balázs Géza 1987. *A kapcsolatfelvétel nyelvi formái*. Magyar Nyelvőr. Budapest. 402–12.

Balázs Géza 1998. *A magyar pálinka*. Aula Kiadó. Budapest.

Balázs Géza 2022. *Folklor és nyelv* (Folklor, művészet, irodalom, nyelv. Folklorlingvisztikai tanulmányok). IKU. Budapest.

Balázs Géza 2025. *Anyanyelv a bölcsőtől a koporsóig*. IKU-TÁR 30–31. Inter Nonprofit Kft. Budapest.

Dömötör Tekla (főszerk.) 1990. *Népszokás – néphit – népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

H. Tóth István 2014. *Jedlik Ányos – a csendben, önzetlenül dolgozó tudós*. Prágai Tükör. Prága. 1: 44–46.

H. Tóth István 2015. *Hungarikumok: Jókai-bableves*. Prágai Tükör. Prága. 2: 67–68.

H. Tóth István 2015. *A szódavíz*. Prágai Tükör. Prága. 3: 65–67.

hungarikumok – <https://www.hungarikum.hu/hungarikumok/kat/147> – Utolsó letöltés: 2026. 06. 07.

- Mátyás Szabolcs 2006. *Illik tudnom, mert magyar vagyok*. M. Sz. és Társa. Debrecen.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1977. *Magyar néprajzi lexikon – Első kötet, A – E*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1979. *Magyar néprajzi lexikon – Második kötet, F – Ka*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1982. *Magyar néprajzi lexikon – Ötödik kötet, Szé – Zs*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1987. *Magyar néprajzi lexikon – Harmadik kötet, K – Né*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1987. *Magyar néprajzi lexikon – Negyedik kötet, Né – Sz*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Vargyas Lajos (főszerk.) 1988. *Magyar néprajzi lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Terdikné Takács Szilvia 2021. Ámor és mámor. In: Balázs Géza (szerk.): *Erosz szemiotikája (Szerelem – erotika – szexualitás)*. Semiotica Agriensis, 19. Magyar Szemiotikai Társaság – IKU. Budapest. 139–149.

RÁCZ MÁRK

SZILÁNKOK AZ ELTE IDEOLÓGIAI OKTATÁSÁNAK TÖRTÉNETEIBŐL

„Az emlékezés kötelesség, hogy a múlt tanúsága a jövő reménysége lehessen”

Előszó

Hazánk 1945 után új útra lépett: Sulyok Dezső szavaival élve két éjszaka következett nappal nélkül. Véget ért az úgynevezett úri világ, és elérkezett a „nép uralma”. Noha erről lehet vitatkozni, de egy biztos: a munkás- és paraszti rétegekre való hivatkozás sokkal hangsúlyosabbá vált, mint azt megelőzően.

Egy rövid átmenet után átvették a hatalmat a kommunisták. Szovjet mintára szervezték meg az élet minden területét, miközben a nemzeti sajátosságok és hagyományok kezdtek háttérbe szorulni. A felsőoktatás is hamar a diktatúra áldozata lett, így számos oktatót tanácsoltak el, illetve ezzel párhuzamosan vettek fel állományba. Előbbiek a Horthy-Magyarországhoz köthető, míg az utóbbiak inkább baloldali felfogású személyek voltak.

A szovjet mintát követve ideológiai oktatást honosítottak meg a felsőoktatási intézményekben. Ennek megfelelően az alábbi tárgyakat vezették be: a marxizmus–leninizmus alapjai, dialektikus materializmus, történelmi materializmus, politikai gazdaságtan, párttörténet, tudományos szocializmus.

Ebben a rövid tanulmányban azt vizsgálom meg és mutatom be, hogy a budapesti ELTE-n milyen rendezőelvek mentén alakult az ideológiai oktatási egységek sorsa. Előszörban a szervezeti kereteket és a személyi állomány vezetését kívánom bemutatni.

A rövid mottónak mindig van jelentése: a tanulmányt igyekszik összekötni az azt követő interjúval. Ugyanakkor szilánkokról írok a címben is, azonban senkit nem kívánok ezzel megsérteni. Inkább arra figyelmeztet ez a szó, hogy mennyire óvatosan kell bánni a kutatási eredményekkel, illetve azok bemutatásával. Vallom, hogy egy történésznek nem lehet célja a kutatási területe alanyainak a kifigurázása.

Szervezeti keretek

1948 előtt már látható volt, hogy „megerősödött, de még nem vált egyeduralkodóvá a baloldali ideológiák tanítása. 1946/47. tanév második félévétől bevezették a Marxizmus alapjai tantárgy oktatását” (Borsodi 2018b). Ezzel a mozzanattal kezdetét vette a negyven évig tartó, sajátos modernizációs kísérlet egyik eleme: ideológiai tantárgyakon keresztül megtanítani a szélesebb néptömegeket olvasni és az olvasottakat értelmezni, mintegy felszámolva az analfabetizmust. Ezenkívül a társadalomtudományok rövid időn

belül teljesen elvesztették a háború előtti értelmüket, hiszen egyenesen áthatotta őket a marxizmus–leninizmus ideológiája, illetve annak fiatal és agilis képviselői.

Az úgynevezett szocialista mozgalomnak a századfordulót követően elméleti tételekbe foglalt ideológiája a marxizmus lett, utalva Karl Marx és Friedrich Engels klasszikus műveinek tételeire. „1945 után a proletárdiktatúra kifejlődésével párhuzamosan a marxizmus megnevezést párosították a leninizmussal, mint állam és a politikai hatalom ideológusának a tanításával, a proletárdiktatúra elméleti kidolgozójának a nevével. A klasszikusok sorába még életében bekerült Sztálin, mint aki a marxizmus–leninizmus alaptételeit elméletileg összefoglalta beszédeiben, cikkeiben. 1950-ben, a főiskolai képzésben bevezették a kötelező ideológiai tárgyakat, és létrehozták a marxizmus–leninizmus tanszékeket. Ezek különböző nevek alatt (tudományos szocializmus stb.) 1989-ig fennállnak. 1990 februárjában iktatja ki az oktatásból az ideológiai tárgyakat a második Németh-kormány” (Sz.n. 2004). Meglepő lehet, hogy hivatalosan ennyire későn vetettek véget az ideológiai oktatásnak, ugyanakkor a jog csak leképezi a társadalmi változásokat, amelyek minden esetben kis késéssel, utólag történnek meg. Mindenesetre megnyugtató, hogy ezt a feladatot nem az Antall-kormány végezte el, hanem a szocialisták maguk tették érte.

Ami az ELTE-t illeti „az 1950 óta működő Központi Marxizmus–Leninizmus Tanszékből 1954-ben három szaktanszék alakult, amelyek egyike a Marxizmus–Leninizmus Alapjai Tanszék volt Mód Aladár egyetemi tanár vezetésével. A tanszék neve 1957-ben változott Tudományos Szocializmus Alapjai Tanszékre, amikor az addig a rektor közvetlen irányítása alatt álló ideológiai tanszékek átkerültek a Bölcsészettudományi Karra. A tanszék a tárgy oktatását az egyetem valamennyi karán ellátta. A tudományos szocializmus mint önálló szak oktatását 1960/61-ben vezették be az egyetemi oktatásban előbb nappali, majd esti és levelező tagozaton. Történelem szakos hallgatók vehették fel harmadéves korukban másik szakjuk elhagyásával, majd később C szakként. 1972-ben az Állam- és Jogtudományi Karon és a Természettudományi Karon is létrehoztak egy Tudományos Szocializmus Tanszéket, így a Bölcsészettudományi Karon működő tanszék feladatai csökkentek, és a Történettudományi Tanszékcsoporthoz sorolták át mint történeti jellegű tudományt művelő tanszéket. A Tudományos Szocializmus Tanszékek 1989-ben szűntek meg, a TTK-n működő tanszék jogutód nélkül, a BTK-n működő tanszék neve Politikaelméleti Tanszékre változott, és oktatott tematikája is megújult. Az ÁJK-n működő tanszék nevét 1989-ben Politikaelméleti és Történeti Tanszékre változtatták, majd 1991-től szervezetileg is megszűnt, beleolvadt a Jogi Karon 1988-ban felállított Politológia Tanszékbe” (Sz. n., é. n. a). A szervezeti tagolódás szovjet mintára (és utasításra) jött létre: a szovjet tanácsadók nemcsak a minisztériumokban, hanem a felsőoktatás szinterein is megjelentek. Az államszocializmus évtizedei alatt számos reformtörekvés bontakozott ki, amelyeknek köszönhetően a 60-as évektől – miközben megnövekedett a hallgatóság létszáma – felduzzadt az ideológiai oktatói létszám is. Azonban a rendszer-váltás érthető módon elsodorta ezeket az oktatási egységeket: megszűntek vagy (kényszerűségből) átalakultak.

1948 után a társadalomtudományok egyik „mostohagyermekének számított” a szociológia. „Az 1949 után »burzsoá áltudományként« felszámolt szociológia 1959-et követően kezdett ismét megjeleni a hazai szellemi életben. Az »új« tudományágnak éveken át bizonygatnia kellett saját létjogosultságát, s az ezt megkérdőjelezők gyakori dehonesztáló eszköze volt a »polgári« szó” (Dupcsik 2008: 356–357).

Tudományos Szocializmus Tanszék

A Tudományos Szocializmus Tanszékek tanszékvezetői a Bölcsészettudományi Karon a következők voltak. 1957 és 1962 között létezett a Tudományos Szocializmus Alapjai Tanszék, melynek vezetője 1957–1962 között Mód Aladár volt. Ezt követően átnevezték az oktatási egységet, és ennek köszönhetően 1962 és 1989 között Tudományos Szocializmus Tanszék néven létezett a szervezet. 1962 és 1974 között – haláláig – Mód Aladár vezette. (Érdekességgéppen jegyzem meg, hogy volt idő Magyarországon, amikor róla is elnevezték egy általános iskolát.) 1974 és 1989 között Szakács Kálmán igazgatta a tanszéket.

Ami az Állam- és Jogtudományi Kart illeti, 1972 és 1989 között létezett a Tudományos Szocializmus Tanszék, amelyet 1972 és 1974 között Kozma Pál, majd 1974 és 1989 között Magyar György irányított.

Végül a Természettudományi Kar sem maradhat ki ebből a vizsgálatból, ahol 1972 és 1974 között Tudományos Szocializmus Tanszéki Szakcsoport működött, amit 1972 és 1974 között Pándi Ilona vezetett. Majd 1974 és 1989 között Tudományos Szocializmus Tanszék lett a neve a szervezeti egységnek, amelyet először Pándi Ilona vezetett 1974 és 1976 között, majd egy rövid ideig: az 1976/1977-es tanévben Simon Péter látta el ezeket a teendőket. Végül 1977 és 1989 között, azaz a rendszerváltásig Liptai Ervinné Takács Erzsébet állt az élén (Sz. n., é. n. a).

Már a korabeli sajtóban is számos cikk jelent meg arról, hogy „a marxizmus–leninizmus nem érvényesül az oktatásban, ezen változtatni kell. Erre megint az ország első számú egyetemét, az akkor már Eötvös Loránd Tudományegyetemet (a korszak politikai légkörében lehetetlen volt megőrizni az egyetem alapítójának nevét. 1950-ben különböző nevek forogtak: Irinyi József, Balassa János, végül egykori diákjának és neves professzorának, karunk tanárának nevét kapta a Budapesti Tudományegyetem) szemelték ki. Politikai nyomásra létrejött a Központi Marxizmus–Leninizmus Tanszék, ahol az 1950/51-es tanévtől kezdődően politikai gazdaságtan, és a marxizmus–leninizmus fő kérdései kurzus volt kötelező a hallgatóknak, majd az 1951/52-es tanévtől a marxizmus alapjai, a politikai gazdaságtan, valamint a tudományegyetemen a dialektikus és történelmi materializmus is terítékre került, heti négy órában. Nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy 1950-től kötelezővé vált az orosz nyelv tanulása három éven keresztül. Ez természetesen megváltoztatta a képzés belső szerkezetét is: vagy növelte az egyébként is magas óraszámot, vagy pedig a szakmai tárgyaktól vett el

időt. A képzés másik negatívuma az volt, hogy az oktatott tananyag nem haladta meg a dogmatikus vulgármarxizmus szintjét. Nem az volt a fő cél, hogy tudományos érvekkel támasszák alá a rendszer által favorizált nézeteket, hanem egyszerűen a szlogenek szintjén, erőszakkal tették ezt meg. A megszokott jelszavakat mindenki visszhangozta, de az, hogy megérintette-e mélyebben a hallgatókat mindaz, amit tanultak, nem érdekelt senkit. A különböző rendeletek, leiratok bornírt módon szorították minimálisra az oktatók önállóságát, az 1950/51-es tanévben a fő jelszó a folyamatos tanulás volt. Előírták kormányzati szinten, hogy egy félévben hány dolgozatot kell íratni a hallgatókkal, milyen módon kell azokat értékelni. Előfordult, hogy a szakmai kérdéseket is szabályozták. A különböző tanulási kampányok, tanulópárok, szovjet gyors tanulási módszerek, versenyek sokasága vette el az időt az elmélyült tanulástól.

A szovjet rendszer mechanikus másolása további újításokat hozott a kar szervezetében. A párt- és állami vezetés külön figyelmet fordított az Egyetemi Orosz Intézetre. 1951 januárjában a minisztérium úgy rendelkezett, hogy az intézet tulajdonképpen kari jelleggel működjön tovább, az intézet igazgatója dékáni jogkörrel intézte az ügyeket. Az Intézet fokozatosan át is alakult, az orosz szakos képzés mellett egyre inkább a Párt kádereképzőjévé vált, sorra jöttek létre új tanszékek: magyar és nemzetközi párttörténet, a bolsevik párt története, marxista filozófia. 1952-től Lenin Intézetként működött tovább, egyelőre az ELTE kereteiben, azonban 1954-ben egyetemtől független önálló intézménnyé vált” (Borsodi 2018c).

Ha tágabban vizsgáljuk meg a szervezeti alakulásokat, akkor óhatatlanul említésre kerül a Lenin Intézet is.

Filozófia

Ami a filozófusokat illeti, a következőket lehetett tapasztalni: „a filozófia tanszékek több változást is megértek a Kádár korszakban. 1957-ben két tanszék létesült: a Dialektikus Materializmus és Logika Tanszék, illetve a Történelmi Materializmus Tanszék. Ezek 1966-ban Filozófia tanszék néven egyesültek, majd 1973-ban szétváltak Filozófia I, Filozófia II, Filozófiatörténet, Logika tanszékekre. 1982-ben Szimbolikus logika szakcsoport jött létre. Az ötvenes években száműzött szociológia 1966-ban alakult újjá csoportként a Filozófia Tanszék keretében, majd 1970-ben önállósult tanszékként működött. 1982-ben kivált a karból Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ néven. 1957-ben jött létre a Tudományos Szocializmus tanszék, 1961-ben került a karra és lett tanszék a Politikai Gazdaságtan” (Borsodi 2018a).

Kassai Géza életútja

Ha meg szeretnénk ismerni egy tipikus ideológiai oktatói életutat, akkor Kassai Géza remek példa lehet erre. Batizfalván született 1894. május 31-én, majd Budapesten

hunyt el 1961. április 12-én. Iparoscsaládból származott. Apja gépészként dolgozott, majd sikerült földet bérelnie. Kassai az I. világháború idején teljes körű frontszolgálatot teljesített, azonban 1916-ban orosz fogságba esett, majd a szibériai hadifogolytáborban volt lehetősége megismerkedni a kommunista és szocialista eszmékkel. Ennek eredményeképpen 1921-ben belépett az SZKP-ba. Ekkor új feladatot kapott: Csehszlovákiában kellett pártmunkát végeznie, ám illegális tevékenysége miatt a csehszlovák hatóságok többször letartóztatták. Ezt követően irodai alkalmazott lett, majd különböző alkalmi munkákból kényszerült megélni. 1932-ben sikerült Moszkvában letelepednie, ahol a Kommunista Internacionálé munkatársaként fejtett ki tevékenységet. A Nemzetközi Lenin Iskola meghatározó tanáráként 1942-ig oktatott, ezt követően a Vörös Hadsereg politikai tisztjeként különféle hadifogolytáborokban agitátor lett. Ezenkívül az *Igaz Szó* című hadifogolyújság szerkesztője volt. Miután hazatért Magyarországra, az *Új Szó*, illetve az *Új Világ* szerkesztője lett. 1949-től az MDP KV Oktatási Osztálya osztályvezető-helyetteseként dolgozott, és az egyéves pártiskola igazgatója lett. 1950-től a marxizmus-leninizmus egyetemi oktatásának megszervezője és irányítója lett a Közoktatásügyi, majd a Felsőoktatásügyi Minisztériumban. 1953-ban nevezték ki az ELTE Lenin Intézet igazgatójává. 1956. januártól az oktatásügyi miniszter helyettese lett, majd 1957-től haláláig az MSZMP KB Pártiskolájának igazgatójaként látta el feladatait. 1959-ben megkapta a történelemtudományok doktora tudományos fokozatot (Sz. n., é. n. b).

Az ELTE ÁJK Tudományos Szocializmus Tanszékének egykori oktatójával, Schlett Istvánnal készült egy születésnap interjú, amely 2019-ben jelent meg. Ő 1990 után már a Politológia Tanszék meghatározó alakjaként dolgozhatott. A hosszú beszélgetésből csak a témám szempontjából releváns részt ismertetem. A kérdező a következőt szeretne tudni tőle: „Hogyan teremtdött kapcsolata az Állam- és Jogtudományi Karral, és mikor fogalmazódott meg Önben, hogy szívesen oktatna?”

Schlett erre ezt válaszolta: „Magyar György, az akkori tanszéki csoport vezetője eljött a Könyvtárba és megkérdezte, hogy lenne-e kedvem tanítani. Tanított engem az Egyetemen, innen ismertük egymást. Igen nagy kedvem volt, így rögtön igent mondtam. Óraadóként kezdtem, majd – ha jól emlékszem, 1969-ben – a Tudományos Szocializmus Tanszék tanársegédjévé lettem”. Ezt követően a kérdező inkább a politológia felé terelte a beszélgetést: „Milyen módon került érdeklődése fókuszába a magyar politikai gondolkodás történetének kutatása? Miért épp ez a terület ragadta meg?”

Schlett válasza: „Voltaképpen egy kudarc eredményeként. Hozzákezdtem a magyarországi szocializmus, szocialista gondolkodás történetének vizsgálatához. Azok között a keretek között tettem, amelyek között akkoriban ezt a diszciplínát művelték, vagyis az esztétörténet keretei között. A kandidátusi disszertációm írása közben azonban elakadtam. Nem jutottam eredményre, mert a források nem igazolták a korabeli szakirodalom alapján felállított hipotéziseimet. Kerestem a magyarázatokat, tágitottam a kört, korábbra mentem vissza az időben, a XIX. század végétől kezdtem a vizs-

gálódásokat. Az kiderült, hogy az előzményeket alaposan meg kell nézni. Rájöttem, hogy a szövegek nem értelmezhetők, ha kiemelem őket abból a politikai és szellemi kontextusból, amelyben születtek. Elkezdtem olvasni nemcsak a szocializmus, hanem az ellenfelek szövegeit is. A kudarc az volt, hogy három év alatt terveztem megírni a kandidátusi disszertációm, aztán egy évtized lett belőle” (Rác 2019). A nyitott gondolkodásra való hajlam csak felerősödik egy oktató esetében, ha megfelelő közegben találja magát.

Összefoglalás

Rövid írásomban igyekeztem bemutatni az ELTE marxizmus–leninizmus tanszékeinek egyik lehetséges történetét. Jól látható, hogy heterogén összetételű oktatói közösség működött a vizsgált oktatási egységen belül. Nemcsak a nők és a férfiak, a fiatal és az idősebb korosztály közötti különbség, hanem az ezekből fakadó szemléletbeli eltérések is megmutatkoztak.

Leginkább az ortodox és a heterodox megközelítés közti választóvonal lehet izgalmas abban a tekintetben, hogy hol húzódtak az esztörténeti vonalak az ideológiai oktatáson belül. Mindig voltak olyanok, akik kissé szabadabban, rugalmasabban értelmezték a marxizmus ideológiáját; jelentős részük a Lukács-iskolához kötődött (köztük is voltak, akik annyira szabadon értelmezték a marxizmus–leninizmust, hogy ezért látványosan ki is lettek átkozva, mint Kis János, Márkus György, Bence György, Heller Ágnes és Vajda Mihály), de a Lukács-iskolán kívül is – például Ágh Attila, Tőkei Ferenc, Ancsel Éva, Tütő László és mások – képviselték ezt a vonalat. Különösen a Kádár-korszak utolsó harmadában már nem ellenőrizték annyira szigorúan az embereket, mint azt megelőzően. A másik oldalon a rendszer keményvonalasai álltak, akik viszont szerették volna a hivatalos állami ideológiát szó szerint értelmezni, ami állandó konfliktust okozott a korszakban.

Az ELTE ideológiai oktatási egységei kiemelt szerepet és figyelmet kaptak a felsőoktatás rendszerében. Nem véletlen, hiszen ez volt az ország első számú tudományegyeteme, ahol tanár- és jogászképzés is folyt egyes karokon. A vidéki felsőoktatási intézmények igyekeztek igazodni az egyetemhez, hiszen a rangsor alapján ez a folyamat volt kimondva-kimondatlanul is elvárt.

Irodalom

- Borsodi Csaba 2018a. *A Kádár-korszak egyetemének bölcsészakara (1957–1989)*. <https://btk.elte.hu/tortenet> (Letöltés: 2026. 07. 06.)
- Borsodi Csaba 2018b. *Az átmenet (1945–1948)*. <https://btk.elte.hu/tortenet> (Letöltés: 2026. 07. 06.)
- Borsodi Csaba 2018c. *Az ún. szocialista egyetem kiépítése, működése (1948/49–1953)*. <https://btk.elte.hu/tortenet> (Letöltés: 2026. 06. 23.)

- Dupcsik Csaba 2008. Polgárosodási viták az 1970-es évektől az 1990-es évekig. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában*. Nyitott Könyvműhely. Budapest.
- Sz. n. 2004. *Az ELTE-n marxizmus–leninizmus tanszék létesül*. <https://m.mult-kor.hu/cikk.php?id=6761> (Letöltés: 2026. 06. 23.)
- Sz. n. (é. n. a): *ELTE Tudományos Szocializmus Tanszék*. <http://univa.mflsz.hu/index.php/elte-tudomanyos-szocializmus-tanszek> (Letöltés: 2026. 06. 23.)
- Sz. n. (é. n. b): Kassai Géza. In: *Digitális História Adatbázis – Történelmi Tár* https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4578&catid=74:k&Itemid=67 (Letöltés: 2026. 06. 23.)
- Rácz Anna 2019. *Születésnap interjú Schlett István professor emeritussal*. <https://www.ajk.elte.hu/szuletesnap-interju-schlett-istvan-professor-emeritussal> (Letöltés: 2026. 06. 23.)

BALÁZS GÉZA EGYETEMI TANÁRT KÉRDEZI RÁCZ MÁRK

MARXIZMUSOKTATÁS ÉS KRITIKAI ÉRTELMISÉG

Milyen emlékeid vannak a középiskolás korodban megtapasztalt ideológiai oktatásról? Milyen volt tanulni a világnézetünk alapjai című tárgyat?

A gimnáziumi világnézetórák (világnézetünk alapjai) nagyrészt a tananyaghoz kapcsolódó beszélgetésekből álltak. Arra természetesen nem emlékszem, hogy konkrétan végigvettük-e a tantárgy tankönyvének (Világnézetünk alapjai a középiskolák IV. osztálya számára, írta: Harsányi Iván, Varga Dénesné és Zrinszky László. Tankönyvkiadó, 1974) fejezeteit, de annyi rémlik, hogy az itt tárgyalt témák közül néhány már szerepelt történelemórán, és valamennyi később ismerős volt a katonaságnál és az egyetemen is. De haladjunk sorjában! A Világnézetünk alapjai tankönyv nagy fejezetei (előkerült a tankönyv, onnan idézem): A tudományos természetszemlélet (a természet általános törvényei), A dialektikus materialista társadalomfölfogás alapjai (Marx előtt és után, termelőerő, termelési mód, tulajdonviszonyok, osztályok, osztályharc, alap és felépítmény, társadalmi mozgások), A felépítmény eszméi (világnézet, marxista–leninista világnézet, a dialektikus materializmus anyagfogalma, tudat, idealizmus, vallás, erkölcs, magatartás, szocialista erkölcs, magánélet és közélet), A társadalom politikai élete (politika és állam, tökéss államok, szocialista államok, nemzetközi osztályharc, az emberiség jövője: a kommunizmus). Ezek a témák, kérdések előkerültek az órákon, sőt a nagyobb baráti beszélgetések során is.

Hová és mikor jártál középiskolába? Milyenek voltak az osztálytársaid? Milyen volt a kor hangulata? Mennyire voltatok fogékonyak arra az eszmére, amit heti egy alkalommal tanultatok? És ezenkívül történelemórán is?

A kőbányai I. László Gimnáziumban, negyedik osztályban 1978-ban a világnézetünk alapjai című tantárgyat egy nagyon kedves, fiatal tanárnő, Illy Andrásné tanította. Hogy a tankönyvből pontosan mit vettünk át a gimnáziumi világnézetünk alapjai órán, már pontosan nem tudom, de azt igen, hogy nagyon jókat beszélgettünk, vitatkoztunk, például leginkább Terényi Nándor, György István (későbbi kőbányai polgármester, majd államtitkár) és jómagam vittük sokszor a szót. Mivel az óra jórészt beszélgetés volt, nem volt semmi stressz. Kellett írni röpdolgozatot is, úgy emlékszem, jól sikerült. Bognár Józsefné Zalánka néni történelemóráin is szóba kerültek a marxizmus alapfogalmai, Zalánka néni nagyszerű tanár volt, a történelem alapfogalmait, alapkategóriáit következetesen megtanította – jórészt ennek köszönhetem, hogy fölvettem a bölcsészkarra (akkoriban nem besétáltunk, hanem nagyon megküzdöttünk a felvételiért), s hogy azóta folyamatosan az egyetemen vagyok: eljutva a hallgatói státusztól a professzorságig. De volt még egy sajátos előzmény, amiről kevesen tudnak. Talán

1974-ben, amikor nyolcadikos általános iskolás voltam a Keresztúri úti általános iskolában, Paunz Imréné magyartanárnőnk kapott lehetőséget egy kísérleti tantárgy bevezetésére, ez volt az állampolgári ismeretek. Úgy emlékszem, hogy már ott is szóba kerültek ilyen témák. Egy sokszorosított tankönyv is volt, de már nincs meg.

Az egyetemen is voltak ideológiai tárgyak, amelyekből vizsgázni kellett. Neked melyek voltak ezek? Mikor vizsgáztál belőlük? Ez csak kollokvium volt vagy szigorlat is? Né-tán államvizsga?

A középiskola és az egyetem között egy évig sorkatona voltam Hódmezővásárhelyen. Ne feledjük, hogy ott is volt politikai-ideológiai képzés! Arra emlékszem, hogy nagyon leegyszerűsített, unalmas előadásokat kellett hallgatnunk támla nélküli padon ülve, többnyire úgy, hogy az előttünk ülő hátára hajtottuk a fejünket, és aludtunk. Elővettem az egyetemi indexemet (nekünk még volt indexünk, azaz lecke-könyvünk), onnan tudom földézni az egyetemi ideológia-oktatást. 1979/1980. tanév 1. és 2. félév: Politikai gazdaságtan előadás és gyakorlat (Rovó Jenő), 1980/1981. 1. és 2. félév, 1981/1982. 1. félév: Dialektikus és történelmi materializmus (Nagy László), 1981/1982. 1. és 2. félév: Tudományos szocializmus (Köpeczi N. Gábor), 1982/1983. 1. félév: A munkásmozgalom története (Gazdik Gyula), de ugyanekkor itt fölbukkant már egy másik, kötelezően választható „ideológiai” tárgy is (talán már a bölcsész-kari „lazítás” szellemében): Az Újszövetség (Horváth Pál). A harmadik tanév félévének végén volt egy szigorlat Filozófia címmel (1981. XII. 29.) Nagy László tanár úr bejegyzésével (jeles). Emlékezetem szerint az államvizsgáimnak (1984: magyar, népművelés; 1985: néprajz) nem volt része ideológiai tárgy; viszont a kisdoktorinak része volt. 1985-ben tudományos továbbképzési ösztöndíjas voltam, a képzést az MTA szervezte, ott mintha lett volna ideológiai tárgy, például ott hallgattam Gerő András tanár urat, akivel később jóba is lettem. 1987-ben doktoráltam nyelvészetből, és a doktori értekezés benyújtása mellett vizsgát is kellett tennem. A szakmai kérdéseket az áldott emlékezetű Rácz Endre tanár úr tette föl. Az ideológiai tárgyat a doktorandusz választhatta, és mi akkor már az egyéb kategóriából választottunk szívesebben szociológiát, pszichológiát. Mivel az egyetemen az egyik legkedvesebb tanárom Csepeli György volt, én a szociálpszichológiát választottam, így a doktori vizsgabizottságban ott ült Csepeli tanár úr (emlékezetem szerint Egerből esett be; ha elakadt volna a vonat, nem lettem volna doktor). Azután a kandidátusi fokozatnál és a későbbiek során már mintha nem lett volna ideológia. 1990-ben szereztem meg a kandidátusi fokozatot. Egy biztos, Csepeli tanár úrral ma is nagyon jó viszonyban vagyok, sokszor találkozunk Zamárdiban, és rendszeres előadója a szabadegyetemeinknek.

Ki volt a filozófiatanárod? Milyen emlékeket őrzöl róla?

A lecke-könyvből felsoroltam a tanárokat. Rovó Jenő tanár úr kicsit vaskalapos volt, emlékszem, vitatkoztunk vele a politikai gazdaságtan kapcsán arról, hogy a kapitaliz-

mus csak nem akar összeomlani. A „dialmat”-tanárom egy nagyon kedves, jóra való fiatal, azt hiszem filozófus tanár volt, aki nem akart semmit sem ránk erőltetni. A tudományos szocializmusra nem emlékszem, mert még a címe is elriasztott; hogy lehet a szocializmus tudományos. A munkásmozgalom történetére sem emlékszem, bár pontosan tudom, hogy mely nap alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja (1918. november 24-én); gondolom, ezt ma már senki sem tartja számon. Erre azért emlékszem ennyire pontosan, mert a gimnáziumban én voltam az iskolarádiós, és 1975-ben arra kértek, hogy készítsek ezen a napon egy emlékműsort, amit óra közben az egész iskola meghallgat. Az irodalmi szöveget valamelyik magyartanár hozta, a diákok szépen elmondták, én pedig zenét tettem alá. Kerestem egy indulót, kiderült, hogy az osztrák császárság indulója volt, a Götterhalte, ezzel indult a műsor, az osztályokban vigyázzba álltak, az igazgató is, akinél éppen valamilyen küldöttség volt. Utána jöttek a felolvasások, majd a végén az Internacionálé. Nem sokkal a műsor után jön az igazgató, hogy miféle zenét adtam én be. Fogalmam se volt. Akkor ott majdnem véget ért a rádiós pályafutásom, de Farkas István igazgató úr végül is elnézte, Monostori Ildi néni fizikatanár, az iskolarádió patronálója pedig meg is magyarázta, hogy hát éppen akkor bomlik fel az osztrák császárság, amikor jön a fényes kommunizmus... Nagyon nagy tanulság volt számomra, de végül maradhattam rádiós, és annyira megszerettem, hogy az egész életemet végigkísérte, több ezer rádióműsor van mögöttem. A példa azért érdekes, hogy a jó pedagógus nem töri derékba egy diák életét...

Mennyire szüremkedtek be az egyetem éveit alatti napi politikai események? Pl. iránti forradalom, Brezsnyev halála, moszkvai olimpia, Andropov halála stb. Hogyan reagáltak erre a csoporttársaid, illetve te magad?

Én a budapesti bölcsészkarra jártam (ELTE), mindig ez volt az értelmiségi kritikai gondolkodás fellegvára (azután pedig évtizedekig ott tanítottam). Minden politikai eseményre reagált az egyetemista közösség, mindig fölkerültek falragaszok (ame-lyeket vagy leszedtek, vagy nem), padok alatt olvastuk és körbeadtuk a Beszélőt és számos más szamizdatot. Számos későbbi politikus is odajárt. Emlékszem, egy vidéki néprajzi konferencián, Tatán, egy faházban aludtam a későbbi nagy SZDSZ-es politi-kussal, aki egész éjjel szidta a Kádár-rendszert. Egyetemista koromban haltak meg sor-ra a szovjet pártfőtitkárok: Brezsnyev, Csernyenkó, majd jött Andropov, a glasznoszty és a peresztrojka (nyilvánosság és átalakítás), beszűrődött a munkahelyi szesztilalom. Andropov színre lépésekor furcsa körülmények között meghalt Elbert János, majd pe-dig az egész családja, az őt jól ismerő tanárok – máig tartó – összeesküvés-elméleteket szöttek. Egyetemista koromban már aktívan gyűjtöttem a városi graffitit, értelemszerűen a politikai graffitiket is. Eszembe jut egy akkor nagyon aktuális, közöltem is valamelyik könyvemben: „Vigyázz Malvin, jön a Falkland” (1982. április 2-én az Egyesült Ki-rályság megtámadta az Argentínához tartozó Falkland-szigeteket). De ha már graffiti,

egyik tanárom szerint 1956 után először én írtam le könyvben – 1983-ban a Firkálások a gödöllői HÉV-en című kötetemben –, hogy „nem kell nekünk szovjet ékszer (bilincs)”. És nem kellett félnem attól, hogy ebből nagy baj lesz – egy év múlva már tudományos továbbképzési ösztöndíjas lehettem, két év múlva pedig tanársegéd. Azért volt egy kis szorongás bennem. 1985 táján be akartak léptetni a Bölcsészettudományi Kar pártszervezetébe. Én pedig nem akartam. Kérték, hogy írjam ezt le. Leírtam, hogy ideológiailag még nem érzem magam eléggé érettnek erre a feladatra. A párttitkár, egykori tanárom ezt nehezményezte, és azt dörmögte, hogy ezt még megbánhatom. Hát meg is bántam: ő pártvonalon hamar igazgató, majd a későbbiekben akadémikus lett – én pedig nem.

Voltál-e kapcsolatban tanársegédként ideológiai oktatókkal? Hogyan élték meg a rendszerváltást a marxizmus oktatói az ELTE-n?

Nem voltam kapcsolatban ideológiai oktatókkal, de arra emlékszem, hogy a rendszer-változást nehezen élték meg, hiszen őket „páriaként” kezelték. Az ideológiai tanszékeket gyorsan átkeresztelték filozófiatanszékekre, egyre több lett a filozófiatörténet, a metafizika, a vallástörténet; és eltűntek a marxista ideológiai tárgyak. Ha jól emlékszem, 1987-ben történt meg az ELTE Bölcsészettudományi Karán a megszólításváltás. Addig Tisztelt Dékán Elvtárs! volt a megszólítás, ami hirtelen Tisztelt Dékán Úr!-ra változott. Ezt is dokumentáltam a megszólításokról szóló tanulmányomban. Az elvtárs egyébként kizárólag a dékánra és a dékáni hivatal vezetője vonatkozott, rajtuk kívül mindenki tanár úr, tanárnő, professzor úr, professzor asszony stb. volt. Körülbelül ugyanekkor történt, hogy a bölcsészkar címe is változott: Pesti Barnabás utcából Piarista köz lett.

Milyen nyelvi eszközökkel igyekeztek alátámasztani az igazukat az ideológusok? Miért volt visszatérő szófordulat a „leigáztuk a természetet” vagy a „korunk kérdései”?

Én inkább olyasmire emlékszem, mint hogy a szocializmus magasabb rendű államforma, a cél a kommunizmus, amikor mindenki a szükségletei szerint részesedik a javakból, valamint hanyatló kapitalizmus; és persze a korábbi korszak ideológiai töltetű frázisai is éltek még, amelyeket az 1969-ben készült, de a nagyobb közönség számára csak egyetemista koromban, 1979-ben bemutatott, A tanú című filmből ismerhetünk. Új magyar narancs: kicsit sárgább, kicsit savanyúbb, de a miénk; Hagyjuk a szexualitást a hanyatló nyugat ópiumának!; Az bennük a gyanús, hogy nem gyanús; Elnézést, Virág elvtárs, de ez az ítélet; A tények makacs dolgok; Ha valamit szeretek magamban, az a szerénység; Pelikán József vagyok, elnézést kérek a zavarásért, engem kellene felakasztani...; Én csak azt mondom, Pelikán elvtárs, a nemzetközi helyzet egyre fokozódik. A szocializmus agyonsulykolt nyelvi eszközei közül én már rögtön a rendszerváltás után kiiktattam

a reform és a fejlődés szavakat. Később találkoztam Hamvas Béla gondolatvilágával, Hamvas szerint: fejlődés természetesen nincs (Scientia sacra), valamint „bárgyú fejlődésméletről” beszél (Patmosz), és kemény kritikáját adja a marxizmusnak.

Ezek a megkonstruált kifejezések mennyire lehettek hitelesek a kor emberének? Vagy teljesen természetesnek tűntek?

Ma már úgy látom, hogy a marxizmus, igaz leegyszerűsített, később pedig vulgarizált, de mégiscsak jól megérthető történelemfilozófiai, társadalommagyarázati alap. A 19. században felbukkanó jogos társadalmi egyenlőtlenségekre, az azokból fakadó kizsákmányolásra, rossz közérzetre kívánt gyógyírt adni. Mivel nem volt bonyolult magyarázat, az alapjait sokan meg tudták érteni, és ehhez igazítani az életüket. Számukra tehát hitelesnek tűnhettek. Valljuk be, a komolyabb filozófiai munkák nem érnek el tömegeket. Ebben volt más a marxizmus, de a kritikai értelmiség mindig távolságtartással ítélte meg. A marxizmus ugyanis 1948-tól elég következetesen áthatotta a tudományokat: marxista történelemszemlélet, marxista nyelvtudomány, marxista esztétika stb., de a tudósok egy része ezt soha nem fogadta el, s ha meg akart jelentetni tanulmányt, könyvet, akkor továbbra is a saját tudományos meggyőződésével és nyelvezetével írt, legfőljebb a munka végére odabiggyesztett egy „vörös farkat”; vagyis leírta, hogy nagyon helyesen a nagy marxisták is felhívták már erre a figyelmet.

Mennyire értették meg a hallgatók a marxizmus–leninizmus oktatóinak nyelvezetét?

Az ELTE bölcsész kara mindig a sokszínűségről volt híres: oktatóink kisebb része volt kimondottan marxista, a többi kritikával és iróniával szemlélte a marxista nyomulást. Ezért a hallgatók mindkét irányból kaphattak impulzusokat, és akinek volt ehhez érzéke, ki tudott alakítani kritikai álláspontot. Emlékeim szerint a hallgatók nagy része kritikusán szemlélte a marxizmus–leninizmust.

Milyen nyelvi eszközöket vettek igénybe az ideológiai oktatók annak érdekében, hogy jobban megértessék magukat, és elfogadtassák az általuk oktatott tantárgyakat?

Nem emlékszem jó marxista előadókra és jó előadásokra. Az ideológiai tárgyakat nem választottuk, azokat kötelező volt fölvenni és elvégezni, ezért eleve idegenkedtünk tőlük. Az oktatók nagy része ezt tudta, és hiába is próbálta volna vonzó retorikai eszközökkel megnyerni a hallgatókat, úgysem sikerült volna. Nem is emlékszem ilyenre. Egy eset jut eszembe, amikor az egyik „polgáztanárunk” meglehetősen fölemelte a hangját, hogy márpedig a szocializmus gazdaságtana fejlettebb, és le fogja győzni a kapitalizmust, és punctum!

BODNÁR ILDIKÓ

„TARKA LEPKE, SZÉP ARANY PILLANGÓ!” KÜLÖNLEGES ALBUMOK A TINTA KÖNYVKIADÓ KÍNÁLATÁBAN

A leginkább nyelvészeti szakkönyveknek, a magyar nyelvtudomány kézikönyveinek és segédkönyveinek, valamint a nyelvtanulást segítő, változatosnál változatosabb egy- és többnyelvű szótáraknak, nyelvkönyveknek, feladatgyűjteményeknek a megjelentetésére szakosodott Tinta Könyvkiadó a 2010-es évektől kezdve nem is egyszer rukkolt elő egy-egy értékes, olykor 100 évesnél is régebbi, a saját korában is már nagy jelentőségű, de a fentiektől eltérő témakörű munka, reprezentatív kötet, album újbóli megjelentetésével. Ezek egy része a magyar nyelv és irodalom remekeihez kötődik, de egészen más témájú könyvek is találhatók közöttük.

Az albumszerűen nagy alakú, nagy terjedelmű reprint kiadványok sorában – először tizenkét éve, 2014-ben – jelent meg a kiadó kínálatában a *Káldi-biblia* hasonmás kiadása. A rendkívül nagy jelentőségű kötet éppen az idén ünnepli megjelenésének negy századik évfordulóját.

Megilletődöttség nélkül aligha lehet fellapozni ezt a nagy méretű, súlyra sem éppen könnyű kiadványt. Egyszerű kézbe vétel helyett ajánlatosabb letenni magunk elé az asztalra, s úgy kezdeni olvasni az oldalakat. Az Ó- és az Újtestamentum 1147 oldalán felül még további közel 100 oldalon több kiegészítést is (pl. három apokrif írást, névmutatókat és bibliai lajstromokat) tartalmazó hatalmas könyv ódon hangon, de nagyrészt ma is jól érthető nyelven szól az olvasóhoz. Az akkori helyesírás szerinti olvasás sem jelent nagyobb gondot: „*Vegyétek oktatásomat és nem a' pénzt: a' tudományt választászatok inkább hogysen az aranyat. Mert jobb a' bölcsesség minden drága dolgoknál: és semmi kívánatos dolog a' hoz nem hasonlítottathatik*” (Példabeszédek könyve 8, 10–12).

A nagyon szép kiállítású, nagy alakú reprint kiadványok sorozata 2020-ban *Az ember tragédiája* Zichy Mihály képeivel illusztrált, eredetileg 1893-ban megjelent albumával folytatódott, az album megjelentetésével mintegy előre köszöntve a kétszáz éve született Madách Imrét és az akkor még csak közelgő 2023-as jubileumi évet. 2024-es az *Arany János balladái* szintén Zichy Mihály illusztrációival bemutató album. Ennek eredetije 1895-ből datálódik. Ezek mellett zömmel a 2020-as évek során természettudományi albumok is megjelentek, szemet-lelket gyönyörködtető képek százaival.

A reprint könyvek listája az említett néhány kiadvánnyal messze nem merül ki; az évek során igen sok értékes, a könyvtárakban is szinte fellelhetetlen múltbeli nyelvészeti munka, szótár, szépirodalmi mű jelent meg a kiadó tevékenysége nyomán.

Természettudományos albumok a Tinta Könyvkiadó kínálatában

A természettudományokhoz, de inkább: a természethez kapcsolódó albumok is napvilágot láttak a Tintánál. 2022-ben nagyjából egyszerre jelent meg A növények természetrajza képekben, amelyet először éppen 140 évvel korábban, pontosan 1882-ben adtak ki, valamint Magyarország lepkéi, amely egy 1907-ből származó album reprint kiadása volt. Majd 2025-ben találkozhattunk a Madarak természetrajza képekben című, akkor éppen százötven éves kötettel (eredetije 1875-ből való), ahogy a 2025-ös, a Virágos növények albuma címet viselő kötet is. Ennek eredetije ugyancsak az 1900-as évek legelején jelent meg. Igen jól beleillik a sorozatba az 1907-ben született Növényi díszítő motívumok album is, amelyik 2024-ben jelent meg.

A kiadó megbízásából – a mai olvasót segítő – madarász és lepkész szakember működött közre az említett köteteknek a napjainkban használatos nevekkal való kiegészítésében. Hiszen sokatmondók a nyelvújítás kori vagy talán még korábbi *halászo csermőly* (ma: halászsas), *bájdalú zenér* (fülemüle), *fehér billegény* (barázdabillegető) és más hasonló madárnevek, vagy a pillangóknak és lepkéknek adott furcsa elnevezések, ám csupán ezekkel az albumok – mai könyvekként legalábbis – kevésbé lennének használhatók. (Bár a madár-, illetve pillangó- és lepkenevek korántsem azonos ismertségűek s főként nem ugyanolyan gyakori használatúak az olvasók körében.)

A közelmúlt két további kiadványa teszi még teljesebbé a sorozatot: a 2025-ben megjelent Hoffmann–Wagner-album Magyarország virágos növényei címen és az ugyancsak 2025-ös megjelenésű, Schubert G. Henrik által létrehozott és Passlavszy József által magyarított Az emlősök természetrajza képekben című kötet. Az előbbi album német eredetije az 1880-as évek folyamán kiadott *Pflanzen-Atlas* volt, ennek a magyar viszonyokra átdolgozott változata 1903-ban jelent meg. Az utóbbi kötet pedig, a világ emlősállatait bemutató 1887-es magyar változat szintén német eredeti nyomán jött létre.

Az albumok sorozata egyre bővül; legújabb, 2026-os képviselőjük ismét szép-irodalmi témájú: Mikszáth Kálmán *Jó palócok* című elbeszéléskötete. Ezzel a Tinta Könyvkiadó az elbeszéléseknek egy Mikszáth-korabeli kiadó 1882-es, ugyancsak gazdagon illusztrált kiadványát jelentette meg újra. A kivitelezés ebben az esetben is a Phyteas Könyvmanufaktúrát dicséri. A kiadó kiadványai között, ahogyan eddig is, a jövőben is minden bizonnyal még számos hasonló vállalkozás szerepel.

Kapcsolat egy reprint kiadvány és Krasznahorkai László között

A bemutatott gazdag választék láttán bajban lenne a könyvismertetés írója, ha választania kellene, melyik kiadványt is mutassa be részletesebben. Ez alkalommal azonban egy másik könyv sietett a segítségemre, amelyből itt néhány sort idézek.

- „*A lepkékhez a csodálat és a szeretet fűzte, a hernyókhoz a szeretet és a csodálat, bár amikor szóba került, miért pont a peték, meg a hernyók, meg a bábok meg a lepkék, mindig azt felelte és mindig ugyanazokkal a szavakkal, hogy azért, mert ezek*

nem csípnek, nem szúrnak, nem harapnak,

és ez valóban nagy szerepet játszott az irántuk tanúsított korai érdeklődésben, de felnőttkorában már, ha lett volna bizalmasa, elmondta volna, hogy igen, kezdetben a nem csípnek – nem szúrnak – nem harapnak hármassága meghatározó szerepet játszott a kedvtelésében, majd szenvedélyében, de a leglényegesebb igenis a csodálat lett az egyik irányba és a szeretet a másik irányba...”

A részlet Krasznahorkai László Nobel-díjas írónk 2025 végén megjelent, *A magyar nemzet biztonsága* című és *Vadászat pillangóra* alcímet viselő könyvéből, annak ötödik fejezetéből (avagy ötödik mondatából) való. Az idézett sorok a regény egyik főszereplőjének, a Magyar Természettudományi Múzeum munkatársaként dolgozó, de szabadidejében is a lepkékkel foglalkozó kutatónak a gondolatait szólaltatják meg. A lepkék adták az ihletet a könyv borítóját tervező Pintér József számára is, aki a külső borító mindkét oldalán lepkék tucatjait vonultatja fel, igaz, nem a mindenféle színekben pompázóakat, hanem a lepkegyűjtemények kevésbé színpompás darabjait. A lepkevadászat műveletének bemutatása többször is megjelenik az oldalakon; részben – a második és az utolsó fejezetben való feltűnésével – keretbe is foglalva a történetet, részben pedig a nyolcadik fejezet igen részletes rajzában, ahol a Paks határában található Ürgemezőn lépésről lépésre nyomon követhetünk egy lepkevadászatot. A regény lepkéiről és pillangóiról olvasva bizonyára nem én vagyok az egyetlen, aki a lehető leggyorsabban fel akart volna ütni egy lepkéről szóló könyvet, leginkább egy lepkealbumot, hogy utána is nézzen e különleges s valóban érdekesen – az író hősenek köszönhetően pedig –, szinte szenvedélyes hangon bemutatott kis lényeknek. Ezt az utánanézést a már említett, Tinta Könyvkiadó által kiadott album révén én meg is tehettem. Ekkor egy merész, valójában eléggé utópisztikus ötlet is megfogalmazódott bennem. Milyen jó lenne, ha az Ünnepi Könyvhéten a Tinta Könyvkiadó és a Magvető Kiadó egymás szomszédságában lenne! Az olyan olvasók, akik Krasznahorkai László könyvei iránt érdeklődve a Magvető pultjához mennek, és *A magyar nemzet biztonsága* című könyvet már olvasták, szinte bizonyos, hogy lecsapnának a szomszédos kiadó lepkés albumára! A leghíresebb magyar lepkekutatók, avagy lepkészek nevét a Krasznahorkai-könyvben is megtaláljuk, annak 84. oldalán; benne van többek között Abafi-Aigner Lajos neve is.¹

¹ Krasznahorkai László lepkéiről eszünkbe juthat egy másik Nobel-díjas író lepkevilága is. A Száz év magány egyik állandó jelképe: a sárga pillangó. Gabriel García Márqueznek a kolumbiai Aracatacában (a regényben: Macondo) lévő szülőháza múzeum, de még számos emlékhely található itt: Remedios ~ Meme igen giccses szobra, a vasútállomás, a templom, Melchíades fiktív sírja. Mindenütt, mindenhol sárga pillangók – a regény visszatérő motívumai. Előbb csak sárga virágok: „amikor az asztalos mérté-

Magyarország lepkéi

A huszadik század elején egy német kiadvány (az 1899-es Berge-féle lepkékönyv – Berge’s Schmetterlings-Buch) nyomán vállalkozott Abafi-Aigner Lajos a lepkék, közöttük a Magyarországon akkor föllelhetők bemutatására. A könyv 1500 fajnak a leírását tartalmazza, s közülük 870-nek az ábráját is.

Az album bevezetésében a Krasznahorkai-könyvben is sokat emlegetett pete-, hernyó-, báb- és imágóállapotról (a lepke testrészeiről: fej, tor, potroh, a fejen a szemekről, csápokról, szájról – az ún. szipókáról, majd igen részletesen a szárnyakról stb.) van szó. Ezt követően a lepkék életviszonyairól, hasznukról és kárukról, kialakult rendszerükről szóló leírás után olvashatunk még a tenyésztésükről, a gyűjtésükről, a gyűjteményekben való feldolgozásuknak módozatairól. A Bevezetésben olvashatók ezek a sorok:

- „Alig akad ifjú, aki e kedves állatkákat ne hajszolta volna vagy irántuk legalábbis ne érdeklődött volna... Már az ókorban magukra vonták a figyelmet a lepkék és még inkább azok csodálatos átalakulásai. A halhatatlanság jelképének tekintették őket, összehasonlítván a bábból kikelő lepkét a lélekkel, amely az élettelen testből a mennybe száll.”

A nagyobb részt ma is helytállónak tekinthető tanulmányt a lepkék rendszeréről (rendekről, családokról, nemzetségeikről, nemeikről, fajaikról és fajváltozataikról, konkrét példányaikról) szóló 123 oldal után mutatók követik, először latin nyelven. A magyar nyelvű, ún. összetett mutatót Kiss Gábor készítette. Ezután lapozhatjuk fel az album ötven színes oldalát. A gyönyörű képeken található lepkék magyar nevének mutatóját és annak bevezetőjét Bálint Zsolt készítette el. Ebből kiderül, hogy a lepkékhez kapcsolódó névadás máig nem lezárt terület. Fontos megállapításai, hogy a magyarság körében nem alakult ki neve a legtöbb lepkének, s hogy a helyes elnevezésekben a rokonsági viszonyokat tükröztetni kell. A neveket illetően csak pár példát hozok: A 11. táblán a különféle *tarkályokat* találjuk meg, a 41.-en *naplászokkal*, *virázosokkal*, *sugarászokkal* és *mázkákkal* találkozunk. (A lepkék elnevezésének kérdéseit részletesen tárgyalja az interneten is olvasható Bálint Zsolt-tanulmány [2016] *A nappali lepkék magyar neveiről*.) Itt a kérdéskör történeti áttekintésétől kezdve napjaink gya-

ket vett róla a koporsóhoz, az ablakon át látták, hogy apró, sárga virágok hullanak az égből. [...] Annyi virág hullt az égből, hogy reggelre vastag szőnyeg lepte be az utcákat...” A vonat is sárga: A sárga vonat „annyi kétséget és bizonyosságot, annyi örömet és balszerencsét, annyi változást, nyomorúságot és keservet hozott Macondóba”. Majd a regény legszebb, legtisztább és legtragikusabb szerelmi jelenetében előkerülnek a pillangók: „A sárga pillangók minden alkonyatkor elárasztották a házat”, „rájött, hogy a sárga pillangóknak valami közük van hozzá” (Maurizio Babilonia munkáshoz). Ezekkel a sárga pillangókkal, vagyis a tiszta szeretet, szerelem emlékével van ma tele Aracataca. – A sárga pillangó: archetípus. A görög-római mitológiában szerelemszimbólum. Psychének pillangószárnyai vannak, Erész pillangókkal szánt (Balázs G. 2017).

korlatáig sok minden elolvasható. Ám ezúttal elégedjünk meg a reprint kiadású album képeinek lapozgatásával! Az összesen 50 táblán csaknem ezer (egészen pontosan 935) színes kép a legszorosabb része ugyanis Abafi-Aigner albumának. „Mivel az elmúlt több mint 100 évben sem jelent meg hasonló teljességű és alaposságú munka a hazai lepkefaunáról, ez a mű abszolút hiánypótlónak számít még ma is” – olvashatjuk a munka ismertetőjében.

A Tinta Könyvkiadó nagyon szeretheti a lepkéket. Korábban két kifestőkönyveket is kiadott a lepkékről: Magyarország lepkéinek kifestőkönyve 2016, A világ lepkéinek kifestőkönyve 2017.

Irodalom

Balázs Géza 2017. Márquez sárga pillangói. 2017. márc. 28. <https://www.balazsgeza.hu/?p=7196>.)

Bálint Zsolt 2016. A nappali lepkék magyar neveiről. Regiograf Intézet, Pécs. https://real-j.mtak.hu/14724/1/EPA01957_e-acta_x_11_2016.pdf.

H. TÓTH ISTVÁN

IDEJE, HOGY LÁSSUK A MEDVÉT!

Forgács Tamás: Lássuk a medvét! Szólásmagyarázatok dióhéjban
(Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2026. 210 lap)

Szólásmagyarázó Forgács Tamás – „Van-e, ki e nevet nem ismeri?” Kölcsönvettem aktualizálva Petőfi Sándornak a színlapkörmölgető Megyeri Károlyról valló életképe versfelütő kérdését *A tintásüveg*ből.

Nem véletlen ez az alkotói-szerepköri kapcsolatpárhuzam két más-más korban élő és hivatású személy között.

A színlapkörmölgető Megyeri Károly (Stand Károly) nemcsak Vörösmarty Mihály, hanem Petőfi Sándor kedvelt színésze is volt annyi-annyi lelkes színházbaráttal együtt.

A szólásmagyarázó Forgács Tamás nyelvész, a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanára, akinek a *Történeti frazeológia. A történeti szólás- és közmondáskutatás kézikönyve* címmel készített, a Tinta Könyvkiadónál 2021-ben megjelent kötete azért is korszakos, mert új, további kutatásokra ösztönző szemlélettel elemzi proverbiumkincsünket. Mindeközben szerzőnk nemcsak a Magyar Rádió *Édes anyanyelvünk* műsora számára szálazott szét – háttérismeretek bemutatásával együtt – szólásokat és közmondásokat, hanem újabb és újabb könyvei is napvilágot láttak nyelvünk tanulságos bölcsességeiről, nyelvünk rendkívüli gazdagságú ékköveiről. Forgács Tamásnak, korunk élenjáró szólás-, szóláshasonlat- és közmondáskincs-kutatójának, a Tinta Könyvkiadó Arany Penna díjas szerzőjének a 2026. évi könyvhétre jelent meg a *Lássuk a medvét!* című, 550 kifejezést, szólást taglaló könyve. Szerzőnk dióhéjnyi, tulajdonképpen esszészerű, definíciókra hajazó szólásmagyarázatai éppúgy értékesek, amint az azokat magába foglaló kötet egésze is. Az itteni elemzések a kognitív metaforaértelmezések körébe emelik az olvasó figyelmét, tudatosítva, hogy nemcsak szép szavak, szófüzerek láncolatai a közmondások és a szólások, hanem a gondolkodásunk, a világról való felfogásunk alapjai is egyúttal.

A *Lássuk a medvét!* című, rendkívül gazdag példaanyagú szólás- és szárnyaszó-gyűjteményt lapozva Gárdonyi Géza felelősségünket növesztő vallomása juthat eszünkbe: „Minden nemzetnek főkinse a nyelve. Egy nemzet bármit elveszthet, visszaszerezheti, de ha a nyelvét elveszti, Isten se adja vissza többé.”¹ Ez a Forgács Tamás-kötet szemléletével, példabőségével, szellemes és tanulságos dióhéjnyi elemzéseivel nyelvünk és kultúránk megőrzésében is erősíti az Olvasót, nemcsak anyanyelve őrzésében, anyanyelvhasználata gondozásában. Nem véletlenül gondolunk arra, hogy *jellegré* tekintettel valóságos enciklopédikus kötetet lapozgatunk, amikor szóláskincsünknek a különböző idő- és jelentésbeli rétegeit taglaló kiadványt böngésszük. Arról

¹ Gárdonyi Géza 1938. *Magyarul így*. Dante Könyvkiadó, Budapest.

van szó, hogy az *enciklopédia* a görög *enkükliosz paideia* (ἐγκύκλιος παιδεία) kifejezésből eredeztetve általános, mindenre kiterjedő oktatást jelent, abból olvadt össze egyetlen szóvá, és jelentése szerint olyan átfogó ismerettár, amely rendszerezett formában tartalmaz információkat különböző tudományterületekről. Kétségtelenül ilyen a *Lássuk a medvét! Szólásmagyarázatok dióhéjban* című, 550 kifejezést, szólást taglaló Forgács Tamás-könyv.

A Magyar Rádió adásaiban elhangzott előadásai alapján írta meg szerzőnk a jelen kötet rövid lélegzetű fejezeteit. Az elhangzott rádióműsorok szigorú időkeretével magyarázandó a rövidség. Az egyes fejezetek azonos szerkezetűek: a pár mondatos bevezetőt a konkrét, vagyis a kiszemelt, pontosan megválasztott szólások, közmondások, szárnyas szavak, frazémák történetének a bemutatása, a feltárt jelentésvilágok értelmezése folytatja. A *Lássuk a medvét!* szövegeinek – az olvasóra tekintettel – az egyik igen dicséretes jegye az előbeszédyszerű ismeretterjesztő stílus következetes alkalmazása. Ennek a tudományosság vonatkozásában olyan látható jele is van, hogy Forgács Tamás nem törte meg, nem szabdalta ízekre a lendületes szövegfolyamait bibliográfiai forráshivatozókkal, de nem maradt adósunk sem, tudniillik a Felhasznált irodalom rész körülbekintő segítséget nyújt az utánkereséshez, a részletes nyomon követő kutatáshoz is.

A Jeles napok (I. fejezet: 9 esszé) vízkeresztől vezeti karácsony felé az olvasót. Olyan ez a fejezet, mint ama csepp a tengerből, mert képes a 9 esszé a maga 39 jelentésértelmezésével a teljesség megmutatására. Arról van szó, hogy az is, aki jártas a magyar művelődéstörténet jeles napjainak sokágú világában, ugyanígy a kíváncsiságtól vezérelt érdeklődő is lelhet új árnyalatokat, sőt, aki ez idő tájt keres utat, fogódzót a jeles napi sokaság felfedezéséhez, ő is biztosan megelheheti itt a segítőkész szellemi útmutatóját.

A Szárnyas szavak (II. fejezet: 6 esszé) valójában a szállóigék körébe kalauzolja az olvasót. Kit ne ragadnának meg az elemzésül választott bibliai, ó- és újszövetségi eredetű kifejezések vagy irodalmi művek, politikai beszédek híressé vált ilyen-olyan mondásai. Dicséretes, hogy szerzőnk röviden és világosan el is magyarázza a közmondások és a szállóigék különbözőségeit. Az ebbe a fejezetbe emelt példák értelmező körülménye azért is tudásbővítő, mert rávilágít a szárnyas szavaknak a korunk nyelvhasználatában való érvényességére is. Ennek a fejezetnek a 25 elemzése tudásfrissítő és tudáskiegyezítő is egyúttal, mivelhogy az átvitt, azaz a képes-metaforikus jelentésvilágokat is fel-felillantja.

Az „Állati” szólások (III. fejezet: 13 esszé) nyelv- és kultúraközösségünk kifogyhatatlannak is nevezhető vidékeire hívják az olvasót. Szerzőnk azért is tekinthető a parömiológia, vagyis a közmondáskutatás jeles szakértőjének, mert ahol alkalom nyílik erre, ott frazeológiai egységeket, azaz állandósult, rögzült szókapcsolatokat is bevon az értelmezés folyamataiba. Tekintettel arra, hogy a *farkas*, a *disznó*, a *holló*, a *kecske*, a *ló*, a *tyúk*, a *kakas*, a *szamár*, az *oroszlán*, a *macska*, a *kutya*, a *liba* számos szófordulatunkban gyakran szerepelnek a természetes összehasonlító megfigyeléseink folyamánként, ezért a szólás- és közmondáskincsünk is bővelkedik a róluk valló véleményekben.

A Színről színre ... (IV. fejezet: 6 esszé) jóvoltából a *fekete*, a *fehér*, a *piros/vörös* színek és színnévi komponensek úgyszintén megjelennek proverbiumaink, valamint

frazeológiai egységeink köreiben. Forgács Tamás kutatói-elemzői felkészültségét igazolja például a *feketelevessel* kapcsolatos helyzetmondatok egybevetése, így Thököly Imrével összefüggésben Arany János és Gárdonyi Géza műveire figyelve, továbbá Csefkó Gyula nyelvészünk adatvizsgálatára tekintettel. Hasonló művelődéstörténeti ismeretbőséggel találkozhatunk akkor is, amikor a szerző összehasonlítja a *fehér ház, fekete kenyér* mondásunk jelentésmagját a *fenn az ernyő, nincsen kas* fordulattal. Aki a zsidó–keresztény hagyomány-, szokás- és életmódvilágokat szeretné fellelni a színekre különös tekintettel, szólás- és közmondáskincsünkéből válogatva, legalább dióhéjnyi elemzésekben, az üsse fel a *Lássuk a medvét!* jelen fejezetét!

A Számok világa (V. fejezet: 8 esszé) elemzései egyértelműen bizonyítják, miszerint a számok jel- és jelentésvilága gyakorta bukkan fel szólásainkban éppúgy, amiként a közmondásainkban is. Szerzőnk óvatos, de egyértelmű tanácsa, hogy nem szükséges nekiveselkedve minden számnév tartalmazó, bölcselkedő mondásunkra nyomkeresőként ugranunk. Ugyanilyen jótanácsként kapjuk, hogy legyünk figyelemmel a kultúrtörténet tanulságaira. Az *egy*, a *két* és a *kettő*, a *három*, a *négy*, az *öt*, a *hat*, a *hét*, a *kilenc*, a *tíz* gyakran szerepel szólásaink és közmondásaink tömör közléseiben. A misztikusnak is nevezhető őstörténetünk forrásvidékein, amikor még Hunor és Magor vadászként éltek az életüket, abban az időben a „kettő” meghatározó számnév volt. Az ilyen s hasonló közbevetések, kitérők, összehasonlítások fokozzák az olvasási kedvet.

A Ne szólj szám, nem fáj fejem (VI. fejezet: 16 esszé) elemzésgyűjteményben nemcsak a *fej*, a *kéz*, a *láb*, a *szem*, a *szív*, a *fog*, az *epe*, hanem az *orr* és a *gyomor* is megmutatkozik a magyarázatra válogatott szólásainkból és közmondásainkból. Ez a fejezet a szerző gondolatgazdagsága mellett az elemzési szempontok sokféleségét is bemutatja. Nyilvánvalóvá válik – kiváltképp a kötet tanulmányozásának végéhez közeledve –, hogy szólás- és közmondáskincsünk jelentésrétegeinek korszerű feltárásakor a nyelvész érzékenységhez a kommunikációkutatás eredményei, a néprajzi háttérismeretek és a magyar kultúra- és művelődéstörténetben való jártasság is szükséges. Vegyük magunk elé Forgács Tamásnak a *szomatikus frazeológiai* egységekről, vagyis a testrésznevekkel foglalkozó adatokról szóló ismereteit, továbbá a *kinegrammákra*, azaz a gesztusnyelvi megnyilatkozásokra utaló tudnivalókat! Ha ekként járunk el, akkor a kötet jelen fejezetének a sokszínű példaanyagát iramló sebességgel leszünk képesek rétegzetten vizsgálni és megérteni.

Helyénvalónak tartom a Rövidítések jegyzékét még akkor is, ha ezek általában közismertek, rendszeresen használatosak.

A 33 tételből álló Felhasznált irodalom további elemzésekre, újabb ismeretbővítésre invitál. Aki Forgács Tamásnak a magyar szólásokkal, közmondásokkal foglalkozó kutatási eredményeiről akar megbízhatóan tájékozódni, az ebben a fejezetben időrendben adatolva ismerheti meg szerzőnk tudományos dolgozatainak és köteteinek a forrásjegyzékét.

Igen becses Szólás- és közmondásmutató áll az olvasó rendelkezésére a 194–208. oldalakon. Ábécérendbe sorolva, oldalszámokkal ellátva tanulmányozhatjuk a *Lássuk a medvét! Szólásmagyarázatok dióhéjban* című kötet elemzésül vett példaanyagát.

A dióhéjnyi szólásmagyarázatokat felvonultató Forgács Tamás-kötetben angol, francia, latin, német példákkal is találkozhatunk, ezeket foglalja össze az Idegen nyelvű szólások és közmondások című gyűjtemény a 208–210. oldalakon. Stílusosan fogalmazom: nem rejtem véka alá, hanem kiteszem az ablakba ama hiányérzetemet, miszerint szláv (belarusz, bolgár, cseh, orosz, ukrán stb.) példák sajnos nem kerültek ebbe a kiváló medvelátó könyvbe, a Tinta Könyvkiadó ékesszólással foglalkozó kis-könyvtárának 103. kötetébe.

Bárdosi Vilmos és Kiss Gábor sorozatszerkesztésének köszönhető a Tinta Könyvkiadó legújabb Forgács Tamás-kötete, ennek a záró dióhéjnyi elemzése az *Úton szemed, résen füled* szólásmondásunkat tárja elénk. Ebből a gondolatmenetből lesz világossá a kutatásra választott bölcsességünk jelentése: 'figyelj a dolgokra!' Olvasói és recenziói, másképpen szólva elemző, értékelő, bíráló helyzetemben örvendezve állapíthattam meg: Forgács Tamás egyetemi tanárnak a *Lássuk a medvét! Szólásmagyarázatok dióhéjban* című könyve következetesen, mértéktartón, tudáserősítő, tudás-gazdagító szándékkal hívja szellemi kirándulásra a magyar szólás-, közmondás- és szárnyasszó-kincsünk iránt érdeklődőket.

Kik lehetnek az érdeklődők?

A nyelvészek, a néprajzkutatók, a művelődéstörténészek mellett a főiskolai és egyetemi hallgatók – és nemcsak a pedagógusjelöltek, továbbá leginkább is a gyakorló pedagógusok. Mivel rövid lélegzetű, valójában 2–5 bekezdésnyi szövegeket szerkesztett a szerző, ezért a *szakszövegolvasás technikájának és képességének* a fejlesztésére is hasznosíthatják tanártársaink ezt a kötetet. Kiváló példagyűjteményként is kamatoztathatók az itteni egyes szemelvények, amikor a diákok absztraháló, *definíciószerkesztő*, *szakszövegalkotó képességét* akarják kondicionálni. Megkerülhetetlen példatár a *Lássuk a medvét! Szólásmagyarázatok dióhéjban* könyv akkor is, amikor pedagógustársaink információk összehasonlításának a módszereit, *kulturális-művelődéstörténeti ismeretek egybevetésének* a technikáját mutatják be, továbbá tanítják és gyakoroltatják is.

Forgács Tamás egyetemi tanárnak a Tinta Könyvkiadónál 2026-ban megjelent *Lássuk a medvét! Szólásmagyarázatok dióhéjban* című, 210 oldalas kötete mestermű, lényegében chef d'œuvre, illetőleg nagy mű, magnum opus, amelyet nemcsak a kritikusok, hanem igazából mindenekelőtt maguk az olvasók értékelnek, értékelhetnek nagyra.

Szerzőnk e kötete olyan alkotás, amely a kimagasló kreativitás mellett mélyenszántó szakmai tudást képvisel. Érdeemes érdeklődve lapoznunk a fejezeteket, ott is részletekbe hatolva tanulmányoznunk a példagyűjteménybe felvett közmondások, szólások, szárnyas szók és frazémák értelmezéseit, magyarázatait.

Méltó és elismerésre érdemes folytatója Forgács Tamás a nagy elődök: Bárdosi Vilmos, Békés István, Csefkó Gyula, Erdélyi János, Kertész Manó, Margalits Ede, O. Nagy Gábor, Szemerkenyi Ágnes, Tóth Béla és mások munkásságának.

A Tinta Könyvkiadó jelen ünnepi kiadványa illendően és dicséretre méltón tiszteltgett a 88. Ünnepi Könyvhét előtt 2026-ban.

BALÁZS GÉZA

A MAI TRAMTRAINEK ELŐDEI: A GANZ-SÍNÁUTÓBUSZOK

A Ganz-gyárban (Ganz és Társa Villamossági Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt., később: Ganz Vagon- és Gépgyár) számos sínautóbusz, (gyors)motorkocsi, motorvonat készült. Ezeket főleg „mellékvonali” közlekedésben használták Magyarországon, de a világ számos tájára is gyártottak belőle.

A Ganz mellékvonali motor- és pótkocsijai 1920-as évek közepétől országszerte közlekedtek az 1980-as évekig, a még ma is közlekedő csehszlovák járművek üzembe állításáig. Eleinte benzinmotorral, később dízelmotorral közlekedtek. A második világháború alatt az üzemanyaghány miatt fagázüzemű járművek is készültek.

1926-ban jelentek meg a benzinmotoros sínautóbuszok elsőként a Duna–Száva–Adria Vasúton. Kecses sínautóbusz közlekedett Debrecen és Nyírbátor között a DNYBV, azaz a Debrecen–Nyírbátori Helyiérdekű Vasút vonalán. Ugyanekkor Vásárhely és Szeged között is volt motorkocsijárat (a mai vasútvillamos vagy tramtrain elődje). 1928-ban

Budapesten is közlekedett motorkocsi a Rókus-kórháztól Pestszentlőrincre, a Népszínháztól Pestszenterzsébetre, a Berlini térről Óbudára. Hosszú orrú („disznóorrú”) tényleg buszra emlékeztető DSA-sínautóbuszok közlekedtek a Balaton déli partján, vagyis a déli vasúton – ahová Budapestről strandolni vágyókat szállító „élvezeti vonatok” is jártak. A Dunaharaszti–Ráckeve vonalra a BHÉV (Budapesti Helyiérdekű Vasutak) is rendelt motorkocsikat. 1943-ban Szegedre éjszakai újságos vonatként motorkocsi járt. Az egyik DSA–Ganz-dízelmotorkocsi utastere menetirány szerint állítható ülésekkel volt felszerelve.

A Ganz gyártott motorkocsikat Lengyelország (krakkói HÉV), a Szerb–Horvát–Szlovén Vasutak, Olaszország, Hollandia, Belgium, Luxemburg, Románia, Bulgária, a spanyol Norte vasút számára. Elkészült egy argentinai megrendelés is, de a kocsikat a háború miatt már nem sikerült kiszállítani. A határrendezések során számos sínautóbusz a szomszédos államokba került (vagy ottragadt, és soha nem tért haza). A legtöbbet pedig már leselejtezték, szétbontották, bár a MÁV járműjavítóiban lelkes vasútbarátok igyekeztek egyet-egyet megmenteni, restaurálni.

Szécsey István gépészmérnök 100 év a magyar vasút szolgálatában című, nagy alakú, sok képet, dokumentumot (pl. típusismertető, a motorkocsik műszaki leírása) tartalmazó könyve igazi csemege a vasútbarátok, vasútnéprajzosok számára – sőt a vasút szakmai nyelve iránt érdeklődőknek is. A szerző dr. Kubinszky Mihály egyetemi tanár biztatására kezdett el foglalkozni a Ganz-járművekkel, majd további MÁV-os támogatók jóvoltából a vasúttörténet, a Ganz-gyár története életének meghatározó része lett. A mostani gazdag anyagú könyv a 2001-ben megjelent Ganz mellékvonali motorkocsik és pótkocsik című könyv folytatása. A könyv dokumentációját a szerző, a MÁV munkatársai és a közlekedéstörténetért rajongó társadalmi gyűjtők adták össze. Magam sokszor elbűvölve tapasztaltam, hogy a „vasút” szeretete mennyire összeköti az embereket; a vasút szerelmesei milyen lelkes, önzetlen értékörző munkát folytatnak.

1981-ben jelen sorok írója is utazott egy ilyen motorkocsival Sopronból Fertőszentmiklóstra. És nagy örömmel fedezte fel a motorkocsikat a szentendrei skanzenvasúton is. Hol láthatunk ma ilyen motorkocsikat? A Szentesi Gépészeti Gyűjteményben, a Magyar Vasúttörténeti Parkban; szoborszerűen kiállított AB motorkocsik: Bátaszéken, Kaposvárott, Nagyatádon, Szentesen, Vésztőn láthatók. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum skanzenvasútján jelenleg BC-mot 422 és 468 motorkocsik közlekednek, mindenképpen érdemes felülni rájuk, és onnan szemlélni a szentendrei skanzent. (Szécsey István: 100 év a magyar vasút szolgálatában. A MÁV és más hazai vasutak két- és háromtengelyes Ganz motor- és pótkocsijai 1926-tól napjainkig. MÁV Zrt., Budapest, 2025. 301 oldal.)

Kapcsolódó könyv: Szemed a pályán a legyen! Mozdonyfüstös néprajz című könyvünk: <https://e-nyelv.hu/termek/szemed-palyan-legyen-mozdonyfustos-neprajz/>

MINYA KÁROLY

A MAGYAR NYELVI SZOLGÁLTATÓ IRODA POSTALÁDÁJÁBÓL (www.e-nyelv.hu)

Nagyon sok kérdés érkezett az anyagnévi jelzős kapcsolatok helyesírásával kapcsolatban, az alábbiakban ezek közül válogattunk.

Hogyan írjuk ezeket: mészkő + fal (a ház fala), mészkő + homlokzat, mészkő + alagút, mészkő + utca?

Az AkH. 116. szabálypontja a következő: „Anyagnévi jelzős kapcsolatnak azokat az alakulatokat tekintjük, amelyekben az előtag azt jelöli, miből készült az utótagként megnevezett dolog. Az anyagnévi jelzőt, ha egyszerű szó, egybeírjuk a nem összetett főnevekkel, például: aranygyűrű, alumíniumedény, faburkolat, gyapjúsál, kőfal, platínatégely. Ha azonban az anyagnévi jelzős kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó, az anyagnevet különírjuk jelzett szavától, például: acél mérőszalag, bőr pénztárca; hernyóselyem ing, vasbeton gerenda; műanyag padlóburkolat.”

Ez alapján mészkő fal, mészkő homlokzat, mészkő utca a helyes írásmód. Azonban a mészkőalagút esetében az egybeírást javaslom, hiszen az alagút nem mészkőből készült, hanem a természet alakította ki ezt a képződményt. Amennyiben a mészkőfal egy hegy oldalát jelöli, az is egybeírandó, azaz a 111. szabálypont alkalmazása a helyénvaló.

A 116. szabálypontban olvasható: „az előtag azt jelöli, miből készült az utótagként megnevezett dolog”. Az itt leírtak vonatkoznak azokra az esetekre is, amikor az utótag nem készült, hanem egyszerűen csak az „előtagból van”? Pl. gránitszikla, szilíciumfelület, műanyag szennyeződés.

A gránitszikla, szilíciumfelület a szabálypont alapján egyébként is egybeírandó, azonban a 111. és 139. szabálypont alapján a műanyag-szennyeződés szót kötőjellel javaslom, és nem külön. A műanyag-hulladék egybeírandó, hiszen ki az, aki hulladékot akar készíteni? Hasonlóképpen a műanyag egy darabkája jelentésben valóban az egybeírás a helyes a következő példában: műanyagdarab, ez nem anyagnévi szerkezet. Ha a darab szó egy tárgy nevét helyettesíti (pl. egy tál fedele), és annak a tárgynak az anyaga műanyag, akkor anyagnévi szerkezetként a különírás a helyes: műanyag darab.

A plüssmackót, plüssállatot egybe kell írni. De mi a helyzet a plüsspóni, plüssunikornis, plüssörpécske, sőt plüss-szurikáta, netán plüssversenyautó stb. szavakkal?

Az anyagnévi jelzős szabálypont alkalmazása azért is okoz gyakran nehézséget, mert esetenként nehéz eldönteni, hogy mi tekinthető anyagnévnek. Egyértelmű, hogy a plüss anyagnév, tehát a már fentebb említett szabálypont alapján a plüsspóni, plüssunikornis, plüssörpécske egybeírandó, a plüss-szurikáta kötőjellel, mivel három azonos mássalhangzót nem írunk egymás mellé, a plüss versenyautó pedig külön. Egy másik példát véve a bazsarózsa viszont már nem tekinthető anyagnévnek, ezért a bazsarózsa fal egybeírandó mint jelentéstömörítő összetétel. A sztracsatella sem tartozik az anyagnevek közé, tehát egybeírandó a sztracsatellajégkrém. Az étcsokoládé pasztilla mintájára nem írandó külön a sütőtökpüré, ebben az esetben nem az anyagnévi szabályt vesszük alapul, ez is jelentéssűrítő összetétel (pürésített sütőtökből készült ételkészítmény).

Mindezek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy az anyagnévi jelzős összetételek helyesírása igen nagy gondot okozhat még a nyelvészeknek is, ugyanis ebben a jelentés játszik főszerepet. Egyébként az 1954-es szabályzatban a 169. szabálypont (rövidítve) a következőképpen szövegezte: Ha a főnév tulajdonságjelzője szintén főnév, az alkalmi és a hosszabb kapcsolatban a főnévi jelzőt különírjuk: alumínium edény, kerámia burkolat, nylon (sic!) harisnya. (Mai szabályzatunk szerint: alumíniumedény, kerámia burkolat, nejlonharisnya.) Egybeírjuk azonban a jelzett főnévvel a főnévi tulajdonságjelzőt akkor, ha a kapcsolat rövidebb és megszokottabb: aranygyűrű, fapad, jégcsap. Kétségtelen, hogy a viszonylagosság igen nagy kerékkötője volt e szabály alkalmazásának, hiszen kinek mi hosszú vagy rövid, mi alkalmi vagy megszokott. Ezért indokoltan változott az 1984-es szabályzatban ez a pont az írás elején olvasható szabálypontra. Itt azonban az anyagismerettel és kémia tudással is fel kell vértéznie magát a helyesírónak. Vajon anyagnév a csipke, a sodrony, a szögesdrót, az ostya? Mert ha igen, akkor például szögesdrót akadály a helyes írásmód, ha nem, akkor szögesdrótakadály. Ily módon „álanyagnévi” jelzős összetétel a grafitceruza (hiszen csak részben van grafitből) és a pamutgombolyag (hiszen ez az állapota csak átmeneti). A műanyag kábeldarab különírandó az anyagnévi szabály szerint, azonban valójában jelöletlen birtokos jelzős összetétel, a 105. és 139. szabálypont alapján kötőjellel kell írni: műanyagkábel-darab. Az elefántcsont-faragás kötőjellel írandó, ha -ás képzője a cselekvés folyamatát jelenti (6–3-as szabály), de különírandó: elefántcsont faragás, ha a cselekvés eredményét, egy faragványt, faragott tárgyat jelöl.

Hogy kell írni: öntött + alumínium + ház (pl. hangfal), illetve alumínium + konstrukció?

Osiris Kiadónál megjelent Helyesírás még tovább bonyolította a helyesírást, és megalakította az anyagnévi mozgószabályt. Előfordul, hogy különírt szerkezet tölti be az anyag-

névi jelző szerepét, például: valódi bőr, tiszta selyem, zúzott kő, tömör arany, angol szövet, edzett acél, csiszolatlan gyémánt, kristályos pala, fehér márvány stb. Ilyenkor az eredetileg különírt szerkezetet az anyagnévi mozgószabálynak megfelelően egybeírjuk, az alkalmi összetétellé váló jelző és jelzett szó azonban különírandó: valódibőr kabát, tisztaselyem ruha, zúzottkő burkolat, tömörarany gyűrű, angolszövet öltöny, edzettacél szerszám, csiszolatlangyémánt brosz, kristályospala tető, fehérmárvány oszlop stb. (OH. 134.) A helyes írásmód: öntöttalumínium ház, öntöttalumínium konstrukció.

Egy szó mint száz, az anyagnévi szabály csak bonyolítja a helyesírásunkat, célszerű lenne törölni ezt a szabálypontot, és minden idetartozó szót a már meglévő és korábban említett szabályok alapján írni. Ezenkívül nagyon egyszerűen és egyértelműen kell írni a legbonyolultabbnak tűnő szerkezeteket. Például: hogyan írjuk a következőket: roppantott andezit kiskockakő utak és a tölgy svédpadló burkolat? Nyilvánvaló: roppantott andezit kiskockakő utak, tölgy svédpadló burkolat. Mindenki megérti...

BALÁZS GÉZA – MINYA KÁROLY

ÚJ SZAVAK, KIFEJEZÉSEK

beleegyezés-fáradtság FN *jelentéssűrítő összetétel*

Az a pszichológiai állapot, amikor a folyamatos adatvédelmi tájékoztatók, sütikezelési szabályzatok és feltételek elfogadására irányuló kérések miatt az emberek beleunnak a döntéshozatalba.

A beleegyezés-fáradtság oda vezet, hogy a felhasználók elolvasás nélkül, automatikusan rákattintanak az „elfogadom” gombra, kockáztatva ezzel a személyes adataik védelmét a kényelem érdekében.

digitális gyónás szó szerkezet

A mesterséges intelligencia és a vallás találkozása, amikor a hívők chatbotokhoz vagy virtuális rendszerekhez fordulnak bűnvallomás vagy lelki tanácsadás céljából.

A digitális gyónás során nincs valódi emberi vagy szentségi kapcsolat, ami pedig a hagyományos vallási közösségek és tanítások szerint elengedhetetlen.

digitális svájci bicska szó szerkezet

Az a sokoldalú zsebeszköz, amellyel rádiófrekvenciás jeleket és különböző vezeték nélküli protokollt lehet vizsgálni vagy tesztelni.

Az elmúlt években igencsak népszerű lett a digitális svájci bicska, amellyel tényleg nyomasztóan egyszerű feltörni szinte bármit, a képességei révén illegális célokra is bevethető, kinyithatók vele például a rádiófrekvenciás távvezérlővel szerelt garázkapuk, valamint a társasházi beléptetőket is ki lehet játszani vele.

gamifikált IN szóképzés

Jelentése: játékosított. A kifejezés olyan, nem játék jellegű folyamatra, rendszerre vagy feladatra utal, amelybe játékelemeket építettek be az elköteleződés és a motiváció növelése érdekében.

Mivel a játékalapú tanulásban a gamifikált értékelési rendszer fő célja, hogy a résztvevők belső motivációját fokozza, így a különböző pont- és szintrendszerek nagyon eredményesek.

kartonforradalom FN ukrán, tükrörfordítás (картонна революция)

A 2026 nyarán Ukrajnában kirobbant tüntetéshullám, amelynek résztvevői – főként a fiatalok – saját készítésű, kézzel írt kartonpapír táblákkal, transzparenszekkel és mémekkel vonultak az utcára.

A kartonforradalom ugyan már lecsengőben van, de annak belpolitikai hatásai igen-csak érzékenyen érintették az ország első emberét.

kínálmány FN szóképzés

Székelyföldön és a népi nyelvjárásban a vendéglátás során felkínált ételek, italok vagy ünnepi adományok.

Pálinka, bor, kávé, sütemény – bárhová belépek, ez a kínálmány.

krompromat FN orosz, *tükörfordítás* (компромат)

Olyan kompromittáló anyag vagy információ, amelyet politikusok, üzletemberek vagy más közszereplők ellen használnak zsarolásra, befolyásolásra vagy lejáratásra.

A kompromat lényege nem az, hogy valaki mit tett, hanem az, hogy mit lehet róla elhiteni, mit lehet ráégetni, és mikor lehet a legnagyobbat ütni vele.

kristályozik IGE szóképzés

Olcso, veszélyes szintetikus dizájnerdrogok használata, nemzetközi szinten és hagyományosabb értelemben a metamfetamin használatára utal.

A srác, aki balhézott, még csak 16 éves, kimaradt az iskolából, és mást sem csinál, csak kristályozik, ezért a házból mindent megpróbál pénzzé tenni.

megbálnáz IGE szóképzés

Olyan célzott adathalász-támadás, amely kifejezetten egy szervezet vagy vállalat legfelsőbb vezetőit, döntéshozóit (a „nagy halakat” vagy „bálnákat”) veszi célba érzékeny adatok, hozzáférések vagy nagy összegű pénz megszerzése érdekében.

A megbálnáz szó elsőre vicces és humoros, de a valóság az, hogy annak nem, akit ily módon vadásznak le.

nyakpassz FN jelentéssűrítő összetétel

Nyakban hordható textil- vagy műanyag szalag, amelyre igazolványt, kártyát, kulcsot vagy belépőt szokás akasztani. Gyakran látják el karabínnal, kulcstartó karikával vagy biztonsági csattal. Más néven nyakpánt vagy nyakbaakasztó.

A nyakpassz használható azonosításra, a belépési jogosultság ellenőrzésére, illetve kényelmes és praktikus megoldást kínál a rendezvényeken, fesztiválokon a névkitűzők rögzítéséhez.

otthonirodalom FN jelentéssűrítő összetétel

Olyan irodalmi és szociográfiai irányzat, amely a szülőföldről való ragaszkodást, a helyi közösségek életét, kultúráját és sorsát mutatja be.

Az otthonirodalom különösen a határon túli (például erdélyi) magyar irodalomban fontos, ahol a kisebbségi megmaradást és az otthonteremtést szolgálja.

sorozatdarálás FN jelzős összetétel

Maratoni sorozatnézés, amikor valaki együltő helyében vagy rövid idő alatt több epizódot, akár egy teljes évadot néz meg egy televíziós sorozatból.

Nincs egységes mutatószám, de az általános megegyezés szerint sorozatdarálásról akkor lehet beszélni, ha valaki egy történetnek három vagy több epizódját nézi meg gyors egymásutánban.

vekeng IGE szóképzés

Tétovázik, kételkedik, habozik vagy sokáig vacillál egy döntésen, sokat rágódik valamin.

Azon vekengtünk egész este, hogy pizzát rendeljünk vagy inkább főzzünk valamit.

villámárvíz FN jelentéssűrítő összetétel

Rövid idő alatt, akár néhány óra leforgása alatt nagy intenzitású csapadékhullás egy kisebb vízgyűjtő területre. A név onnan ered, hogy a villámháborúhoz hasonlóan gyorsan csap le, jelentős károkat okoz, aztán pillanatok alatt eltűnik.

A villámárvíz nem kegyelmez az épített tájnak, a lakóövezetnek sem, épületeket, hidakat, autókat sodorhat el, új medreket alakíthat ki, utakat, járdákat téphet szét, az utcák folyóvá válhatnak.

CSICSÉLY TAMÁS

GRÁCI MAGYAROK ÉS OSZTRÁKOK KÖZÖS SEGÉLYAKCIÓJA A VÖRÖSISZAP-KATASZTRÓFA UTÁN, 2010 ÉS 2012 KÖZÖTT

Devecserben 16 éve, 2010. október 4-én, a déli órákban átszakadt az Ajkai Timföldgyár vörösiszap-tározójának gátja. Rövid idő alatt hatalmas mennyiségű lúgos, erős sodrású vörösiszap árasztotta el először a közeli Kolontár község egy részét, majd onnan a Torna-patak völgyében továbbhaladva árasztotta el Devecser lakott területének egyharmadát is – hallgattuk megdöbbenve a híreket.

Grác, 2010. október 9. A sajtóból megismerve e szörnyű valóságot a gráci magyarok gyors és rövid szervezést követően egy telepakolt személygépkocsi és utánfutó elindításával elkezdtek a vörösiszap károsultjainak megsegítését. A segélyakció élén nem véletlenül Magistra Petritz Judit állt, mivel sok évvel ezelőtt Ajkáról költözött Grácba, ezért jól ismerte a katasztrófát elszenvedő környéket, az ottani viszonyokat.

Grác, 2010. október 12., 20 óra: Dr. Fodor János atya kezdeményezésére, aki magyar lelkészként működött már néhány éve Grácban és Mag. Petritz Judit szervezésében több mint 100 ezer darab védőmaszkot és védőöltözetet (kb. 500 ezer euró értékben, mai árfolyamon 192 millió Ft) szállítottak a gráci hivatásos és önkéntes tűzoltóság segítségével Veszprémbe. A szállítmányt az ORF (osztrák közszolgálati televízió) forgatócsoportja is elkísérte. Jómagam is tagja voltam a kísérő csapatnak, s másnap hajnalban értünk vissza Grácba. Sose fogom elfelejteni, ahogy a magyar rendőrök tisztelegtek a konvojunknak az út szélén, tudták, hova megyünk, mit szállítunk.

Mivel nagy visszhangot keltett a segélyszállítmány, így a magyar tiszteletbeli konzulátus, majd a Forum Hungaricum – az akkor már adománygyűjtéssé vált – kezdeményezésére állt.

Devecser várossal a konzulátus, Mag. Rudi Roth tiszteletbeli konzul és én a Forum Hungaricum képviselőjében 2010. november 17-én vettük fel hivatalosan a kapcsolatot. Nem is gondoltuk akkor, hogy Toldi Tamás polgármester és Kovács László alpolgármester urakkal azóta is tartó baráti kapcsolat veszi kezdetét.

A Forum Hungaricumról elmondható: karitatív egyesület azzal a feladattal, céllal, hogy segítse a Grácban, Stájerországban tanuló magyar ajkú, magyar származású diákokat. Egyesületünk e környezeti, sok-sok embert, gyermekeket érintő katasztrófára is érzékenyen reagált.

A segélyszállítmány felajánlása, szállítása és a katasztrófa sújtotta kisváros többszöri látogatása után megállapodtunk, hogy a devecseri Vackor Óvoda felújítását anyagilag és tervezéssel támogatjuk. Iskoláktól, szervezetektől, magánszemélyektől érkeztek anyagi támogatások, jótékonyági koncertek, művészek által felajánlott al-

kötások elárverezéséből, jótékonyági sportesemények bevételeiből idővel egy komolyabb összeg jött össze az óvoda felújításának finanszírozására.

Grác polgármestere meghívására Devecser vezetői Grácba látogattak, találkoztak az akkori polgármesterrel, Mag. Siegfried Nagl-lel és a tartományfőnökkel, Mag. Franz Vovesszel, s persze egy jótékonyági esten képviselték településüket. Természetesen nem csak anyagi felajánlások érkeztek. Egy ismert csokoládégyár szállítmánya átmenetileg a garázsomban talált helyet, amíg szép lassan sikerült Devecserbe szállítanunk a sok, finom édességet (talán jobb is, hogy nem egyszerre érkezett meg, hanem adagoként). Ezt követően egy osztrák cipőgyár adományait a környék több településén osztottuk szét.

Volt, hogy hatalmas mennyiségű plüssjátékot vittünk ajándékba (háztetők szigetelésére fel lehetett használni, mivel tonnaszám álltak a játékok).

Kérések is érkeztek a károsult Devecserből: levegőtisztítót kért az óvoda, amit Bécsből sikerült beszereznünk. Az óvodai sószoza, más néven sóbarlang költségeit is támogattuk.

A nagy projekt azonban mégis az óvoda felújítása volt. Először egy bécsi építésziroda két munkatársát vittem el Devecserbe megnézni az óvodát, hogy felmérjék az adott helyzetet, s elgondolkodhassanak a várható, tervezett felújítási munkálatokról. Egy látványtervet dolgoztak ki a lapostető sátozott formává alakítására, a hőszigetelésre, a gépészeti berendezések felújítására és az árnyékolásra. Az elvégzett munkák számláinak az ellenőrzésével az osztrák Caritas bízott meg. Az óvoda felújítása elkészült, mi is büszkék voltunk arra, hogy részünk volt benne, hiszen nagyon szép lett.

A megnyitóra, a felújított óvoda ünnepélyes felavatására több küldöttség is velünk tartott Devecserbe. A stájer tartományfőnököt a burgenlandi követte, majd a kereskedelmi kamara elnöke, végül az Osztrák Caritas elnöke is avatóbeszédet mondott a felújított óvoda átadásán. Nem tudom, hogy ezt a gyerekek hogyan élhették meg, de mivel mindig nekik való ajándékokkal érkeztünk, remélem, ők is élvezték a találkozást s a megcsépült óvodát. Előadásuk, amelyre biztosan izgalommal készültek, énekük, műsoruk nagy élményt jelentett nekünk.

Barátokra leltünk Devecserben, én szinte hazajárhattam a településre.

16 év telt el a katasztrófa óta. Remélem, nemcsak a vörösiszap szörnyű látványa tűnt el a településekről, Kolontárról és Devecserből, hanem az emberek lelkébe is vizszatért a nyugalom, a béke. Szeretettel gondolok arra a két évre, amikor szinte hetente Devecserbe jártam.

SZERZŐINK

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (Színház- és Filmművészeti Egyetem), az MNYKNT tiszteletbeli elnöke (Budapest, Zamárdi)

Balogh Lajos – botanikus, muzeológus, Savaria Múzeum (Szombathely, Herény, Senyefa)

Bodnár Ildikó – egyetemi docens (Miskolci Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék)

Bodolay Géza – rendező, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (OSZMI) igazgatója, habilitált egyetemi docens (SZFE)

Boga Bálint – orvos, belgyógyász, geriáter, a Magyar Gerontológiai és Geriátriai Társaság elnöke (2005–2010)

Csicsely Tamás – mérnök, korábban a gráci Forum Hungaricum elnöke, 2022-től az MNYKNT alelnöke (Grác, Ausztria)

Herczeg Sándor – politológus, közszolgálati kommunikációs szakember (Hódmezővásárhely)

H. Tóth István – Simonyi-díjas nyelvész, kandidátus, ny. egyetemi docens (Prága, Budapest, Kecskemét)

Minya Károly – habilitált főiskolai tanár, intézetigazgató (Nyíregyházi Egyetem), az MNYKNT alelnöke

Rácz Márk – politológus, történész, jogász (Budapest)

Reider Péter – színész, színházművészeti tanár

Salamon Ferenc – tanár, helytörténész (Sepsiszentgyörgy)

TÖRTÉNELMET ÍRUNK.

Lapozz bele Magyarország legnépszerűbb történelmi magazinjába!

Kedvezményes előfizetés:
bolt.mult-kor.hu

A tábor a kommunista állam működésének egyik legszélsőségesebb megnyilvánulása volt, hiszen azt üzent a társadalomnak, hogy bárki elveszítheti a szabadságát, ha a hatalom ellenségnek tekinti. (Herczeg Sándor)

Van-e fal? – És hány oldala van? – Akinek van kedve, törje rajta a fejét bátran, ahogy Mészöly Miklós javasolta volt: „A feladat továbbra is: fejjel neki a falnak, aztán tovább az ütött résen...” (Bodolay Géza)

Mit takar a hungarikum fogalma? Köztudottan olyan dologról mondjuk, amely dolgot – legyen az személy, tárgy, alkotás, étel vagy ital és még sok egyéb – szerte a világon azonnal a magyar néppel, a magyarsággal, a magyar kultúrával, a magyar történelemmel hoznak kapcsolatba, velünk együtt említik őket. (H. Tóth István)

Ismerkedni a latin nyelv világával olyan, mint felmászni a gyümölcsfára; feljutni test- és elmeedzést jelent, fent táplálkozatsz az ízletes gyümölcsökből, és ha széttékingesz, messzire látsz. (Boga Bálint)

A házunk eldózerolását videóra vettük, de soha nem néztem meg. A gyerekeim se. A bontás előtti utolsó éjszaka a kislányom vigasztalanul sírt, és megkért, hogy autóval vigyem ki a házhoz még egyszer utoljára, hogy elbúcsúzhasson az otthonától. Az áramtalanítás miatt sötétben, könnyes szemmel jártunk végig a szobákat. Tenyerünkkel simogattuk a puszta falakat. (Balázs Géza: Aranyiszap)

